İbn Arabî

HAKİKAT YOLCULARINA REHBER

tuhfetü's-sefere

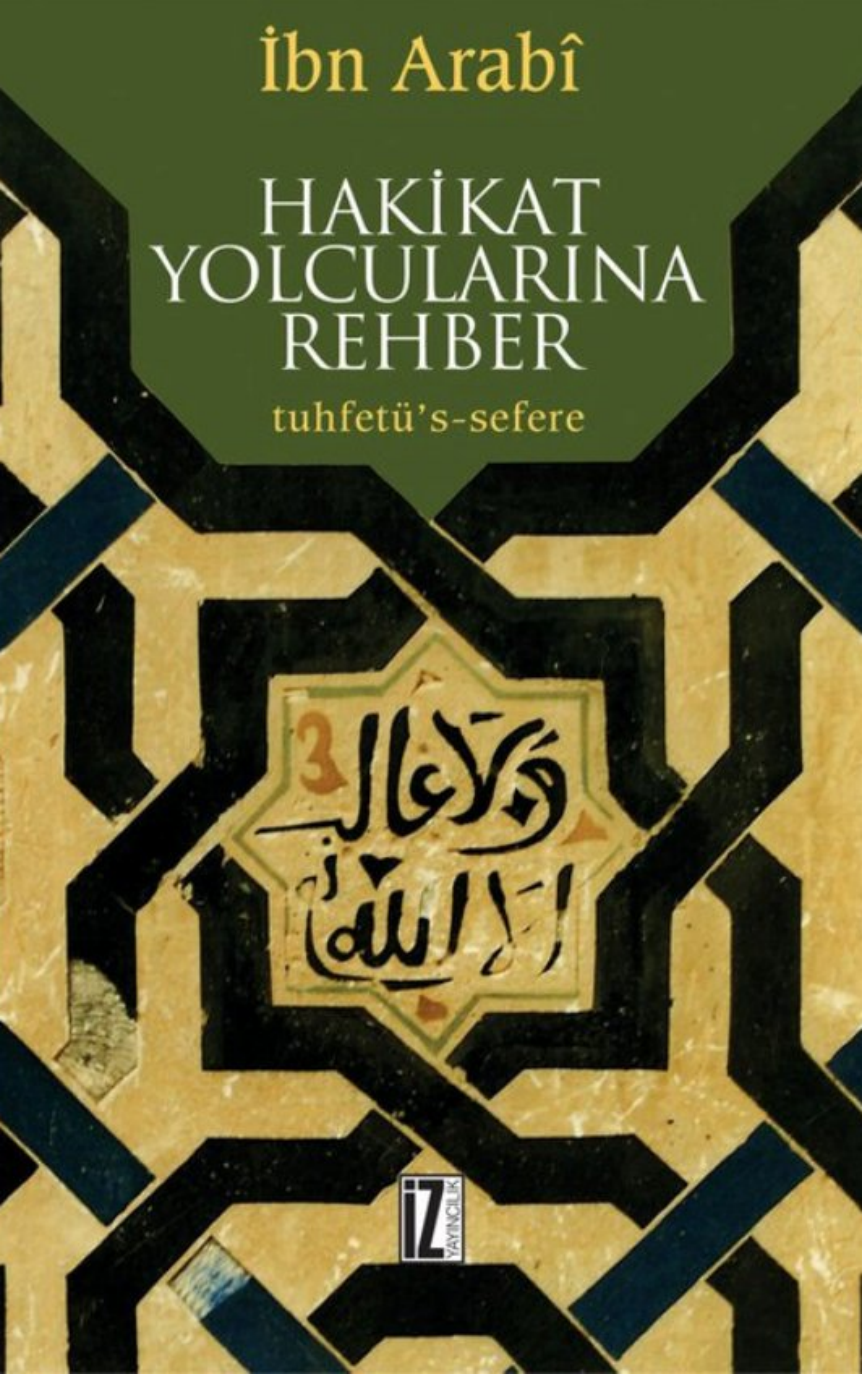

İZ YAYINCILIK

Hakikat Yolcularına Rehber

tuhfetü's-sefere

İBN ARABÎ

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2011
Sertifika no: 14444

İZ YAYINCILIK: 655
İslâm klasikleri dizisi: 45
ISBN 978-975-355-836-5
2. Baskı; İstanbul, 2011

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

İBN ARABÎ

Hakikat Yolcularına Rehber

tuhfetü's-sefere

Çeviren:
Hüseyin Şemsi Ergüneş

Yayına Hazırlayan:
M. Nedim Tan

İZ YAYINCILIK

İçindekiler

Önsöz 7

Giriş

I. Tuhfetü's-Sefere: Yazmaları ve Yayınları 11
II. Bir Seyr ü Sülûk Rehberi Olarak Tuhfetü's-Sefere 20

Tuhfetü's-Sefere Tercümesi

Mukaddime 33
Tevbe 35
Mürîdlerin Tevbesi 38
İ'tikād 39
İhlâs 41
Muhabbet 43
Şevk 48
Aşk 50
Riyâzet 53
Tezkiye 54
Tasfiye 56
Kalbin Makāmları 58
Tecliye 62
İsyân 65
Halvet 66
Zikir 68

Mürîdin Sıfatları 70
Vâkıât 74
Müşâhedeler 77
Mükâşefeler 79
Tecellî 82
Vusûl 86
Mârifet, Hâl ve Makām 89
Zeyl 93

Bibliyografya 97

İndeksler 101

Âyet İndeksi 103
Hadis İndeksi 105
Karma İndeks 107

Lügatçe 111

EK 117

Önsöz

Tasavvuf, bir târife göre Allah'a yolculuğun, yâni insanın hakîkate yolculuğunun ilmidir. Bu yolculuk bitecek bir seyre atıf yapmaz, dolayısıyla kendi içinde pek çok yolları barındırmakta, üstelik her yol sayısız yolculukların imkânlarını taşımaktadır. Bu yüzden sûfî metinlerinde "Allah'a giden yollar yaratılmışların nefesleri adedincedir" sözü sıklıkla yer alır. Allah'a yolculuğun adına *seyr ü sülûk* denmiştir. Tasavvuf metinlerinin ortak vurgusu insanın insanlığını bulmak için *sülûk* etmesi gerektiğidir: İnsan hakîkate *sâlik* olmalıdır. Bu yolculukladır ki yakınlık elde edilir, hayat mânâ bulur, sözler ve fiiller samîmiyetle buluşurlar. İnsan ancak bu yolculukla anlamlı ve tamdır. Kendi içinde bir hayli tavırları ve mertebeleri bulunan, Allah'a yönelmekle başlayıp O'na kavuşmaya değin uzanan bu yolculuk, *sâlik*in kābiliyetlerine ve tuttuğu yolun niteliklerine göre farklı farklı şekiller alır. Sonuçta bu, bir başına gerçekleştirilen ve kendiliğinden gerçekleşen bir faaliyet değildir. Kademe kademe ilerleyerek insanın kābiliyetlerini işlemekte ve bir bakıma lâyık olduğu îtibârı insana iâde ederek onu aslıyla, hakîkatiyle buluşturmaktadır. *Tuhfetü's-Sefere* isimli bu eser de, *seyr ü sülûk*e âit konuları işleyen metinlerden biridir: Ahlâkın mükemmelleştirilmesini hedefler, hayâtı tâyin eden hakîkatlerle muhâtapları arasında bağ kurmak için gayret eder. Geçmişte insanların iç dünyâlarında karşılık bulmuş, yaşama üslupları üzerinde belirleyici olmuş metinlerle karşılaşmanın bugünün insanı için farklı çağrışımlara kaynaklık

edeceğinde şüphe yoktur. Dikkatle okunmayı talep eden bu türlü metinler, sundukları kavramlar arasında yeni irtibatların kurulmasını beklemektedirler.

Tasavvuf târihi, insanın Allah'a yolculuğunu konu alan, yolculara rehberlik edip yol-yordam öğreten pek çok eser ortaya koymuştur. Coğrafyamızda İbn Arabî ile şöhret bulmuş olan *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere* isimli eser de tasavvufun hayat verici köklerinin nereden kaynaklandığına işâret eden, hangi temeller üzerine oturduğunu gösteren ve içinde yer aldığı bütünü zenginleştiren üslûbuyla bu külliyât içerisinde yerini alır. Tasavvufun merkezî konularına dâir doğrudan görüşler bildirmesi ve İbn Arabî ile şöhret bulması ona kalıcılık sağlamış, onu daha çok okunur kılmıştır. Hâfızası tasavvufî metinlerin işlediği kavramlarla yoğrulmuş bu coğrafyanın insanı için *Tuhfetü's-Sefere* çok tanıdık bir metindir. Gerçi eser İbn Arabî'ye âit değildir, muhtemelen XVII. yüzyıldan îtibâren İbn Arabî'ye atfı sözkonusudur. Nitekim elinizdeki kitabın giriş kısmında bu hususta tartışmalı noktalara işâret edeceğiz, fakat eserin atfı, ilgili literatürde İbn Arabî'ye olduğu için bu baskıda da onun ismi muhâfaza edildi. Belirtilmesi gereken husus eserin tasavvufî tavrın ortak niteliklerini taşıması bakımından İbn Arabî ile başlayan tasavvufî üslûba mutâbık olduğudur.

Yayına hazırladığımız metin, merhûm Hüseyin Şemsi Ergüneş'in (1872-1960) tamâmen samîmî ve sûfîyâne gayretlerle yaptığı, üstelik döneminin tüm yetersiz şartlarına rağmen anlatım gücü bakımından örnek teşkîl edecek vasıfları bulunan kıymetli tercümesidir. Çünkü karşımızda yalnızca bir metnin birebir tercümesi yoktur, kaybolmaya yüz tutmuş bir üslup, artık kullanılmamaktan ötürü tükenmeye ve sıradanlaşmaya başlamış bir dağarcık vardır. Hüseyin Şemsi Bey'in metne nüfûz eden tercüme üslûbunda okuyucuyu dikkate alması gereken bir dil karşılamaktadır. Bu da *Tuhfetü's-Sefere*'nin bu yayınını ayrıcalıklı kılmaktadır.

Hüseyin Şemsi Bey'in de geleneğe uyarak İbn Arabî'ye atfettiği *Tuhfetü's-Sefere*'nin bu tercümesi yayına hazırlanırken, merhûmun daha önce yayınlanan tercümeleri *Mârifet Kitabı –Kitâbü'l-Ma'rife–* ve *Varlık Ağacı –Şeceretü'l-Kevn–* için gözetilmiş ilkeler çerçevesinde kalındı. Osmanlı Türkçesi ile yapılan tercüme metninde herhangi bir tasarrufta bulunulmadı. Eserin yazma nüshaları dikkate alınarak bâzı yerlerde metne katkılar yapıldı ve bunlara metin içerisinde işâret edildi. Âyetler, hadîsler ve diğer Arapça ibâreler oldukları gibi yazılarak gerektiği yerde meâlleri konuldu, kaynakları gösterildi. Metni okumayı kolaylaştırmak ve metnin diğer tasavvufî metinlerle bağını sergilemek amacıyla açıklayıcı dipnotlar ilâve edildi. Faydalanmayı arttırmak için de âyetleri, hadîsleri ve belli başlı kavramları gösteren indeksler konularak küçük bir lügatçe de eklenmiş oldu. Bizim burada yaptığımız Hüseyin Şemsi Bey'in kıymetli tercümesini yayına hazırlamak olmuştur. Ancak *Tuhfetü's-Sefere*, hem yazma nüshaları dikkate alınarak yeniden tahkîk edilmeye, hem de muhtevâsı bakımından benzeri metinlerle karşılaştırılıp değerlendirilmeye müsâit bir eserdir.

Bu vesîleyle eserin muhterem mütercimi Hüseyin Şemsi Ergüneş'i bir kere daha rahmet ve minnetle anıyor, tercümesinin bir nüshasını vererek bu çalışmanın yapılması için teşvîklerini esirgemeyen Muhyiddin Ergüneş Beyefendi'ye ve çeşitli konularda bizlere yol gösteren hocamız Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya teşekkürlerimizi sunuyoruz. Son olarak, eserin bu hâle gelmesi için ilgilerini ve emeklerini esirgemeyen babam Hayrettin Tan'a, vefâkâr dostlarım Ercan Alkan, Osman Sacid Arı, Sâfî Arpaguş, Musa Alak ve M. Kadri Afacan'a minnettârlığımı belirtmek isterim.

Hamd Allah'adır ve muvaffakiyet O'ndandır.

M. Nedim Tan

Giriş

I. Tuhfetü's-Sefere: Yazmaları ve Yayınları

"...Artık bu kitabı yazma vakti yaklaştığı, bende de cennet bahçelerine yolculuk ve kavuşma arzusu arttığı için her türlü gereksiz işle uğraşmaktan Allah'a sığınarak yazmaya başlıyorum."

Tuhfetü's-Sefere coğrafyamızda İbn Arabî ile şöhret bulmuş eserlerdendir. Bugüne kadar yapılmış tüm baskıları İbn Arabî adınadır ve eseri kaynak kullanan çalışmaların büyük bir kısmı onu İbn Arabî'ye atfetmişlerdir. İbn Arabî'nin eserleri üzerine mevcut en kapsamlı bibliyografik çalışmayı sunan Osman Yahyâ'nın 1964 yılında eserin İbn Arabî'ye âitliği hakkında şüphe ileri sürmesine kadar bu kabûl sürmüştür.[1] Osman Yahyâ, ulaşabildiği yazmalar hakkında bilgi vermiş, kendinden önceki kaynaklarda eserin kime ve ne şekilde izâfe edildiği üzerinde durmuştur. Ulaştığı sonuç ise eserin İbn Arabî'ye âidiyetinin şüpheli olduğudur. Nitekim *Tuhfetü's-Sefere* İbn Arabî'nin diğer eserlerinde ismen anılmadığı gibi, Ekberî mektebin metinlerinde de ismine rastlanmaz.

Bugün dünyâ kütüphânelerinde *Tuhfetü's-Sefere*'nin yetmiş kadar yazmasına ulaşılmaktadır. Sâdece Türkiye kütüphânelerinde dahi yazmalarının miktârı kırkı aşmaktadır. Bu yazmalar dikkate alındığında eserin müellifi olarak üç

---

1 *Histoire et Classification de l'Œuvre d'Ibn Arabi*, Institut Français de Damas, 1964, s. 510, 511 (nr. 782).

ayrı isim ortaya çıkar: Ebu'l-Fazl Muhammed b. Abdülhamid el-Bistâmî, Celâleddîn el-Bistâmî ve Celâleddîn Ahmed.[2] Geçmiş yüzyıllarda da böyle bir karışıklık yaşanmış olmalı ki Kâtib Çelebi (v. 1067/1657) *Keşfü'z-Zünûn*'da, iki ayrı müellifin de, yâni hem İbn Arabî'nin hem de Celâleddîn Ahmed'in eserleri için *Tuhfetü's-Sefere* ismini vermiş olduğunu, ama bu ikisinin aynı eser olmadıklarını söyler, bunu da mukaddimelerinin farklı oluşuna dayandırır. Gerçekten de eldeki yazmalara bakıldığında Kâtib Çelebi'nin işâret ettiği üzere iki ayrı mukaddime ile karşılaşılır.[3]

Yazmaların bâzılarında eserin mukaddimesi *elhamdü li'llahi'llezî ceale'l-ilme miftâha'l-cenne* [Hamdin her türlüsü Allah'a lâyıktır ki ilmi cennetin anahtarı kıldı.] ibâresiyle, bâzılarında ise *elhamdü li'llahi'llezî entaka külle şey'in bi-tesbîhihî* [Hamdin her türlüsü Allah'a lâyıktır ki her şeyi Kendi tesbîhi ile söyletmiştir.] ibâresiyle başlar. Kâtib Çelebi ilk mukaddimeye İbn Arabî'nin der, ikincisini ise Celâleddîn Ahmed'e atfeder ve *Tuhfetü's-Sefere*'nin aslında İbn Arabî'ye âit olduğunu belirtir. Carl Brockelmann (1868-1959) da aynı fikri destekler.[4] Ancak yazmalara bakıldığı zaman her iki mukaddimenin de Ebu'l-Fazl el-Bistâmî'ye atfedildiği görülebilmektedir. XIX. yüzyılda yapılan üç ayrı baskı da ilk mukaddime ile, yâni Kâtib Çelebi'nin İbn Arabî'ye atfettiği ibâreyle başlar. Kâtib Çelebi'nin bu tutumundan anlaşılan, en azından XVII. yüzyıl îtibâriyle eser hakkında bir belirsizlik bulunduğu ve *Tuhfetü's-Sefere*'nin

---

2 Atatürk Kitaplığı, O. N. Ergin Yazmaları, nr. 1590, vr. 1[b]'de eserin Şa'bân Efendi en-Nakşbendî adına kaydedildiği görülür. Mevlevî Derviş Ali'nin 1267/1850'de istinsâh ettiği ve ardına nasîhatler eklediği bu nüsha, tasnifçe diğerlerinden farklı, yer yer noksanlıkları bulunan ve bâzı fasılları özetle ihtivâ eden bir metindir. Dolayısıyla bu kaydın eserin müellifi hakkında bir bilgi teşkîl etmediği görülmektedir.

3 *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn* (haz. M. Şerâfettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Ankara: MEB, 1941, I, s. 367.

4 *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden: E. J. Brill, 1943, I, s. 575.

aynı anda iki müellife birden atfedilmiş olduğudur. Sonraki yüzyıllarda da bu karışıklık devâm etmiştir. Meselâ Bağdatlı İsmâil Paşa (v. 1338/1920), *Tuhfetü's-Sefere*'yi *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de İbn Arabî adına, *İzâhu'l-Meknûn*'da ise Ebu'l-Fazl el-Bistâmî adına kaydeder.[5]

Eseri 1973 yılında husûsî kütüphânesindeki bir yazmayı esas alarak yayınlayan Muhammed Riyâz el-Mâlih, 2007 yılında basılan İbn Arabî ile ilgili kitabında Kâtib Çelebi'nin kaydından hareketle eserin İbn Arabî'ye âidiyeti husûsunda ısrâr eder ve Osman Yahyâ ile ters düşer.[6] Ancak belirtmek gerekir ki pek çok nüshada, besmele, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ü selâmdan sonra Ebu'l-Fazl Kıvâmuddîn Muhammed b. Abdülhamîd el-Bistâmî'nin adı anılır. Eserin Türkiye kütüphânelerindeki yazmaları XV. yüzyıla kadar tâkip edilebilmektedir.[7]

---

5 *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn* (haz. Kilisli Rifat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Avni Aktuç), Ankara: MEB, 1951, II, s. 115; *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn* (haz. M. Şerâfettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Ankara: MEB, 1945, I, s. 250.

6 *eş-Şeyhu'l-Ekber Muhyiddîn ibn Arabî –Sultânu'l-Ârifîn ve İmâmu'l-Muhakkıkîn ve Bakıyyetu'l-Müctehidîn–*, Ebu Zabi: el-Mucemmau's-Sekāfî, 2007, s. 183-185. Fakat el-Mâlih, her ne kadar kitabın girişinde çalışmasının serencâmını anlatıyor olsa da diğer yazma nüshaları mukāyese etmemişe benzemektedir. Bununla birlikte el-Mâlih, eserde yer alan rivâyetlerin tashîh ve tahrîcine ihtimâm göstermesinden, çeşitli kelime ve kavramlara dâir açıklayıcı notlar düşmesinden, özellikle de esas aldığı yazmada bulunan hâşiyeleri aktarmasından ötürü gāyet nitelikli bir yayın ortaya koymuştur. Aktardığı hâşiyeler arasında Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'ye âit nasîhatler dikkati çeker. Yine de el-Mâlih eserin İbn Arabî'ye âidiyetine dâir bir şüphe ileri sürmez, yazmaları bu yönde bir karşılaştırmaya tâbî tutmaz. Bu yüzden 2007'de basılan kitabında da aynı fikri sürdürür.

7 Metni hazırlarken matbû nüshaların yanısıra şu yazmaları dikkate aldık: Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 4786, vr. 24^{b}-39^{b} [903/1497]; Süleymaniye Ktp. Mihrişah, nr. 203, vr. 26^{a}-36^{b} [1090/1680]; Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 278, vr. 72^{a}-84^{a} [1080/1668]; Millî Kütüphane, nr. 427, vr. 62^{b}-79^{a} [1137/1723].

Tuhfetü's-Sefere, yazmalarının çokluğundan ötürü Osmanlı döneminde çokça okunduğu anlaşılan metinlerden biridir. Eser, buna bağlı olarak XIX. yüzyıl içerisinde, İstanbul'da iki defa basılır (1300/1883, 1301/1884) ve yapılan tüm baskılar İbn Arabî adınadır. Daha sonra yaklaşık bir yüzyıl kadar basılmaz ve Muhammed Riyâz el-Mâlih'in yukarıda da andığımız 1973 yılındaki (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî) çalışmasına kadar XIX. yüzyılda yapılan baskılar tedâvüldedir. Belirtmek gerekir ki el-Mâlih'in çalışması hâricindeki baskılar muhtemelen dönemlerindeki imkansızlıklar sebebiyle yazma nüshalarla karşılaştırıldıklarında pek de sıhhatli gözükmemektedirler. Eser 1991 yılında Kāsım Ensârî tarafından el-Mâlih'in çalışması esas alınarak Farsçaya tercüme edilir (*Ferheng*, c.VIII-1370/1991, s. 265-318).

Türkçeye ilk tercümesi İbrâhim Halil Bey tarafından yapılmış, metinde bâzı tasarruflar da barındıran bu tercüme *Tercüme-i Kitâb-ı Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere* adıyla İstanbul-İzzet Bey Matbaası'nda 1303/1886 yılında basılmıştır. Bu tercüme üzerine 1982 yılında, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden Sıtkı Tabakoğlu tarafından *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere'nin Türkçe Yazılması* adlı bir bitirme tezi hazırlanmıştır. İbrâhim Halil Bey'in tercümesinin ardından eseri Abdülkadir Akçiçek kendine has üslûbuyla *Tuhfetü's-Sefere: Bir Hediye* adıyla tercüme etmiş ve bu tercüme de 1971 yılından îtibâren farklı zamanlarda basılmıştır. Eserin en son Türkçe tercümesi Muhammed Bedirhan tarafından yapılmış ve bu tercüme İbn Arabî'nin risâlelerinden oluşan *Hakikat Yolcusuna Kılavuz* adlı bir derleme içerisinde (Hayykitap, 2009, s. 69-98) yer almıştır. Ayrıca yazma hâlinde tercümeleri de bulunmaktadır. Mehmed Ârif b. İsmâil el-Konevî tarafından yapılan tercüme (Süleymaniye Ktp. Tâhir Ağa Tekkesi, nr. 610)[8] burada

[8] Bu nüshanın ilk sayfasındaki nota göre tercüme Ramazan-1353/Aralık-1934 târihlidir. Ayrıca, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar, nr. 6598 ve

anılabilir. Elinizdeki kitapta yayına hazırlanmış olan Hüseyin Şemsi Ergüneş tercümesi de *Tuhfetü's-Sefere* tercümeleri arasında yerini almaktadır.

Eser, Miguel Asin Palacios (1871-1944)[9] tarafından İspanyolcaya tercüme edilir ve bu tercümeyle batı dünyasında tanınır hâle gelir. Palacios, *El Islam cristianizado – Estudio del sufismo a través de las obras de Abenarabi de Murcia*– (Madrid, 1931) adlı eserinin üçüncü bölümünde *Tuhfetü's-Sefere*'nin tercümesine yer verir [*Regalo para el Viaje a la Corte de la Santidad* (s. 277-299)]. Tanınmış bir oryantalist olan Palacios eserin İbn Arabî'ye âidiyeti hakkında hiçbir şüphe ileri sürmez, hattâ mukaddimedeki ibârelerden hareketle İbn Arabî'nin ömrünün sonunda yazdığı eserlerden olduğunu özellikle vurgular ve önemine binâen eseri tercüme ettiğini de ekler. Ayrıca İbn Arabî'nin görüşlerini ele alırken eseri kaynak olarak kullanır. Palacios'un bu tercümesi daha sonra B. Dubant tarafından Fransızcaya aktarılır (*L'Islam Christianisé –Étude sur le Soufisme d'Ibn Àrabi de Murcie–*, Paris, 1982). *Cadeau des Ambassadeurs a la Cour des Purs* (s. 211-228) adını taşıyan bu tercümenin başında mütercim, Osman Yahyâ'nın kayıtlarını aktararak eserin İbn Arabî'ye âit olmadığını dile getirir. Fakat eserin Muhammed Reda tarafından 1990 yılında yapılan İspanyolca tercümesi de (*La Joya del Viaje a la*

Atatürk Kitaplığı, Osman Nûrî Ergin Yazmaları, nr.952'de bu tercümenin nüshaları bulunmaktadır.

9 Palacios, İbn Arabî ve Endülüs kültür târihi hakkındaki çalışmalarıyla ünlü bir oryantalisttir. İbn Meserre, İbn Hazm, İbn Bâcce, Gazâlî ve İbn Arabî üzerine yazdıkları hâlen kaynaklık değerini korur. Aynı zamanda bir papaz olan ve İslâm ile Hıristiyanlık arasında güçlü etkileşimler olduğunu ileri süren Palacios, bâzı tartışmalı fikirlerin de sâhibidir. Hayâtı ve çalışmaları için bkz. Mahmut Şâkiroğlu, "Asin Palacios, Miguel", *TDVİA*, III, s. 480-482. Dante'nin üzerindeki İslâm tesirine ilişkin tartışmalı kitabı yakın zamanda Türkçeye çevrilmiştir: *Dante ve İslâm* (çev. Güneş Ayas), İstanbul: Okuyanus, 2010.

Presencia de los Santos, Murcia), yine İbn Arabî adınadır. Nitekim daha önce de belirttiğimiz üzere İbn Arabî üzerine yazılmış pek çok akademik nitelikli metinde *Tuhfetü's-Sefere*'nin kaynak olarak kullanıldığı görülür. Yukarıda bahsedilen isimlerin yanı sıra Suâd el-Hakîm, Muhsin Cihângîrî ve Hasan Hanefî de burada örnek olarak anılabilir.[10]

Tuhfetü's-Sefere'nin müellifi olarak gösterilen ve yazmalarda, "tarîkatta aşk ve cezbe üslûbunu benimsemiş" (*şuttâru't-tarîka*), "hakîkate dâir sırları keşfetmiş" (*kâşifu esrâri'l-hakîka*), "kudsî nûrların tenezzül mahalli" (*mehbitu envâri'l-kudsiyye*), "Hakk'a ve hakîkat ehline hizmetkâr" (*hâdimu'l-hazre*) gibi sıfatlarla nitelenen Ebu'l-Fazl Kıvâmuddîn Muhammed b. Abdülhamîd el-Bistâmî hakkında bir bilgiye ulaşmaksa mümkün olmadı. Osman Yahyâ kaynak belirtmeksizin vefât târihi olarak 858/1454'ü vermektedir, ama bu Abdurrahman b. Muhammed el-Bistâmî'nin[11] vefât târihidir. İki müellifin ise aynı kişi olmadıkları âşikârdır. Müellif, eserin mukaddimesindeki anlatımdan anlaşıldığı kadarıyla ömrünün sonuna doğru bu telîfi yapmıştı. Muhtemelen XIV. veyâ XV. yüzyıl sûfîlerindendi. Çünkü eserinde XIII. yüzyıl îtibâriyle öne çıkan sûfî metinlerinin tesiri sözkonusudur. Bu noktada *Mirsâdü'l-İbâd* ve *Avârifu'l-Maârif* özellikle anılmalıdır. Eserde işlenen konular daha çok Ebû Hafs Sühreverdî'nin (v. 631/1234) *Avârifü'l-Maârif*'i[12]

---

10 Suâd el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü* (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı, 2005, s. 699; Muhsîn Cihângîrî, *Muhyiddîn ibn Arabî –Çehre-i Berceste-i İrfân-ı İslâmî–*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 2004, s. 224, 225; Hasan Hanefî, *Mine'l-Fenâ ile'l-Bekā: el-Va'yu'l-Mevzûî*, Kāhire: Dârü'l-Medâri'l-İslâmî, 2009, I, s. 671, 672.

11 Bu müellif hakkında bkz. Mustafa Çağrıcı, "Bistâmî, Abdurrahman b. Muhammed", *TDVİA*, VI, s. 218, 219.

12 Tasavvuf târihinde farklı bir şöhrete kavuşmuş, seyahatleri, talebeleri, eserleri ve tesirleriyle dikkat çeken bir sûfî olarak Ebû Hafs Sühreverdî'nin hayatı ve faaliyetleri için bkz. H. Kâmil Yılmaz, "Sühreverdî –Hayatı ve Eserleri–", *Tasavvufun Esasları –Avârifü'l-Maârif Tercümesi–*, İstanbul: Erkam, 1989, s. IX-XXXII; Kamer ul-

ve Necmeddîn Râzî'nin (v. 654/1256) *Mirsâdü'l-İbâd*'ından[13] özetlenmiş gözükmektedir. Verilen örneklerin, aktarılan sûfî sözlerinin ve şiirlerin, delîl gösterilen âyet ve hadîslerin büyük bir kısmı bu iki kaynaktan istifâdeyle yazılmıştır. Denilebilir ki *Tuhfetü's-Sefere* bu kaynaklarda etraflı bir biçimde işlenen tasavvufî fikirler ve nasîhatlerden seçilmiş, ilgili konu başlıklarını yetkin bir biçimde kısaltarak aktaran, özet niteliği sebebiyle de çok okunmuş bir sûfî metnidir. İstifâde ettiği kaynaklar ve sunduğu kavramlar açısından bakıldığında hayâtı hakkında net bilgi olmayan müellifinin Sühreverdî meşrebli bir sûfi olduğu söylenebilir.[14] Bu hâliyle de *Avârifü'l-Maârif* ve *Mirsâdü'l-İbâd*'ın tesir sahasına ilişkin dikkat çekici örneklerden biridir.

Peki ne için eser İbn Arabî'ye atfedilmiştir? Evet, tıpkı *Şeceretü'l-Kevn*'de olduğu gibi *Tuhfetü's-Sefere*'nin de İbn Arabî'ye izâfesi sözkonusudur.[15] Bu noktada eserin basıldığı

Hudâ, *Şihâbeddin Ömer Sühreverdî –Hayatı, Eserleri, Tarîkatı–* (çev. Tahir Uluç), İstanbul: İnsan, 2005. *Tuhfetü's-Sefere* metni boyunca *Avârif*'inin tesiri sezilen kısımlara işâret edeceğiz.

13 Necmeddîn Kübrâ'nın (v. 618/1221) mürîdi olup Ebû Hafs Sühreverdî'ninde de sohbetinde bulunmuş, Selçuklu Anadolu'sunda da bir müddet yaşayıp burada eser vermiş, 1223 yılında Sivas'ta telîfini tamamlayıp I. Alâeddin Keykûbâd'a sunduğu *Mirsâdü'l-İbâd*'ıyla Osmanlı dönemi sûfî muhayyilede kalıcı bir etki bırakmış olan Necmeddîn Râzî'nin hayatı, eserleri ve özellikle *Mirsâd*'ı için bkz. Özgür Kavak, "Giriş", *Sûfî Diliyle Siyâset*, İstanbul: Klasik, 2010, s. 11-36. *Tuhfetü's-Sefere* metni boyunca *Mirsâd*'ının tesiri sezilen kısımlara işâret edeceğiz.

14 Sühreverdîlik hakkında bkz. Süleyman Gökbulut, *Necmeddîn-i Kübrâ –Hayatı, Eserleri, Görüşleri–*, İstanbul: İnsan, 2010. Bu noktada Necmeddîn Kübrâ'nın *Usûl-i Aşere*'si ve Sühreverdî yolunda merkezî bir yeri bulunan Mecdüddîn Bağdâdî'nin *Tuhfetü'l-Berere fî Mesâili'l-Aşere*'si anılmalıdır ki her iki eser de *Tuhfetü's-Sefere* ile benzer konuları ele almaktadır. Bu da *Tuhfetü's-Sefere* müellifinin dâhil olduğu gelenek hakkında bir fikir vermektedir.

15 Bu türlü bir atfın muhtemel sebeplerine *Şeceretü'l-Kevn* yayınının girişinde de işâret edilmişti. Bkz. *Varlık Ağacı –Şeceretü'l-Kevn–* (çev. H. Şemsi Ergüneş), İstanbul: İz, 2010, s. 11-28.

yüzyılın belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Elbette tasavvufî üslûbun ve paylaşılan muhayyilenin ortaklığı da bir yeterli sebeptir, ama böylesi bir atıfta Michel Chodkiewicz'in işâret ettiği üzere XIX. yüzyılda İbn Arabî'nin metinlerine yönelişteki artışın büyük payı vardır. Nitekim Chodkiewicz, *Tuhfetü's-Sefere*'yi İbn Arabî'ye izâfesi yanlış olmakla birlikte tam anlamıyla İbn Arabî mektebinin tesirini yansıtan metinlerden biri olarak görür.[16] XIX. yüzyıl içerisindeki bu İbn Arabî teveccühüne önceki yüzyıllarda ortaya çıkmış belirsizlik eklenince eseri neşredenler muhtemelen İbn Arabî'ye atfını uygun görmüşler, eser İbn Arabî adına basılmış ve bilinen herhangi bir tenkit de görmemişti.

Eserin İbn Arabî'ye atfına bir diğer sebep olarak *Tuhfe* isimlendirmesinin de belirleyici olduğu düşünülebilir. Çünkü Osman Yahyâ'nın bibliyografik eserinde görüleceği üzere İbn Arabî'ye atfedilen *Tuhfetü'l-Esrâr*, *Tuhfetü's-Sâlikîn*, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, *Tuhfetü'l-Mülûk*, *Tuhfe ve't-Turfe* gibi eserler bulunmaktadır ve bunların bir kısmı ona âit değildir. *Tuhfetü's-Sefere*'nin de benzer bir isim taşımasının böyle bir atfa sebebiyet verdiği düşünülebilir.

Ancak belirtilmesi gereken husus, eser doğrudan İbn Arabî'ye âit olmasa da *Tuhfetü's-Sefere*'de işlenen konulara İbn Arabî'nin eserlerinde çeşitli vurgu ve öncelik farklılıklarıyla berâber rastlanıldığıdır. Nitekim onun sâlik ya da mürîde tavsiye niteliğinde risâleleri de vardır: *el-Emru'l-Muhkem*, *Künh mâ lâ Büdde li'l-Mürîd Minh* ve *Hilyetü'l-Abdâl* gibi risâlelerinde[17] ve benzerlerinde işlediği konularla

---

16 *Sâhilsiz Bir Umman –Muhyiddin İbn Arabî–* (çev. Atilla Ataman), İstanbul: Gelenek, 2003, s. 61.

17 Bu risâleler M. Bedirhan tarafından Türkçeye tercüme edilmişlerdir. Bkz. *Hakikat Yolcusuna Kılavuz*, s. 9-61; 99-116; 117-127. Nitekim Bedirhan *Tuhfe*'yi de bu risâleler içerisinde İbn Arabî'ye atfen tercüme etmiştir. Dikkate değer bir ayrıntı, Palacios da *Tuhfe*'yi bu anılan risâleler arasında İspanyolcaya tercüme etmişti. Bu tercümeler de

Tuhfetü's-Sefere'nin muhtevâsı arasında paralellikler bulunmaktadır. Üstelik bu risâleler de yine XIX. yüzyılda basılmışlardı.

Sonuç olarak denebilir ki İbn Arabî'nin aynı dönemde basılan eserleriyle muhtevâsındaki benzerlik, isminin İbn Arabî'ye atfedilen diğer bâzı eserleri andırması ve önceki yüzyıllarda eserin kime izâfe edileceğine ilişkin ortaya çıkan karışıklık dolayısıyla *Tuhfetü's-Sefere* İbn Arabî'ye atfedilmiştir, ona izâfeten şöhret bulmuş, onun adıyla okunmuş ve tercüme edilmiştir.

Peki *Tuhfetü's-Sefere*'nin okuyucuları kimlerdi? Elbette sûfîlerdi, ancak yazma nüshalar dikkate alındığında farklı meşreblerden pek çok sûfînin metne teveccüh ettiğini görürüz. Eserin, matbaa tekniklerinin henüz varolmadığı bir devirden bugüne ulaşan yetmiş kadar yazma nüshaya sâhip oluşu bunun kanıtıdır. Meselâ yazma mecmûalarda eser, İmam Gazâlî ve İbn Arabî'ye âit risâlelerle olduğu kadar, Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin ve Niyâzî Mısrî'nin risâleleriyle de bir arada ciltlenmiştir. Bâzı nüshalarda müstensihlerin kelimelere açıklamalar getirdikleri, şiirleri ve anahtar ibâreleri özenle harekeledikleri, yer yer diğer sûfî büyüklerinden îzâhlar ekledikleri görülür. Yâni eserin metni o dönemlerde bir hayli estetik ve entelektüel emeğe taşıyıcılık edebilmiştir. Muhtemelen metnin özet oluşu sebebiyle mütâlaalar ve sohbet meclisleri için de okunmaya elverişli bir tarafı vardı ya da tasavvufun büyük eserlerine muhâtabını ileten bir nitelik taşıdığı düşünülmekteydi.

---

eserin İbn Arabî fikriyâtına uzak olmadığını zımnen göstermekte, Chodkiewicz'in tesbîtine haklılık kazandırmaktadır.

II. Bir Seyr ü Sülûk Rehberi Olarak Tuhfetü's-Sefere

"...ve bu yüzden Allah'tan bütün duâ ve isteklerimizin en başında geleni kalblerimize dîni üzere sebât ve metânet vererek sâbit bir söz üzere dünyâda ve âhirette bizi muhkem kılmasıdır."

Kitabın tam ismi *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere*'dir. Yazma ve matbû nüshaların tümü bu ismi taşır, her nüshanın mukaddimesinde eserin adı, kaç fasıl ve bâbdan müteşekkil olduğu özellikle belirtilir. Kitabın adında yer alan *sefere* ve *berere* kelimelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu adlandırmada Kur'ân'ın bir âyetine atıf vardır: بِأَيْدِي سَفَرَةٍ، كِرَامٍ بَرَرَةٍ "O değerli sâhifeler, meleklerin elleriyle taşınırlar. Onu taşıyanlar asil, çok değerli ve iyilik timsâlidirler."[18] Böylece eserin adlandırılışında bir incelik gözetildiği anlaşılmaktadır. Nitekim eskiler *el-esmâ tünezzilü mine's-semâ*, yâni "isimler gökten indirilirler" derlerdi.[19] Bir kitaba isim verirken o ismin eserdeki muhtevâyı doğrudan yansıtmasına özen gösterirler, hattâ bâzıları ilhâm yolu ile isim verdiklerini dile getirirlerdi. Muhtemelen *Tuhfetü's-Sefere*'nin müellifi de eski kültüre âit bu inceliği gözetmiş, Abese Sûresindeki ilgili âyetlere telmîhen kitabına muhtevâsını ve maksadını yansıtan bir isim koymuştur.

---

18 Abese, 80/15, 16.

19 İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ* (haz. Safi Arpaguş), İstanbul: Vefâ, 2008, s. 33.

Tuhfe, iyilik etmek, lütufta bulunmak anlamına gelir, armağan diye karşılanır, bir kimseye armağan vermeye de *ithâf* denilir.[20] Daha çok nasîhat muhtevâlı ve muhâtabını irşâd maksadı taşıyan eserlere isim verilirken kullanılmıştır. *Sefere*, kâtib, yazıcı ve hattat anlamına gelen *sâfir*in çoğuludur. Kelimenin kökünde örtülü şeyi açmak, gizli kalanı keşf etmek vardır. Yazı yazmak, mânâyı ve merâmı keşf ve îzâh sayıldığından yazmaya *sefr*, yazıcıya *sâfir*, yazılana *sifr* denilmiştir. Bu yüzden insanların amellerini kaydedip yazmakla yâhut vahyi getirmekle vazîfeli melekler Kur'ân'da *sefere* diye isimlendirilirler. Bir yerden bir yere gitmeyi ifâde eden *sefer*den *sâfir*, *misâfir*, *seferber* gibi kelimeler elde edilirse de bu anlamdaki *sâfir*in çoğulu *sefere* değil *esfâr* veyâ *süffâr* şeklinde gelir. Dolayısıyla *sefere* kelimesinde "yolcular" anlamı değil, âyette geçtiği şekliyle melekler, genel olarak düşünüldüğünde "elçiler" anlamı bulunmaktadır. *Berere* ise *ebrâr* gibi *ber*rin ya da *bâr*rın çoğuludur, iyilik sâhibi ve asil oluşu ya da sözünde-fiilinde sâdık oluşu ifâde eder. Bir görüşe göre *ebrâr* insanların iyileri, *berere* meleklerin iyilik timsâli olanları için kullanılır.[21] *Hazret* ise huzûrda olmak, yakında bulunmak anlamındadır, üstünlük ve ihâtayı dile getirir, hürmet ve senâ bildirir. Bu kelime İbn Arabî ile hakîkatin tecellîlerine dâir bir tasavvuf ıstılâhı hâline gelmiştir.[22]

Eser adlandırılırken seçilen bu kelimelerin anlam alanlarını dikkate alarak *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere* ifâdesini şöyle çevirebiliriz: *Kerem Sâhiplerinin Huzûruna Varmak İsteyen Elçilere Bir Hediye*. Ancak bu noktada bir tasavvuf kavramı olarak *sefer* kelimesinin "yolculuk" çağrı-

---

[20] Mütercim Âsım Efendi, *Kāmûs Tercümesi*, Matbaatü'l-Osmâniyye, 1305/1887, II, s. 729.

[21] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979, IX, s. 5579-5582.

[22] *Kāmûs Tercümesi*, I, s. 822; İsmâil Hakkı Bursevî, *Varlığın Dili –İbn Meşîş Salavâtı ve Şerhi–*, İstanbul: İz, 2009, s. 144.

şımı da hatırlanmalıdır. İlk dönem sûfîlerinden îtibâren *sefer* seyr ü sülûku anlatan bir kavram olarak kullanılmıştı: İnsanın ilim, amel, ahlâk, hâl ve makām bakımından Allah'a gidişine, bu gidişteki farklı mertebe ve inceliklere işâret eden bir kavramdı.[23] İşte sefer kavramının bu çağrışımı hatırda tutulursa eserin adı şöyle tercüme edilebilir: *Kerem Sâhiplerinin Mertebesine Ermek İsteyen Yolcular İçin Bir Hediye***.** Her iki tercüme de eserin muhtevâsını doğrudan yansıtmaktadır.[24]

Tuhfetü's-Sefere'yi okurken muhâtabına fikrî ve ahlâkî nasîhatlerde bulunan, ona belli başlı kavramları hatırlatmayı kendine vazîfe edinen, yol-yordam öğretmeye çalışan ve tasavvufun umdelerini telkîn eden bir zihinle karşılaşırız. Eser, didaktik niteliklidir, öğretme ve yönlendirme amaçlıdır. Rehberlik eder, tasavvufun mâhiyetini oluşturan *seyr ü sülûk*ü konu alarak ilgililere irşâdda bulunur. Düşünce târihi açısından iddialı bir metin değildir, ama düşünce târihinde yer etmiş belli başlı iddiaları ve kabûlleri yeterince kanıksayan, insanlığın ahlâka dâir hâfızasını yönlendirmiş kavramlar arasında söz söylemekte olan bir metindir.

Müellif eserine *tevbe*yi anlatmakla başlar. Böylesi bir başlangıcı diğer pek çok tasavvuf klasiği de paylaşmaktadır. Allah'a yönelmek, O'na muhâlefetten muvâfakata dönmek anlamındaki tevbe ile günâhın ve kusûrun her türlüsüne ayık

---

[23] Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 33. Ayrıca bir kavram olarak seferin farklı boyutları için bkz. İbn Arabî, *Seferler –el-İsfâr an Netâici'l-Esfâr–* (çev. M. Bedirhan), İstanbul: Nefes, 2009.

[24] Mehmed Ârif Bey ise eserin adını *Tarîk-i Hüdâda Sefer Edenlerin Erbâb-ı Tâate Hediyesi* şeklinde tercüme eder. Kelimelerin yorumlanışına bağlı olarak bu tercüme de farklı ve dikkate değer bir üslûba atıf yapmaktadır. Nitekim Mehmed Ârif Bey tercümenin başında şu ifâdeleri kullanır: "...bu kitâb-ı kıymetdâr, Hazret-i Şeyhu'l-Ekber Muhyiddîn-i Arabî et-Tâî el-Hâtimî el-Endelüsî kaddesallahu sırrahû efendimizin müsterşidîne bir hediye ve irşâd-ı girânbahâsı olup o sultân-ı iklîm-i irfânın bir himmet-i kerîmesini niyâz emeliyle tarafımdan maa'l-acz ve't-taksîr tercüme edilmiştir."

bir bilinç var sayılır. Fakat tevbede durağan bir anlam yoktur, bilakis hakîkat yolcusunun hâline ve tecellîlerin çeşitliliğine göre tevbe edilen şeyler başka başkadır. İnsan küçük ve büyük günâhlara tevbe ile başlar, rûhen saflaştıkça Allah'tan başkasına giden her türlü uğraştan kendini uzak tutmaya kadar yükselir. Görünürdeki davranışlardan iç dünyanın bitmek bilmez hareketliliğine kadar geniş bir insânî sahada tevbenin karşılık bulacağı türlü hâller mevcuttur. Müellif tevbenin bu niteliğine, konuyu mertebelere ayırarak işârette bulunur. Tevbeyi tüm diğer makāmların başında sayar, her hâlin kıvâmını onda görür. O bir arsa gibidir, o arsaya sâhip olmayanın hakîkat yolunda kendine binâ edeceği bir şey yoktur.

Tevbeye olan bu vurgu *îtikād* konusuyla birleştirilir ve îtikād husûsunda da insanın hâllerine göre bir hareketliliğe işâret edilir: Hakîkat önünde olanca sıradanlıklarıyla yaşayan kimselerin (*avâm*) mezhep husûsunda herhangi bir sapma göstermemelerinin gerekliliği vurgulanır. Fakat hakîkate yakın, seçilmiş kimselerin (*havâs*) azîmete, yâni hükümlerin esâsına ve maksadına göre hareket etmelerinin vazgeçilmez olduğu dile getirilir. Müellif ehl-i sünnete müntesibdir, hakîkatin tezâhürünü ehl-i sünnette görür, bu yüzden de ehl-i sünnet dışı tüm tavırların reddine önem atfeder. Mürîdlik sıfatının sahîh bir îtikādla tamam olacağını belirtir. Îtikāddan sonra ise okuyucuyu *ihlâs* konusu beklemektedir. Çünkü inanç sâdece samîmiyetle mükemmellik bulmaktadır.

Kalbin ameli sayılan, bu yüzden de Allah'tan başkasına ayân olmayan ihlâs, insan hayatındaki şüpheli, şâibeli ve samîmiyetsizlikle zedeli hususların arındırılmasıyla mümkün olabilecektir. İhlâs, insanın yüreğine konulmuş ve Allah tarafından seçilmiş kimselere tahsîs edilen bir sır olarak anlatılır. Bu sır kendini *muhabbet*te açığa vurur. Çünkü sevenin kendinde ne varsa sevgiliye terketmesi, dolayısıyla de sevenin benliğinin sevgiliyle dolması sözkonusudur. Samîmiyeti

sevgi tamamlar, ihlâs muhabbetle bütünleşir. Muhabbet, nefse âit unsurlardan insanın kurtulmasının adıdır. İnsanî niteliklerin ilâhî niteliklerle yer değiştirmesi, yâni ahlâken ve hâlen insanın yükselmesidir. Bu yüzden kalbdeki meyiller ve insanın farklı eğilimleri sâdece muhabbetle birleşirler, dünyâyı terk muhabbetle gerçekleşir. Karşılık beklemeyiş, gelip geçici fikirlere ve nesnelere kapılanmayış da ancak muhabbetle mümkündür. İhlâsı muhabbete bağlamasının ardından müellif sözü *şevk*e getirir. Özlem duymak anlamına gelen şevk, sevginin bir netîcesi sayılır. Muhabbetin varacağı nihâyet ise *aşk* adını almaktadır. Muhabbet sıradan insanlara, aşk ise seçilmiş kimselere tahsîs olunmaktadır. Aşkta nefsi terk anlamı bulunmaktadır ve bu yüzden aşk rûh ile vardır, nefsten doğmaz, nefs ile varlığını sürdürmez. Sevginin doğuşu bedenî-cismânî alâkaların hükümrânlığından ayrılmakladır, sevginin çoğalmasıyladır ki insanı hakîkatten veyâ maksûddan uzağa düşüren unsurlar hükümsüz kalabilmektedirler. Elbette sevgi için de farklı dereceler vardır, Allah'a olan coşkun gönül bağlılığını anlatan derecesi insanın çabasıyla değil Hakk'ın vermesiyle mümkündür.

Bundan sonra müellif beklenmedik bir şekilde sözü *riyâzet*e getirir. Aşkı riyâzete bağlar. Çünkü aşkın tam tezâhürü nefsin arındırılması (*tezkiye*), kalbin safâ bulması (*tasfiye*) ve rûhun aydınlanması (*tecliye*) ile olmaktadır. Dolayısıyla nefs, kalb ve rûhun kemâl bulması için riyâzet bir girizgâh hâline gelmektedir. *Nefs* bütün bedeni ilgilendiren, her âzâya yayılmış bir kuvvet olarak kabûl edilir. Övülmüş sıfatlara ve güzel ahlâka ermeye kābiliyeti bulunan bu kuvvet başlangıcı îtibâriyle yerilmiş sıfatlara meyilli, îtidâli yitirmekle illetlidir. Nefs için *îtidâl*, kalb için *safâ*yı netîce verir, aksi muhtemel sayılmaz. *Kalb*, insanın mânevî merkezidir, duyuların, idrâkin ve şuurun zuhûr mahalli sayılır. Nihâyetinde *nefs*, *akıl*, *kalb* ve *rûh* birbiriyle anlamlı ve birbirini açıklayan kavramlardır, ancak sûfî metinleri insandaki

tezâhür biçimlerine göre farklı isimlendirmelerin ve derecelerin mâhiyetini îzâha çalışırlar. *Tuhfetü's-Sefere* müellifi de kalbin selâmetine vurgu yaparken bu yolu tâkip eder. Nefsin îtidâli ile kalbin bulanıklıklardan sıyrılması arasında birbirini gerektiren bir ilişki kurulur, biri olmadığında diğeri de olmaz. Kalb bir aynaya, insanın selâmetten uzak ve îtidâli yitirmiş hâli o aynanın kirlenmesine, *seyr ü sülûk* de o aynanın aydınlatılmasına benzetilir. Nasıl nefse âit niteliklerden kaynaklanan mertebeler mevcutsa, kalbe has tezâhürler için de farklı mertebeler mevcuttur ve müellif bu mertebelere de kalbin *tasfiye*sinden söz ederken değinmektedir.

Ardından söz *rûh*a gelir. Müellif, Allah'ın vâsıtasız var ettiği ilâhî asıl olarak rûhun insan sûretine bürünürken geçirdiği tavırları ve bu serencâmın ihtivâ ettiklerini yine özetle işler. Yok iken var edilen, ilim âlemindeki mevcûdiyetiyle kemâl bulup sonra bedene taalluk ederek ilâhî nefesle yâhut üfürülmeyle dünya yüzüne inen, ardından ölümü tadarak bu dünyadan ayrılan, sonra tekrardan iâde edilerek âhiret hayâtını sürdüren bu ilâhî aslın her yolculuğunda ona hâsıl olan hakîkatler vardır. Çünkü yolculuğun her safhasında bir başka ilâhî sıfat onda karar kılar, nihâî noktada ise cennette huzûr-ı ilâhîye erdiren bir mükemmellik sözkonusudur. İnsanın bu dünyâ yolculuğunda ona haber verilen hakîkatler de böylece tahakkuk bulmaktadırlar.

Her *feyz* Allah'tan önce rûha gelmekte, derken kalbe konulmakta, sonra da bedende zuhûr etmektedir. Bu feyze engel olmamak için isyândan, günâhta ısrardan, kalbi ve aklı perdeleyen unsurlardan uzak kalmak olmazsa olmaz bir gereklilik sayılır. Nitekim buna binâen *Tuhfetü's-Sefere* müellifinin sözü halvet ve zikre getirdiğini görürüz. Çünkü feyzi kalbden dile, rûhtan amele taşıyan, bir eğitim tarzı olarak halvettir. *Halvet* ve *zikir* birbirini bütünleyen, insandan gereksiz yükleri indiren mânevî faaliyetler olarak anlatılır.

Mürîd olanın, yâni hakîkat yolunda irâde sergilemiş kişinin taşıyacağı veyâ taşıması gerekli sıfatlar *Tuhfe* müellifince özetle sıralanırlar. Bu sıfatlarda îtidâle kavuşmuş nefs ile safâ bulmuş kalbden doğan övülmüş nitelikleri buluruz. Güzel ahlâk ya da eski söyleyişiyle *ahlâk-ı hasene* mürîd ya da sâlik için vazgeçilmezdir, çünkü insanı belirsiz arzulardan kaynaklanan fâsit dâireden kurtarmaktadır.

Ahlâken mükemmellikten hisse almış, kendinden kaynaklanan olumsuzlukları bir kenara atmış olan *sâlik* için zuhûr edecek farklı mertebeler de vardır. Artık, aklının keskinleşip idrâkinin açılmışlığına bağlı olarak insanî durumlarında da farklı tecrübeler elde eden sâliki görünür dünyânın ötesi beklemektedir. Eskiler, görünür dünyâyı *âlem-i mülk* veyâ *âlem-i şehâdet* diye, görünür dünyânın ötesini ise *âlem-i melekût* veyâ *âlem-i gayb* diye isimlendirir, insanın bu iki âleme âit her merhalede bir başka tecrübesi olacağını söylerlerdi. *Tuhfetü's-Sefere* müellifi de bu fikri ele almakta, bu kavrayış üzerinden insana verilecek yâhut insanda açığa çıkacak yeteneklerin alâmetlerine sözü getirmektedir. Uyku ile uyanıklık arasında (*beyne'n-nevm ve'l-yakaza*) yâhut doğrudan uykuda açığa çıkan hâller bu alâmetlerin ilkidir, bunlara genel olarak *vâkıa* denilir. Hâller ve makāmlardan sâlikin edindiklerinin ne seviyede olduğuna işâreti bulunan ve her birinin ehlince te'vîli makbûl sayılan bu vâkıalar, *âlem-i misâl*deki sûretleriyle rüyalarda kendini belli ederek insan için bir mârifet kaynağı olurlar. Âlem-i misâldeki sûretler insandaki mükemmellik veyâ noksanlık nisbetinde çeşitli tezâhürlerle kendini sunduğundan, o tezâhürlerdeki çeşitliliğin idrâki, bir bakıma insanın hakîkatle bağını ya da hakîkatliliğini anlatan mesajlara dönüşmektedir. Bu bakımdan rüyâlar ve tâbirleri tasavvufî tecrübe açısından ayrıcalıklı bir konum kazanmaktadır. Fakat sâdece rüyâlar değil, ayıkken ya da farklı bilinç durumlarındayken insanın kesilmek bilmez iç faâliyeti de, meselâ ansızın içine doğan fikirler,

meyiller, istekler vb. şeyler de bu vâkıalar gibi düşünülmüştür, onlar da mâhiyetleri bilinmeye, hakîkatliliği ve bâtıllığı idrâk edilmeye muhtaç durumlar olarak anlaşılmıştır. Bu bakımdan *Tuhfetü's-Sefere* müellifi rüyâlarda görülen sûretler ve mânâları üzerinde durmakta, bu sûretlerin te'vîllerine dâir örnekler sunmaktadır. Ardından söz müşâhedeye gelmektedir.

Müşâhede, yâni yaratılmışta yaratıcıyı, insanda hakîkati görme ve bu görüşle bilme, tasavvufî hayâtın maksatlarındandır, buna Hz. Peygamber'in bir hadîsinden ilhâmen *ihsân makāmı* da denir. Bir aynaya benzetilen kalbin, yukarıda da bahsi geçen hususlarda tamlık bulmasının ardından kendinde âşikâr olan nûrlar sebebiyle erdiklerini, bulduklarını, bu kavrayışa bağlı olarak yeni bir görüşle gördüklerini ifâde eder. Bu yüzden *Tuhfetü's-Sefere* müellifi müşâhedeyi konu ederken *nûr*a dikkati çeker, nûrların tezâhür ediş şekillerini ve aldıkları renkleri özetle irdeler. Müşâhededen sonra da mükâşefeye sözü getirir: *Mükâşefe*, müşâhede ile anlamlı bir hâl olarak akıl ve duyuları tam kılan, görünür dünyâyı hakîkatle buluşturan, tasavvufî söyleyişle perdelerin kalkıp hakîkatin âşikâr oluşunu ifâde eden bir mertebedir. Hakîkatten alıkoyan perdeler çeşit çeşittir, buna bağlı olarak *keşf* de çeşitlenmektedir. Bu perdelerin kalkması, yâni *mükâşefe* de, akıl, kalb, sır, rûh, hafâ gibi insanın mertebelerine göre ihâta kazanmaktadır. İnsan tarafından üretilmiş kavramların (*ma'kūlât*) gerçekliklerinden başlayıp nûrları görmeye uzanan, oradan eşyâdaki sırları sezip mi'râc gibi yüksek tecrübelere eren, sonra da ilâhî te'yîd ile başbaşa kalmakla netîcelenen mükâşefe, tecellî eden ilâhî sıfatlarla zenginleşmekte ve dâimî bir hâl almaktadır. *Tuhfetü's-Sefere* müellifi müşâhedeyi mükâşefeye bağlayışının ardından müstakillen tecellîyi irdeler.

Tecellî, ilâhî feyzin açığa çıkışı ya da Hakk'ın bir sıfatı ile zuhûrundan ibârettir. İbâdete ve zikre devâmın insanda bı-

raktığı tesir ile doğan itmi'nân hâli, nefsten sıyrılmış olmaklık sebebiyle rûhen tecellîyi taşımaya imkân hazırlar. Başta peygamberler olmak üzere büyük velîlere olan tecellîler, tasavvufî tecrübenin de modelleri olması sebebiyle müellif burada farklı tecellîlere örnekler verir. Çeşitli âyetler, hadîsler ve sûfî sözleri, tecellîye ilişkin tecrübenin kavramsal içeriğini oluşturur. Müellifin verdiği örnekler, tasavvuf târihinde sıklıkla ele alınmış, şerhe konu edilmiş, zaman zaman tartışmaların doğmasına sebep olmuş, ancak sûfîler tarafından her defasında insanın varlığı tecrübe edişi ve hakîkatin insanda açığa çıkışı üzerinden anlaşılmaya, anlamdırılmaya çalışılmıştır, doktrine âit konuların da mihverini teşkîl eder. Müellif, *müşâhede*, *mükâşefe* ve *tecellî* arasında kurduğu bütünlüğü, *vuslat* ile sonlandırmaktadır. Çünkü yukarıdan beri özetlenen *seyr ü sülûk* konuları, Allah'a kavuşmakla son bulmaktadır. Ancak Allah'a kavuşmak iki cismin arasındaki mesâfenin kapanması gibi bir duruma işâret etmez. Bilakis, ilâhî sıfatların insanda inkişâfı ya da Allah'ın insanı kendine çekişi sözkonusudur. Vuslat denilen, nihâyetinde insanın Allah'a *meczûb* olmasıdır, meczûb oluşun da farklı kısımları bulunmaktadır. Buna binâen müellif meczûbluğun çeşitlerini özetle anlatır. Ardından sözü *hâl* ve *makām*ın mânâsına getirerek *yakîn* ve *fenâ*ya dâir nasîhatlerle eserini bitirir.

Görüldüğü üzere *Tuhfetü's-Sefere*, dînin anlam dünyâsına âit temel ahlakî unsurlarla tasavvufî tecrübenin anlam dünyâsını içiçe katarak bütünleştiren bir metindir. Bu bütünleşme eserin yazıldığı dönemlerden çok önce, bahsi geçen kavramlara hayat veren sûfîler tarafından ortaya konmuş ve müslüman kültürde karşılık bulmuştu. Kendi dağarcığını oluşturmuş, ıstılahlarını ortaya koymuş, mevzûunu ve meselelerini belirlemiş, âlimler nezdinde olduğu kadar idâreci zümreler ve diğer halk tabakaları üzerinde de tesirli olmuştu. *Tuhfetü's-Sefere* bu büyük halka içerisinde, o külliyâttan bir

nebze sunarak, o külliyâtı kendince özetleyip nasîhatta bulunarak yerini almaktadır. Değindiği konular hemen bütün tasavvuf klasiklerinde yerini bulan, açıklanan, tartışılan konulardır. Dolayısıyla okuyucu, onun bahsettiği kavramları ve konuları tâkip etmekte ve anlamlandırmakta güçlük çekmeyecektir.[25]

[25] Bilinen tasavvuf klasiklerinin yanısıra şu kaynaklar da eser boyu ele alınan konulara ilişkin aydınlatıcı niteliktedir:
William Chittick, *Tasavvuf –Kısa Bir Giriş–* (çev. Turan Koç), İstanbul: İz, 2008.
Lale Bahtiyar, *Sûfî –Tasavvufî Arayışın Dışavurumu–* (çev. Mehmet Temelli), İstanbul: İz, 2007.
Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili I-III*, İstanbul: Mavi, 2008.
Kemal Sayar (der.), *Sûfî Psikolojisi*, İstanbul: Timaş, 2008.
Robert Frager (ed.), *Manevî Rehberlik ve Ben Ötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar* (çev. Ö. Çolakoğlu), İstanbul: Kaknüs, 2009.
H. Kâmil Yılmaz, *300 Soruda Tasavvufî Hayat*, İstanbul: Erkam, 2010.
Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh, 2003.
Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh* (çev. İ. Kapaklıkaya), İstanbul: Gelenek, 2003.
Himmet Konur, *İnsana Yolculuk –Tasavvuf Ahlâkı ve İlâhî Ahlak–*, İstanbul: H, 2009.

Tuhfetü's-Sefere Tercümesi

وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى

Ve son durak Rabbinin huzûrudur. (Necm, 53/42)

Mukaddime

Hazret-i Şeyhü'l-Ekber Muhyi'l-mille ve'd-dîn Muhammed Muhyiddîn ibn Arabî hazretleri te'lîf eylediği bu kitâbına şu sözlerle başlamıştır.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي جَعَلَ الْعِلْمَ مِفْتَاحَ الْجَنَّة، وَجَعَلَ أَسْنَانَهُ اِتِّبَاعَ السُّنَّة، وَ خَصَّ بَعْضَ أُولِي الْعِلْمِ بِمَزِيدِ المِنَّة، فَسَيَّرَ فِي بَرِّ الْاِقْتِرَاب وَ بَحْرِ الْإِينَاس، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ خَيْرِ النَّاس، وَ عَلَى اٰلِهِ الْمُطَّهَّرِينَ عَنْ كُلِّ الْأَرْجَاس.

Hamd ü senâ ilmi cennetin miftâhı, sünnet-i Resûlullah'a ittibâı da o ilmin miftâhının dişleri makāmına ikāme eden ve ba'zı ilim ashâbını mezîd-i ni'mete tahsîs ederek onlara kurbiyyet karalarıyla ünsiyyet denizlerinde seyirler ihsân eden Allahu Zü'l-celâl Hazretleri'ne, salât ü selâm da nâsın en hayırlısı ve resûlü olan Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ile her türlü lekelerden, kirlerden pâk ve mutahhar olan onun âl ü ashâbına olsun.

Bundan sonra ma'lûm ola ki *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere* ismini taşıyan ve on bâb ile on faslı müştemil

bulunan bu kitâbın ebvâb ile fasıllarını yazmaya şürû' evânı bana ziyâde yanaştığı, bizde dahi bâğ-ı cinâna rıhlet ve vusûl hanîn ve iştiyâkı o nisbette arttığı için fuzûl ile iştigālden Allah Teâlâ Hazretleri'ne sığınarak işte yazıya başlıyorum.[1]

[1] Farklı bir üslup ve kavrayışı yansıtan Mehmed Ârif Bey'in mukaddime tercümesi ise şu şekildedir: "Bütün şükrân ve mehâmid, ilmi miftâh-ı cennet ve o miftâhın esnânını da ittibâ'-ı sünnet kılan ve ba'zı erbâb-ı ulûmu atâyâ-yı cezîlesiyle vâyedâr-ı imtiyâz kılarak sahrâ-yı pehnâ-yı kurbiyyette ve deryâ-yı üns ü ülfette seyyâh u gavvâs-ı kâmil kılan Rabb-i Kerîm'e hâs ve müsellemdir. Zâtına vuslatı müstelzim olan salât ü selâm da hayrü'n-nâs olan Resûl-i Zîşânı Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz'e ve bi'l-cümle ercâs ve ednâsdan mutahhar olan ehl-i beyt-i kirâmına ve ashâbına âid ve râci'dir. Ba'dehû *Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere* nâmıyla tevsîm edilen bu kitâb on bâb ve faslı muhtevîdir. Mâlâya'nî ile iştigālden Hakk'a ilticâ ederim. Ebvâb ve fusûlü beyâna mübâşeret ve cinâna vusûle rıhlet yaklaşmıştır." (s. 1)

Tevbe

Bu kitâbın on bâbından evvelkisi tevbe hakkındadır.

Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde تُوبُوا إِلَى اللهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ buyurmuşlar,[2] Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de يَا أَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا إِلَى رَبِّكُمْ قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا ihtârında bulunmuşlardır.[3] Âyetin ma'nâsı, "Ey mü'minler! Felâha kavuşmak için hepiniz Allah Teâlâ'ya tevbe ediniz.", hadîs-i şerîfin tercümesi de, "Ey insanlar! Ölmeden evvel Rabbinize tevbe ve rücû' ediniz."den ibârettir.

Biliniz ki tevbe lügatte rücû' ve inâbe ma'nâsınadır. Bu dahi iki kısımdır. Birisi avâmın, diğeri de havâssın tevbesidir. Avâma mahsûs olan tevbe de üç kısımdır.

Bu üçten birincisi avâm-ı mü'minîne mahsûstur, bu da sehv ve gaflet ve nisyân dolayısıyla bir mü'minden zuhûra gelen küçük günâhlara tevbedir. Bu tevbe hakkında Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'inde إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ buyurmuştur.[4] Âyetin tercümesi: "Sâde Allah'ın kabûl edeceği tevbe o kimseler içindir ki onlar bilmeyerekten bir fenâlığı işlerler, fakat az sonra nâdim olup tevbe ederler." demektir. İşte bu makām âlem-i ervâhta üçüncü safta ahz-ı mevki' etmiş olan mü'minlerin avâmıyla havâssın fâsıklarının makāmıdır.

---

2 Nûr, 24/31.

3 İbn Mâce, İkāmetu's-salât, 78; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, IV, s. 424 (2754).

4 Nisâ, 4/17.

İkincisi avâma mahsûs olan tevbedir, bu da altı ma'nâya ayrılmıştır. Birincisi geçmiş günâhlara nedâmet eylemektir. İkincisi şimdiki hâlde günâh işlemeyi terk, istikbâlde dahi günâh işlememeye azm eylemektir. Üçüncüsü kendisinden zulüm görmüş kimseler var ise onlara haklarını redd ü iâde edip kendileriyle haklaşmaktır. Dördüncüsü fevt eylediği ferâiz-i ibâdeti kazâ eylemektir. Beşincisi ma'siyetlerin tatlılarıyla besleyip semizlendirdiği nefsini ibâdet ü tâatte eritmektir. Altıncısı işlediği günâhlarından korkup utanarak Cenâb-ı Melik-i Cebbâr'a seherlerde ağlayıp yalvarmaktır.

Tevbenin üçüncüsü kâfirlere mahsûs olanıdır. Bunların tevbesi de îmâna ve islâmadır. Çünkü abdin vazîfesi kendinin abd, Cenâb-ı Hakk'ın da ma'bûd olduğunu bilmek ve tanımaktan ibârettir. İşte her kim kendinin abd olduğunu bilirse o kimse Rabbinin ma'bûd olduğunu ârif olur. Ammâ her kim kendisinin Hazret-i Mevlâ'nın abdi olduğundan gāfil olup âhirete arkasını dönerek dünyâ ile iştigāl ederse o kimseye irfân hâsıl olmaz. O zaman da bu kimse Rahmân ile şeytân arasını fark ve temyîz edemeyecek bir hâle gelir.

Tevbenin havâssa mahsûs olan ikinci kısmına gelince bu da iki mertebeye ayrılmıştır. Birincisi hâssu'l-hâssa mahsûs olan tevbedir. Bu zevâtın tevbesi kalblerinin Allah Teâlâ'nın zikrinden gayrı şeylerle iştigālden rücû'udur. Bu da âlem-i ervâhta ilk safta bulunan havâss-ı enbiyâ ve evliyânın makāmıdır. İşte bu makāma Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى أَسْتَغْفِرُ اللهَ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ بِسَبْعِينَ مَرَّةً kavl-i şerîfiyle işâret buyurmuşlardır.[5] Hadîsin tercümesi, "Bir gün ve gecede kalbim üzerine gayn[6] vâki' olmasından

---

5 Müslim, Zikir, 12; Ebû Dâvud, Vitr, 26. Krş. *İhyâ* –Kitâbu's-Sabr ve'ş-Şükr–, II, s. 1370.

6 Gayn "ince bulut, perde" demektir, sûfîlere göre insan hangi mertebede olursa olsun onu perdeleyecek farklı şeyler vardır ve o perdelerin kalbe çökmesinden ötürü her hâlükârda tevbe gereklidir. Mehmed Ârif Bey bu hadîsi îzâh sadedinde şu notu düşer: "Mir'ât-ı müşâhede-i

dolayı yetmiş kere Allah Teâlâ'dan istiğfâr eylediğim olur" demektir.

Tevbenin ikinci mertebesi de havâssa mahsûstur. Bunların tevbesi de dünyâ işlerine dâir kendilerinde uyanan fikirlerden, hâtıralardan, vesveselerden çekinmekten ibârettir. Bu dahi âlem-i ervâhta ikinci safta bulunan evliyânın avâmına, mü'minînin havâssına mahsûs bir makāmdır.

Hak olan kalb-i ilhâm-penâh-ı Muhammedînin jeng-dâr olması, ashâbının umûr-ı dünyeviyye ve gavâil-i sâire ile ara sıra meşgūl olan kulûb-ı şerîflerinden kalb-i tâbnâk-i Mustafa sallallahu aleyhi ve âlihî ve selleme mün'akis olan gubârdan kinâyedir ve tevbeyi bizlere dahi ta'lîm ve tavsiyedir (s. 4)." İsmâil Ankaravî de bu hadîsi şöyle îzâh eder: "Ve ba'zısı merâtib-i sülûkden bir mertebede ikāmet kılar ve ol mertebeden lezzet alır. Pes ol mertebe ona makām olur. Eğer ol mertebeden terakkî kılmazsa ol mertebenin denâetin bilmez ve mâfevkında olan merâtib ve makāmâtın fürûuna ve esrârına muttali' olmaz. Nitekim bu hadîs-i şerîfde bu ma'nâya işâret vardır... Ba'zı ehl-i tahkîk dediler: Tahkîkan abde makām ıtlâkı sahîh ve sâlih olmaz, hattâ ol makāmdan mürtefi' ola ve terakkî kıla. Ondan sonra makām-ı evvele muttali' ola ve onu tashîh kıla. Ve Nebî (a.s.) derecât-ı azamet ve celâle irtikā eylemekde kemâl mertebede idi. Ve her gâh ki, bir hâletden bir hâlet-i uhrâya irtikā eyleselerdi ve hâlet-i ûlâda olan naksı mülâhaza kılsalardı ol mertebeden istiğfâr ederlerdi. Ve onu gûyâ zenb addederlerdi. Eğer ki ol mertebe-i ûlâ dahi –fî haddi zâtihî– gayra nisbet olunsa bir şerîf mertebedir. Velâkin himmet-i âliyeleri ol mertebeyi dûn addedip dahi a'lâsına himmet kılarlardı." *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 251.

Mürîdlerin Tevbesi

Bu fasıl mürîdlerin tevbesi hakkındadır.

Ma'lûmunuz olsun ki tevbe her makāmın aslı, her miftâhın kıvâmı ve her hâlin de miftâhıdır. Ve makāmların da evveli, ya'nî başta gelenidir. Tevbe inşâsı lâzım gelen bir binâ için tedâriki iktizâ eden bir arsaya benzer. Kimin arsası yoksa o kimse binâ yapamaz. İşte tıpkı bunun gibi kimin tevbesi yoksa onun hâli de, makāmı da olamaz.[7]

Mürîdînin tevbesi dahi iki darba, ya'nî iki kısma ayrılmıştır. Kısm-ı evvel inâbedir,[8] bu da Allah Teâlâ Hazretleri'nin senin üzerindeki kudret ve azametini görüp Kendisinden korkmaktan ibârettir. İkincisi de hayâdır, bu da Allah Teâlâ'nın sana olan kurbiyyetini nazar-ı dikkatte tutarak dâimâ Kendisinden hayâ üzere bulunmaktır. Bir de "asl-ı tevbe Allah Teâlâ'dan gayrı her şeyden tamâmıyla rücû'dan ibârettir" denilmiştir.

---

7 Krş. *Avârifü'l-Maârif*, s. 592 –59. Bâb–.

8 "*Tevbe* Hakk'ın emrine muhâlefetden muvâfakata rücû' etmeye derler. *İnâbe*, emr-i Hakk'a muvâfakatı var iken Allah'a rücû' etmeye derler." Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 261.

İ'tikād

İkinci Bâb i'tikād Hakkındadır.

İ'tikādın da iki mertebesi vardır. Evvelkisi havâssa, ikincisi de avâma mahsûstur. İ'tikādın avâma mahsûs olanı bir şahsın muayyen bir mezhebe i'tikād ederek onun sözleriyle amelde bulunmak ve terki îcâb eden şeylerde de o mezhebin sözleriyle terk eylemek, o mezhebden gayrısının sözlerine kulak asmamaktan ibârettir. Havâssa mahsûs olanı da bir şahsın bütün imâmların sözlerini makbûl ve mu'teber tutup o sûretle amelde bulunmak, lâkin mezheblerdeki a'mâlin kolaylarını değil güç ve ağır ve meşakkatli olanlarıyla âmil olmaktan ibârettir.[9] Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc'dan[10] kendisi-

---

[9] Müellif burada *amel*e ve *îmân*a dâir, yâni fıkhî ve kelâmî tavırlarla ilgili temel bir prensibe işâret ederek muhâtaplarına nasîhat etmektedir. Umûmî olarak *mezheb* diye adlandırılan bu tavırların insanların genelini ilgilendiren kısmı, gereklerin yerine gelmesi açısından belli bir üslûbun kabûl edilmesi ve bu vesîleyle de keyfî-nefsânî âdetlerin bir nebze önüne geçilmesidir. Tasavvufî açıdan, yâni kemâle ermiş ve kemâle erdiren kimseler açısından bu mezhepler karşısında sergilenecek tavır, müellife göre *ruhsat*ı, yâni ikinci dereceden meşrû olanı değil *azîmet*i, yâni kararlılıkla esâsa tâlib olmayı tercîh etmektir. Sûfî metinleri ruhsat ile hükmün ya da ilmin *zâhir*ini, azîmet ile *bâtın*ını kastederler. Müellif burada kendi bakış açısını dile getirmekte, muhtemelen muhâtaplarının durumuna göre tespitte bulunmaktadır. Ruhsat-azîmet konusu için bkz. Abdülkāhir Sühreverdî, *Dervişliğin Âdâbı* (çev. Hamide Ulupınar), İstanbul: Gelenek, 2010, s. 119-134.

[10] Hallâc-ı Mansûr (v. 309/921) hakkında bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 527-537; Niyâzî-i Kadîm, *Hallâc-ı Mansûr Menâkıbnâmesi* (haz. M. Tatçı), İstanbul: H Yayınları, 2008.

nin i'tikād husûsundaki kanâati sorulduğu zaman şu cevâbı vermiş olduğu mervîdir: "Ben mezheblerden birini ayırıp kendimi ona bağlamış değilim. Lâkin bütün mezheblerde en güç olan a'mâl ile amelde bulunurum."

İşte mürîde lâzım olan şey ehl-i sünnetten olan selef-i sâlihînin i'tikādlarına sarılıp, Râfızîlik'ten, Cebriyye'den, Müşebbihe'den, Mücessime'den, Muhaddide'den biri olmamaklıktan ibârettir.[11] Kat'iyyen hem eslâfa hem de mezâhibin hiçbirine ta'n etmemek, ya'nî dil uzatmamak mürîde düşen vezâifin başında gelenlerindendir.

[11] *Râfiziyye*, terk edenleri, ayrı düşenleri ve sapıp gidenleri; *Cebriyye*, her şeyde mutlak bir zorunluluk görüp temel insanî niteliklerin inkârına dayananları; *Mücessime*, Allah'ı bir cisim olarak düşünenleri; *Müşebbihe*, O'nun yaratıklarla benzerliğini düşünenleri; *Muhaddide*, O'nu bir şeyle kayıtlayıp münezzehliğini dışlayanları ifade eder. Bunların hepsi başlangıçta birer mezhep olarak ayrışmışlar, daha sonraları da bu kelimeler hatâya işâret eden küçültücü birer ifâde olarak kalmıştır. *Ehl-i sünnet* ise îtikād ve amelde ideal sayılan bir oluşumun ifâdesi olarak kabûl edilir. Meselâ Abdülkāhir el-Bağdâdî (v. 429/1037) sünnîliği şöyle tanımlar ki bu anlatım genel olarak paylaşılmış bir görüşü yansıtır: "İslâm ümmeti, âlemin yaratılmış olduğunu, onu yaratanın birliği ve kıdemini, sıfatlarını, adâletini, hikmetini, O'nun herhangi bir şeye benzediğini reddetmeyi ve –Allah'ın salât ve selâmı ona olsun– Muhammed'in peygamberliğini ve onun risâletinin bütün insanları kapladığını, şerîatının sonsuzluğunu ve getirdiği şeylerin hepsinin doğruluğunu, Kur'ân'ın şerîat hükümlerinin kaynağı ve Kâbe'nin namaz için yönelinmesi gerekli kıble olduğunu kabûl ve ikrâr eden herkesi içine alır. Bütün bu hususları ikrâr eden ve küfre götürebilecek olan herhangi bir bid'ate uymayan herkes sünnîdir, (Allah'ın birliğine inanan) muvahhiddir." *Mezhepler Arasındaki Farklar* (çev. E. Ruhi Fığlalı), s. 13.

İhlâs

Bâb-ı sâlis ihlâs hakkındadır.[12]

Allah Teâlâ Hazretleri أَلَا لِلّٰهِ الدِّينُ الْخَالِصُ [*Dikkat edin: Gönülden, tam bir samîmiyetle, her türlü şirk, nifâk ve dünyevî maksattan uzak îmân, ibâdet ve itâat ançak Allah'a mahsustur.*][13] ve وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ [*Onlara ancak dîni bütün yanlarıyla içten kabûl etmelerinden ve sâdece O'nun rızâsını hedef almalarından başka bir şey emredilmemişti.*][14] buyurmuştur. Nebî Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'den naklen rivâyet olunan bir hadîste de şöyle deniliyor:

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَجِيءُ الْإِخْلَاصُ وَالشِّرْكُ يَجْثُوَانِ بَيْنَ يَدَيِ الرَّبِّ، فَيَقُولُ الرَّبُّ لِلْإِخْلَاصِ : اِنْطَلِقْ أَنْتَ وَأَهْلُكَ إِلَى الْجَنَّةِ ، ثُمَّ يَقُولُ لِلشِّرْكِ : اِنْطَلِقْ أَنْتَ وَأَهْلُكَ إِلَى النَّارِ.

"Kıyâmet kāim olduğu gün ihlâs da, şirk de buluşup huzûr-ı Rabbü'l-Âlemin'e çıkacaklardır. O zaman Rab Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri ihlâs ehlini toplayıp cennete, şirk ehlini dahi sen de cemâatini alıp nâra ya'nî cehenneme git emrini verecektir."[15]

İşte ihlâs Allah Teâlâ'dan gayrısının ıttılâ'ı olmayan amel-i kalbîden ibârettir. Bu türlü ibâdet dahi senin bilkülliye

---

12 Krş. *Avârifü'l-Maârif*, s. 266, 267 –26. Bâb–.

13 Zümer, 39/3

14 Beyyine, 98/5.

15 *Durrü'l-Mensûr*, XI, s. 417 –Neml, 89,90–; *Kenzü'l-Ummâl*, I, s. 274 (294). Sühreverdî, *Avârif*'te kendisine kadar ulaşan bir senedle aktarır.

Allah Teâlâ'ya teveccüh ve ikbâl göstererek Allah Teâlâ'dan gayrısını ibâdetine işrâk etmemekle olur. Cenâb-ı Hak Kur'ân'da وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا [*Rabbine ibâdette hiçbir şeyi O'na ortak koşmasın.*][16] kavl-i şerîfiyle bu hakîkate işâret buyurmuştur. Ba'zıları da ihlâs a'mâli her türlü şâibelerden tasfiye eylemekle hâsıl olur demişlerdir.

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretleri şöyle rivâyet etmişlerdir. Ben, Ali bin Saîd'i âlim bir zât işiterek ona ihlâsın ma'nâsından ve hakîkatinden sormuş idim. Bana verdiği cevapta kendisinin de ihlâsın ne olduğunu Ali bin İbrâhim eş-Şakîkî'den, İbrâhim Şakîkî de ihlâsı Ca'fer bin Muhammed el-Hassâf'tan, o da ihlâsın ne olduğunu Ahmed bin Beşşâr'dan, Ahmed bin Beşşâr da Ebû Ya'kūb eş-Şerîtî'den, o da Ahmed bin Gassân'dan, o dahi Abdülvâhid bin Zeyd'den, o Hasan el-Basrî'den, o da Huzeyfe'den, Huzeyfe dahi ihlâsı Resûlullah'tan, Resûl aleyhi's-salâtü ve's-selâm dahi Hazret-i Cebrâîl'den, Hazret-i Cebrâîl dahi ihlâsın ne olduğunu Allah Teâlâ Hazretleri'nden sorduğunu, Allah Teâlâ Hazretleri de, سِرٌّ مِنْ أَسْرَارِي إِسْتَوْدَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحْبَبْتُهُ مِنْ عِبَادِي ya'nî "İhlâs benim sırlarımdan bir sırdır, onu kullarımdan sevdiğim kimselerin kalbine emânet bırakmışımdır." cevâbında bulunduğunu bildirmiştir.[17] Ba'zıları da ihlâsın zıddı riyâdır, bir kimse bir amelde bulunur ve o amel dahi riyâdan sâlim olursa işte o amel ihlâstır demişlerdir. Hulâsa hakîkatte ihlâs Allah Teâlâ'dan gayrısının üzerinden nazarı munkatı' olan amelden ibârettir.

---

16 Kehf, 18/110.

17 Hadîs bu senediyle birlikte Kuşeyrî tarafından "ihlâs bâbı"nda aktarılır. Bkz. *Risâle*, s. 330, 331. Ayrıca bkz. Deylemî, III, s. 187 (4513); *İhyâ* –Kitâbu'n-Niyye ve'l-İhlâs ve's-Sıdk–, II, s. 1681. Senette yer alan Hasan el-Basrî (v. 110/728) , Abdülvâhid b. Zeyd (v. 177/793) ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî (v. 412/1021) isimleri tasavvuf târihi açısından dikkat çekmektedir.

Muhabbet

Dördüncü bâb muhabbet hakkındadır.[18]

Cenâb-ı Hak, يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ [*Allah onları sever, onlar da O'nu severler.*][19] ve إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي [*Eğer Allah'ı seviyorsanız, o halde bana tâbî olun.*][20] buyurmuştur. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz dahi Cenâb-ı Hakk'ın إِنِّي قَدْ أَحْبَبْتُ فُلاَنًا فَأَحِبَّهُ "Yâ Cebrâîl! Ben filan kulumu sevdim, sen dahi onu sev." dediğini, sonra Cebrâîl aleyhi's-selâm'ın da ehl-i semâya nidâ ederek "Allah Teâlâ filan kulunu sevmiştir, siz de ona muhabbet edin" – إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أَحَبَّ فُلاَنًا فَأَحِبُّوهُ deyince ehl-i semâ dahi o kimseye muhabbet eylediklerini, sonra yeryüzünde de o kula karşı muhabbet vaz' olunduğunu beyân buyurmuşlardır.[21]

Bil ki muhabbet, sendeki varlığı, sende, senden sana bir şey kalmamak üzere tamâmıyla mahbûbuna hibe eylemekliğinden ibârettir. Ba'zıları da muhabbet sende gayr için bir şey kalmamak sûretiyle senin bilkülliye Allah Teâlâ'yı sevmekliğinden ibârettir demişlerdir. Hulâsa hakîkat-ı muhabbet insanda, kalbin, nefsin bütün kederlerinden kurtulup sâlim kaldıktan sonra hâsıl olur. Ne vakit muhabbet-i ilâhiyye kalbde yerleşir, karâr kılacak olursa, o zaman kalbde gayra

---

18 Krş. *Avârifu'l-Maârif*, s. 626-633 –61. Bâb–.

19 Mâide, 5/54.

20 Âl-i İmrân, 3/31.

21 *Muvatta'*, Şi'r, 5; Tirmizî, Tefsîr, 20.

muhabbet kalmaz, zâil olur. Zîrâ muhabbet yakıcı bir sıfattır, kendi cinsinden olmayan her şeyi yakar, yok eder. **Şiir**

قَدْ لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهَوَى كَبِدِي فَلَا طَبِيبَ لَهَا وَلَا رَاقِي
إِلَّا الْحَبِيبُ الَّذِي شُغِفْتُ بِهِ فَعِنْدَهُ رُقْيَتِي وَ تِرْيَاقِي

Tercümesi: "Sevdiğime karşı olan meyl ü muhabbetim yılan gibi ciğerimi soktu. [Artık onun için bir tabîb yâhut efsûncu ve şifâcı yok. Sâdece sevdâsı beni saran sevgili var. Benim derdime devâ da, panzehirim de ancak onun yanındadır.]"[22]

Hazret-i Cüneyd[23] dahi "asl-ı muhabbet muhibbin sıfatlarına bedel, mahbûbun sıfatlarının muhibbe duhûlünden ibârettir" demiştir. Ba'zıları da muhabbetin alâmeti kişinin dünyâ ve âhiret emellerinden ve bunlara meylinden tamâmıyla kesilmesinden ibârettir demişlerdir. **Şiir**

كَانَتْ لِقَلْبِي أَهْوَاءٌ مُفَرَّقَةٌ فَاسْتَجْمَعَتْ مُذْ رَأَتْكَ الْنَّفْسُ أَهْوَائِي
فَصَارَ يَحْسُدُنِي مَنْ كُنْتُ أَحْسُدُهُ وَصِرْتُ مَوْلَى الْوَرَى مُذْ صِرْتَ مَوْلَائِي
تَرَكْتُ لِلنَّاسِ دُنْيَاهُمْ وَدِينَهُمْ شُغْلًا بِحُبِّكَ يَا دِينِي وَدُنْيَائِي

---

22 Hz. Peygamber bir mecliste iken, "içinizde şiir söyleyecek kimse yok mu" diye sorar ve bir bedevî kalkıp "ben söyleyebilirim" deyince "haydi gel, söyle" diye buyurur. Bedevî işte bu şiiri söyler ve Hz. Peygamber şiiri tekrâr ettirerek orada bulunan ashâbıyla birlikte vecde gelir, omuzundan hırkası düşer. Orada bulunanlar hırkayı parça parça aralarında taksîm ederler ve Efendimiz bu hâlden sonra "sevgiliyi hatırlayıp da kalbi ürpererek harekete gelmeyen kimse kerem sâhibi değildir" diye buyurur. Sühreverdî *Avârif*'in 25. Bâbında (s. 261) bu rivâyete senediyle birlikte yer verir. Gumârî, müstakillen *Avârif*'teki hadîsleri tahrîc ettiği *Avâtıfu'l-Letâif*'inde (II, s. 370-376) rivâyeti uzun uzadıya ele alır. Hüseyin Şemsi Bey, kullandığı matbû nüshadan ötürü şiirin sadece ilk mısrâına yer verip tercümesini sunmuştur, biz yazma nüshaları ve şiirin tasavvuf târihindeki yerini göz önünde tutarak tümüne yer verdik.

23 Cüneyd-i Bağdâdî (v. 297/909) hakkında bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 385-416; Süleyman Uludağ, *Cüneyd-i Bağdâdî*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2008.

Tercümesi: "Kalbime bir takım dağınık meyiller, muhabbetler dolmuştu. Nefsim sana olan muhabbetimi gördüğü zaman bu müteferrik meyiller toplanıp aşkında birleştiler, ya'nî tek senin muhabbetinden gayrı kalbimde bir şey kalmadı. Sonra benim kendisine hased eylediğim kimseler şimdi bana hased eylemeye başladılar. Çünkü sen benim mevlâm olalıdan beri ben de halkın mahbûb ve mevlâsı olmuşumdur. Ben tamâmıyla seninle meşgûl olalıdan beri insanlara dinlerini de, dünyâlarını da terk eyledim. Çünkü benim dînim de, dünyâm da şimdi sâde sensin." meâlindedir.[24]

Aşağıdaki beyitleri de Râbiâ[25] rahimehallah inşâd eylemiştir:

وَلَقَدْ جَعَلْتُكَ فِي الْفُؤَادِ مُحَدَّثِي وَأَبَحْتُ جِسْمِي مَنْ أَرَادَ جُلُوسِي

فَالْجِسْمُ مِنِّي لِلْجَلِيسِ مُؤَانِسٌ وَحَبِيبُ قَلْبِي فِي الْفُؤَادِ أَنِيسِي

Tercümesi: "Ey sevdiğime hâs olan muhabbetim, seni ben gönülde kendime enîs u musâhib ittihâz eylediğim gibi cülûsumu murâd eden kimseye de cismimi mübâh kılmışımdır. Çünkü cisim, enîsimin cülûsu için bendendir, hâlbuki enîsim bütün kāidelerde tefevvuk edip kalbime haylûlet etmektedir." meâlindedir.[26]

---

[24] Şiir Hallâc-ı Mansûr'a âittir. Bkz. *Mecmûa-i Âsâr-ı Hallâc*, s. 356. Bu şekliyle *Avârif*'te yer almaktadır (s. 637). İbrâhim Halil Bey şöyle tercüme eder: "Kalbimde muhabbet-i müteferrikalar var idi. Vaktâ ki nefs senin muhabbetini gördükte kâffe-i muhabbet-i müteferrika senin muhabbetine cem' oldular. Pes benim hased ettiğim kimseler bana hased etmekte oldular. Ve senin muhabbetin bende sâbit olalıdan beri kâffe-i mahlûkātın mahbûbu ve mevlâsı oldum. Ey benim dîn ve dünyâda mahbûbum olan! Senin muhabbetin ile meşgûl olalıdan beri nâsın dîn ve dünyâsını nâsa terkettim (s. 8, 9)."

[25] Râbiâ-i Adeviyye (v. 185/802) hakkında bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 98-111; Hatice Çubukçu, *İlk Dönem Hanım Sûfîler*, İstanbul: İnsan, 2006, s. 70-81.

[26] *İhyâ*'nın muhabbet kitabında da yer alan bu şiir ve îzâhı için ayrıca bkz. Zebîdî, *İthâfu's-Sâde*, XI, s. 370; *Avârifu'l-Maârif*, s. 637 –61. Bâb–. İbrâhim Halil Bey şöyle tercüme eder: "Tahkîk senin muhabbe-

Yahyâ bin Muâz[27] (r.a.) "muhiblerin sabrı, zâhidlerin sabrından çok eşeddir. Bir de ben şuna taaccüb ederim ki bir kimse hem harâmdan ictinâb etmez hem de Allah'a muhabbet da'vâsına kıyâm eder" demiştir.

Sâlihlerden ba'zıları da kim harâmdan sakınmaz, bir taraftan da muhabbetullah da'vâsında bulunursa o kimse yalancıdır. Ve her kim cenneti severim der de mâl ü mülkünü infâk edemezse o kimse de yalancıdır, demişlerdir. Râbiâ rahimehallah da bu şiiri söylemiştir:

تَعْصِي الْإِلٰهَ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ هَذَا لَعَمْرِي فِي الْقِيَاسِ بَدِيعُ

لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعُ

Tercümesi: "Hem Allah'a âsî olursun, hem de O'na izhâr-ı muhabbete kalkarsın. Senin bu türlü muhabbetin ömrüme kasem ederim ki kıyâsda bedî' bir şeydir, ya'nî görülmüş şeylerden değildir. Eğer sen muhabbetinde sâdık olaydın Allah'a itâat eylemiş olurdun, çünkü muhib olan bir kimse muhakkak mahbûbuna itâatli olur" meâlindedir.[28]

Ba'zıları da muhabbetin zâhiri mahbûbun senden rızâsından, bâtını da kalbin tamâmıyla mahbûba teslîm ve i'tâsından ibârettir, tâ ki o kalbde gayr için ufak bir şey bâkî kalmaya demişlerdir. **Şiir**

أُحِبُّكَ لَا أَرْجُو بِذَلِكَ جَنَّةً وَلَا أَتَّقِي نَارًا وَأَنْتَ مُرَادُ

إِذَا كُنْتَ مَوْلَايَ فَأَيَّةُ جَنَّةٍ وَأَيَّةُ نَارٍ تُتَّقَى وَتُرَادُ

---

tini gönlümde kendime muvânis ettim. Ve cismimi dahi benimle ünsiyet murâd eden ahbâba mübâh ettim. Pes, benim cismim celîsimle muvânis oldu. Senin muhabbetin gönlümde benim enîsim olmuştur. Ya'nî cismânî, ahbâbımla ve rûhânî, Cenâb-ı Hak ile muvânis oldum (s. 9)."

27 Yahyâ b. Muaz er-Râzî (v. 258/871) için bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 339-353.

28 İhyâ'nın muhabbet kitabında da yer alan bu şiir ve îzâhı için bkz. Zebîdî, *İthâfu's-Sâde*, XI, s. 454; *Avârifu'l-Maârif*, s. 631 –61. Bâb–.

Tercümesi: "Ben seni severim, fakat bu sevgime karşı senden ne cennet isterim ne de nârdan ittikāda bulunurum. Çünkü benim murâdım sâde sensin. Ne vakit ben Mevlâma müntehî olursam cennet ile nâr nerede kalır ki ben birini taleb, diğerinden ittikā edeyim." demektir.[29]

[29] Mehmed Ârif Bey'in tercümesi şöyledir: "Seni seviyorum, bu muhabbetim sebebiyle cenneti arzu etmiyorum. Sen benim maksûd ve murâdım oldukça cehennemden de tevakkî etmiyorum. Sen benim Mevlâm ve efendim olursan hangi cennet var ki arzu edilsin? Hangi cehennem var ki tevakkî edilsin? (s. 10)"

Şevk

Beşinci bâb şevk hakkındadır.[30]

Şevk muhabbetin netîcesidir. Zîrâ muhabbet kalbde istikrâr ettiği zaman şevk zuhûra gelir. Hâlbuki bir cemâat şevki inkâr etmişlerdir. Çünkü şevk gāibe mahsûstur. Hâlbuki şevke nâil olmak için hiç bir vakit habîb habîbini gāib etmek istemez. Onun için şevk sevdiğiyle hâzır olan bir kimsede mevcûd olamaz demişlerdir. **Şiir**

هَوَاكَ هَوٰى لَمْ يَأْلَفِ الْقَلْبُ غَيْرَهُ فَفِي سِرِّ قَلْبِي يَا حَبِيبِي لَهُ حَظْوٌ
أُحِبُّكَ مِلْأَ الْقَلْبِ حَيًّا وَمَيِّتًا فَلِيَ عِيشَةٌ حُلْوٌ وَ لِيَ مِيْتَةٌ حُلْوٌ

Şiirin tercümesi: “Ey sevdiğim! Asıl meyl ü muhabbet senin meyl ü muhabbetindir. Çünkü kalb onun gayrıyla kat’iyyen ülfet etmez ve edemez. Bu yüzden kalbimin sırrında muhabbetin için büyük bir doluluk vardır. O sebeple seni hayâtımda da, memâtımda da dolu bir kalb ile severim. Çünkü benim hayâtım da muhabbetinle tatlı, memâtım da o türlü tatlıdır.” demektir.[31]

---

30 Krş. *Avârifü’l-Maârif*, s. 633-636 –61. Bâb–.

31 İbrâhim Halil Bey’in tercümesi şöyledir: “Ey mahbûb! Senin muhabbetin bir muhabbettir ki kalb-i insânî senin muhabbetinden gayrıya rağbet etmez. Pes benim kalbimin sırrında senin muhabbetin dolmuş olduğundan hayâtımda ve memâtımda senin muhabbetinle mütelezziz olurum (s. 11).” Mehmed Ârif Bey ise şöyle tercüme eder: “Sana muhabbeti isterim, çünkü kalbim muhabbetinden başka bir şeyle ülfet etmez. Cânânım! Kalbimin içinde ona mahsûs bir âteş [حضو] vardır. Hayyen ve meyyiten kalbim mâlâmâl olarak seni seviyor. Bana muhabbetinle tatlı bir hayât, yine muhabbetinle tatlı bir memât vardır (s. 10).”

Antâkî[32] dahi "şevk sâde gāibde bulunan bir şeydir, hâlbuki ben mahbûbumu bulduğumdan beri ondan gāib olmuş değilim. Onun için bende şevk olamaz" demiştir. Nasrâbâdî[33] dahi "halk için makām-ı şevk vardır, fakat makām-ı iştiyâk yoktur, çünkü kim hâl-i iştiyâka vâsıl olursa o makāmda mütehayyir kalır, kendinde bir eser ve bir karâr göremezsin" demiştir. **Şiir**

هَامَ الْفُؤَادُ بِذِكْرِ اللهِ وَانْسَحَبَتْ عَلَيْهِ أَذْيَالُ هَذَا الْوَجْهِ مُذْ سَيَغَا

إِنَّ الْفُؤَادَ مِنَ الْهِيَامِ فِي شُعُلٍ لَا يَنْقَضِي دَامَ مَسْعُودًا وَلَا فَرَغَا

Tercümesi: "Gönül Allah'ın zikriyle hâim ve hayrân bir hâldedir. İşte bu hayrettir ki gönlü tanzîm etmiş, baştan başa süslemiştir. Zikrin bu büyük lokmaları boğazdan kolay geçmeye başlayalıdan beri gönlüm zînet içindedir. Hulâsa gönül Allah'ın zikriyle hayret ve heyemânından ötürü alev ve iştiâl içindedir. Bunun ne sonu ne de inkızâsı vardır. İşte gönlümün bu yüzden ferah ve neşâtı dâimîdir. Onun için benim bundan ferâgate imkânım olamaz." meâlindedir.[34]

---

[32] Ahmed b. Âsım Antâkî (v. 239/853) için bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 380-383.

[33] Ebû Kāsım Nasrâbâdî (v. 382/982) için bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 700-708.

[34] Şiirin metninde zorluk vardır, yazmalar birbirlerinden farklı düşerler. Hüseyin Şemsi Bey muhtemelen metni inşâ ederek yazmış ve kendi tercîhince tercüme etmiştir. İbrâhim Halîl Bey ve M. Bedirhan şiire tercümelerinde yer vermezler. Mehmed Ârif Bey ise şöyle tercüme eder: "Kalb zikr-i Hak ile mütehayyir ve sâciddir. Ve o zikrin istîlâsıyla sürâdık-ı cemâl, üzerine sütre olmuştur. Süveydâ-yı kalb şiddet-i aşkından dâimâ meşgūldür. Ve zevk u neşât içinde devâm edip gidiyor (s. 12)." Abdülkadir Akçiçek de kendince bir anlam tercîhinde bulunarak şiiri yansıtmak maksadıyla şu ifâdeleri aktarır: "Gönül daldı, üstüne açıldı Allah'ı andığından. Bu yüzün tülleri... Başlar tatlı şarâba daldığından... Hem kalb bu hayrette devamlı bir meşgale içindedir ve... Sonsuzluğa kadar meşguldür, fâriğ olmadığından (s. 34)." Kāsım Ensârî'nin Farsça tercümesi ise şöyledir: "*Dil be yâd-ı Hudâ meczûb geşte ve dâmene-i în vecd u şûr tâ pâyân u kemâl ber ân keşîde şod. Hemânâ ez şîftegî der giriftârî bî pâyân est ve peyveste bedân meşgūl bûde âsûdegî nedâred* (s. 277)."

Aşk

Altıncı bâb aşk hakkındadır.

Ma'lûm olsun ki muhabbetin son ve gāyesine aşk denilir. Onun için muhabbet avâmın, aşk da havâssın makāmıdır. Aşkın yeri süveydâ-yı kalbdir. Muhabbet ba'zen kesbî olabilir, fakat aşk kesbî olamaz. Sâde mevhibe-i ilâhiyyeden ibârettir. Her ne vakit aşk bir kalbde şiddetlenirse hayreti uyandırır.

Şiir

قَدْ تَحَيَّرْتُ فِيكَ خُذْ بِيَدِي يَا دَلِيلاً لِمَنْ تَحَيَّرَ فِيكَا

Tercümesi: "Ey sende mütehayyir kalanlara delîl olup onları mahall-i matlûb ve maksûda mûsıl olan sevdiğim, işte ben de sende hayrete düştüğüm için benim de elimi tutup matlûbuma eriştir." demektir.

Âşıkın alâmeti ma'şûku için nefsini terk ve fedâ eylemek husûsunda hiç kayırmamaktır. Hallâc-ı Mansûr'un şöyle bir sözü var:

أُقْتُلُونِي يَا ثِقَاتِي إِنَّ فِي قَتْلِي حَيَاتِي

وَحَيَاتِي فِي مَمَاتِي وَمَمَاتِي فِي حَيَاتِي

"Ey kendilerine güvendiğim, i'timâd eylediğim kimseler! Beni katledin. Çünkü benim için katilde hayat vardır. Zîrâ benim memâtımda hayât, hayâtımda da memât mevcûddur." demiştir.[35]

---

35 Beyitler için bkz. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 223. İbrâhim Halil Bey şöyle tercüme eder: "Ey muhibb-i sâdıklarım! Beni katl etmeye sa'y eyleyin.

Ba'zı ulemâ dahi[36] "muhabbet olsun, aşk olsun, ikisi de şehvetten doğan şeylerdendir, Rabbimiz ise bundan münezzeh ve âlîdir." demişlerdir. Biz de dedik ki "muhabbet iki kısımdır. Rûh ile kāim olan muhabbet ve şehvetten tevellüd eden muhabbet. Şehvet dahi nefs ile kāim bir sıfattır. Ne vakit rûh muhabbete galebe ederse aşk tesmiye olunur. Ne vakit şehvet muhabbete galebe ederse hevâ tesmiye olunur. Sonra nefsin şehvetinden doğan muhabbet, rûh ile kāim olan muhabbetin gayrıdır. İşte Allah Teâlâ'ya ıtlâk olunan muhabbet de budur. Ya'nî rûh ile kāim olan muhabbettir."

Hâlbuki biz muhabbet şehvetten hâsıl olmaz deriz. Çünkü cisim zaafa uğrar, şehvet azalırsa o zaman muhabbet hâsıl olur. Muhabbetin çoğalması, şehvetin azalmasına bağlıdır. Sonra insanda bevâis-i muhabbet mütenevvi' olur. Bunların içinde rûhun muhabbeti, kalbin muhabbeti, nefsin muhabbeti, aklın muhabbeti nâmıyla merâtib-i muhabbet mevcûddur.

Rûha mensûb olan muhabbet de iki nev'dir. Birisi avâmın, diğeri havâssın muhabbetidir. Avâma mahsûs olan muhabbet emre imtisâl ile müfesserdir ve işte bu muhabbet sıfatların hareketiyle husûle gelir ve bunda abdin kesbinin medhali vardır.

Ammâ havâssa mahsûs olan muhabbet hubb-i zâtîdir, rûhun mütâlaasından doğar ve bu muhabbet de sekerâten[37] mevcûddur ve bu sekerât dahi Kerîm olan Allah Teâlâ Hazretleri tarafından abdine saçılmış bir hediyedir. Hem de bu hubb-i zâtî ahvâlden doğduğu için mahz-ı mevhibe-i ilâhiyyeden olup kesb için bunda medhal yoktur.

Zîrâ benim hayâtım katlimde, ya'nî helâk-i nefsimdedir. Ve benim hayâtım memâtımda ve memâtım hayâtımdadır (s. 12)."

36 Burada matbû nüsha noksandır. Yazmalardan hareketle Hüseyin Şemsi Bey'in üslûbuna uygun şekilde tercüme edip ekledik.

37 *Sekerât*, burada "sarhoşluklar" anlamındadır. Muhabbetin, kendinden geçmişliği, mestliği, vecde gelmişliği, zevke ermişliği ifâde eden *sekr* kavramıyla ilgili olduğu ifâde edilmektedir.

Kalbî muhabbete gelince bu muhabbet de kendinden gayrı olan her şeye tercîhen ihtiyâr-ı muhabbet-i mahbûbdan ibârettir.

Nefsin muhabbeti de şehvetten uyanan muhabbettir. Bu muhabbet hubb-i ilâhî üzerine dünyâ muhabbetini tercîh eder. Cenâb-ı Hak Kur'ân'da bu dünyâ muhabbetini yedi şeyi zikretmek sûretiyle beyân buyurmuştur. Bu yedi şey dahi;

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ، ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ.

[*İnsanlar; kadınlardan, evlatlardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten, salma güzel atlardan, ehlî ve sağmal hayvanlardan, ekinler ve kazançtan yana tutku ve beklenti içindedirler, bu insanlara câzip kılınmıştır; oysa ki bütün bunlar dünyâ hayâtının geçimliğinden ibârettir, geçici zevkleridir. Asıl varılacak güzel yer ve tâkip edilmesi gereken gâye ise Allah katındadır.*][38] âyetinde mezkûrdur. İşte "bu dünyâ muhabbeti bütün hatâların başıdır" -وَهِيَ رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ.[39] Mücâhede ile nefs maktûl düşmedikçe bu muhabbet insandan mündefi' olmaz.

Aklın muhabbetine gelince bu muhabbet de aklın iktizâ eylediği bir sıfattır ki insanlarda muhsin ve mün'im ve âdil kimselere karşı uyanan muhabbet bu kısma dâhildir.

---

38 Âl-i İmrân, 3/14.

39 *Şuabu'l-Îmân*, XIII, s. 102 (10019).

Riyâzet

Yedinci bâb riyâzât ile keyfiyâtı hakkındadır.

Cenâb-ı Hak Kur'ân'da وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا [*Nefse ve onu varlık gāyesince donatıp düzenleyene yemîn olsun.*][40] buyurmuştur. Bilmelidir ki makāmât-ı aliyyeye vusûl nefsin tezkiyesine ve kalbin tasfiyesine ve rûhun da tecliyesine bağlıdır. Bunlardan maksûd-bizzât olan tecliye-i rûhtur. Rûhun tecliyesi de kalbin tasfiyesi ile, kalbin tasfiyesi de nefsin tezkiyesi ile husûle gelir. Onun için tezkiye-i nefsin lüzûm ve îcâbı önde gelir. Meşâyıhtan ba'zıları da "tezkiye-i nefs tasfiye-i kalble husûle gelir. Zîrâ tezkiye-i nefs ile kim iştigāl ederse tam bir tezkiye elde edemez. Çünkü tezkiye-i nefsin kemâli uzun müddete muhtaçtır. Hâlbuki kim tasfiye-i kalb ile meşgūl olursa o kimse az zamanda nefsin de tam tezkiyesine muvaffak olur." demişlerdir.

[40] Şems, 91/7.

Tezkiye

Bu fasıl tezkiye-i nefs hakkındadır.[41]

Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân'da إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ ya'nî "nefs aslen kötülükleri şiddetle emredici bir şeydir" buyurmuştur.[42] Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de أَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ buyurmuşlardır.[43] Türkçesi, "senin en büyük düşmanın içindeki nefsindir" demektir. İşte nefs şehvânî bir kuvvettir. Bunun ale's-seviyye bütün eczâ-yı bedene taalluku vardır ve bütün mezmûm sıfatların menşei de budur. Sonra, nefsin sıfât-ı hamîde ile ittisâfa kābiliyeti de vardır.

Bil ki gazab ile şehvet nefsin iki zâtî sıfatıdır. Bütün çirkin sıfatlar bu ikisinden doğmaktadır. Sonra nefsin tezkiyesi de bu sıfatların i'tidâliyle vukūa gelir.[44]

---

41 *Tezkiye*, temizlemek anlamına gelir. Tasavvufta, nefsi, yâni insanın şehvet ve gazabından kaynaklanan nitelikleri, aşırılıklardan, kusurlardan ve mânevî kirlerden arındırmayı ifâde eder. Kötülüğü emreden tabîatından hakîkatle aydınlanan hâline kadar pek çok mertebeleri bulunan tezkiyeye Kur'ân'da da işâret buyurulur (Şems, 91/8). Nefsi îtidâl ve hakîkatle kavuşturma yolunda sergilenen gayretlerin tümü tezkiye adını alır. Müellifin buradaki özet anlatımı *Mirsâdü'l-İbâd*'dan (s. 174-188) mülhemdir.

42 Yûsuf, 12/53.

43 Beyhakî, *Zühdü'l-Kebîr*, s. 157 (343); Serrâc, *Lüma'*, s. 29; Sülemî, *Âdâbu's-Sohbe*, s. 68 (68); *İhyâ* –Acâibü'l-Kalb–, I, s. 843.

44 Buradan îtibâren "kalbin makāmları" kısmına kadar matbû nüshada eksiklik olduğundan bu kısmı yazma nüshaları dikkate alıp Hüseyin Şemsi Bey'in üslûbunu da gözeterek tercüme edip ekledik. Muhtemelen merhûm mütercim de bu noksanlığın ayırdındaydı, ancak gay-

Zîrâ şehvet i'tidâli tecâvüz eylese bu tecâvüzden şirret, hırs, tûl-i emel, hisset, denâet, buhl, cübn, gıybet, bühtân; gazab i'tidâli tecâvüz eylese kibir, adâvet, hiddet, ucb, fahr, tekebbür ve kizb tevellüd eder. Eğer hükmetmeye kudret bulursa hıkd, eğer bulamazsa acz ve kesel mütevellid olur.

Fakat şehvete âit sıfatlar i'tidâle kavuştukları takdirde nefste hayâ, cûd, sehâ, muhabbet, şefkat, ta'zîm, sabır; gazab sıfatları i'tidâle kavuştukları takdirde ise nefste tevâzu', hilm, mürüvvet, kanâat, şecâat, bezl, îsâr zuhûr eder.

Eğer şehvet ve gazaba âit sıfatların tümü birden i'tidâle kavuşurlarsa böylelikle nefste tezkiye zâhir olur. Hâsılı tezkiye, şehvet ve gazab sıfatlarının i'tidâliyledir.

---

retinin matbû nüsha ile sınırlı oluşu daha fazlasını yapmaya fırsat bırakmamışa benzemektedir. Nitekim Mehmed Ârif Bey de bu noksanlığın ayırdındadır ve şöyle demektedir: "Bu sıfât-ı zemîmenin izâlesinin esbâbına dâir olan ahvâl ve ef'âlin burada kalmış olması kitâb için büyük bir nâkısa vücûda getirmiş ve çok ziyâde bâis-i teessür olmuştur. Binâenaleyh bunlara dâir bir şey söylenemeyecektir (s. 15)."

Tasfiye

Bu fasıl tasfiye-i kalb hakkındadır.[45]

Allah Teâlâ Hazretleri Kur'ân'da يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ، إِلَّا مَنْ أَتَى اللهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ [*O gün ne mal ne de evlatlar fayda verir. Sâdece Allah'a tertemiz bir kalble gelen müstesnâ.*],[46] Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de

وَإِنَّ فِي جَسَدِ بَنِي اٰدَمَ مُضْغَةً إِنْ صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

[*İnsanoğlunun bedeninde bir et parçası vardır ki o salâh bulduğunda beden de salâh bulur, onda bir fenâlık olduğunda beden de fesâda uğrar. Dikkat ediniz! O kalbdir.*][47] buyurmuşlardır. Kalb, sol kaburga kemiğinde, sadr altında muallak bir et parçasıdır.

Bil ki kalb için salâh ve fesâd vardır. Salâhı safâsında ve fesâdı küdûretinde olur. Safâsı havâssının [حواس][48] selâ-

---

45 *Tasfiye*, saflaştırma, pâk bir hâle getirme, arındırma anlamına gelir. Tasavvufta nefse âit olumsuz sıfatlardan kurtulmuşluğu ve bunun kalbde tahakkukunu ifâde eder. Kalb insan için bir mânevî merkezdir, onun sıhhat ve selâmetinde, nefsin de, tüm bedenin de alacağı birer hisse vardır, bu yüzden de hâller ve makāmlara âit tecrübelerin ancak tasfiyenin tahakkuku ile mümkün olduğu dile getirilir. Müellifin gerek burada, *tasfiye* başlığında, gerek bir sonraki *kalbin makāmları* başlığında özet olarak yazdıkları yine Necmeddin Râzî'nin *Mirsâdü'l-İbâd*'ından mülhemdir (s. 187-209).

46 Şuarâ, 26/88, 89.

47 Buhârî, Îmân 39; Müslim, Müsâkât, 20; İbn Mâce, Fiten, 14.

48 "Seçilmiş kimseler" anlamına gelen *havâs* [خواص] ile *his*sin çoğulu olan ve duyuları ifâde eden *havâs* [حواس] bu türlü metinler okunurken

metinde, küdûreti havâssının noksânındadır. Havâssı selâmet bulduğu vakit kalb de selâmet bulur.

Bil ki havâss-ı kalb beştir: Ehl-i gaybın kelâmını işiten kulak, gaybı müşâhede eden göz, gaybî râyihaları koklayan burun, muhabbetin ve îmânın halâvetini bulan tat alma, kendisiyle ma'kūlât idrâk olunan dokunma. İşte bu havâssı sâlim olduğunda kalbin selâmeti hâsıl olur. Kalb sâlim olduğunda nefs de selâmet bulmuştur. Allah Teâlâ

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا

[*Yarattığımız cinler ve insanlar içinde pek çoklarını cehennem için ayırdık. Onların kalbleri vardır, fakat onlarla idrâk etmezler; gözleri vardır, fakat onlarla görülmesi gerekeni görmezler; kulakları vardır, fakat onlarla duyulması gerekeni duymazlar.*][49] ve فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ [*Gerçek şu ki, kör olan gözler değildir; gerçekten kör olan, sînelerdeki kalblerdir.*][50] buyurmaktadır.

---

birbirine karıştırılabilir. Bu yüzden yanına orijinal harfleriyle belirtme gereğini duyduk.

49 A'râf, 7/179.

50 Hac, 22/46.

Kalbin Makāmları

Bu fasıl kalbin tavırları hakkındadır.[51]

Allah Teâlâ Hazretleri وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا [*O, sizi merhale merhale, hâlden hâle geçirerek yarattı.*][52] buyurmuştur. Beden için yedi a'zâ[53] olduğu gibi kalb için de yedi tavır mevcuttur.

Bu tavırların evveli **sadr**[54] nâmı almıştır ve o ma'den-i islâmdır. Bunun hakkında Cenâb-ı Hak أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ [*Allah'ın göğsünü İslâm'a açtığı ve*

---

51 Sûfîler, Kur'ân'da ve hadîslerde *kalb* mânâsını ifâde eden farklı kelimelerden hareketle kalbin farklı mertebelerinin bulunduğunu kabûl etmişlerdir. Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî'nin (v. 295/908) *Makāmâtü'l-Kulûb*'unda ve Hakîm Tirmizî'nin *Beyânü'l-Fark*'ında (v. 320/932) [*Kalbin Anlamı* (çev. Ekrem Demirli), Hayykitap, 2008] işlendiği, ayrıca büyük sûfîlerce üzerinde durulduğu şekliyle kalbin mertebeleri konusu X. yüzyıldan îtibâren sûfî metinlerinde net bir çehreye kavuşur. Müellif burada tasavvufî külliyâtın konu hakkındaki fikirlerini *Mirsâdü'l-İbâd*'dan hareketle özetlemektedir. Genel bir okuma için ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, I, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2006, s. 25-35.

52 Nûh, 71/14.

53 Yedi a'zâ ile kastedilen burun, eller, ayaklar ve dizlerdir. İnsan, bu uzuvları ile secde eder, bu uzuvlar secde hâlinde yerle temâs ederler. Hz. Peygamber bir hadîsinde "Ben yedi a'zâ üzere secde etmekle emrolundum" (Buhârî, Ezan, 134) buyurur. Sûfîlere göre secde etmekle emrolunan zâhirde zikri geçen yedi a'zâ, bâtında ise kalbe âit farklı mertebelerdir.

54 "Sadr, her şeyin ön ve baş tarafı olduğu gibi insanın gövdesinin de belinden başına doğru ön ve içinden kalb ve ciğerleri hâvî bulunan üst kısmı, yani sîne, göğüs veya bağır dediğimizdir. Arkadan sırta da zahr denilir." *Hak Dîni Kur'ân Dili*, IX, s. 5912.

bu yüzden Rabb'inden bir nûr üzere olan kimse, kalbi İslâm'a kapalı ve kaskatı olan gibi midir?][55] buyurmuştur. Eğer sadr islâm sıfatı ile muttasıf olmazsa artık o ma'den-i küfrdür. Bunun hakkında Cenâb-ı Hak مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا [*Her kim sadrını küfre açarsa.*][56] buyurmuştur. Bu hâliyle sadr, Allah Teâlâ'nın الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ [*O ki insanların sadırlarının içine üfler.*][57] buyurduğu üzere şeytanın vesveseler bıraktığı, nefsin kusûrunu güzel gösterdiği bir mahaldir. Sadr cild-i kalbdir.

Tavr-ı sânî **kalb**[58] ismini almıştır. Burası ma'den-i îmândır, bunun hakkında Cenâb-ı Hak كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ [*Allah, kalblerine îmânı nakşetmiştir.*][59] buyurmuştur. Sonra kalb, mahall-i nûr-ı akldır. Cenâb-ı Hak لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا [*Kalbleri vardır, o kalbleriyle aklederler.*][60] kavl-i şerîfiyle bu hakîkate işâret etmektedir. Bir de kalbin mahall-i rü'yet olduğuna Cenâb-ı Hak لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ [*Gerçekte kör olan gözler değildir.*][61] kavl-i şerîfiyle işâret eylemiştir.

Tavr-ı sâlis insanda **şegaf**[62] ismiyle anılmakta ve bu tavra da Cenâb-ı Hakk'ın قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا [*Sevdası bağrını yakmış*

---

55 Zümer, 39/22.

56 Nahl, 16/106.

57 Nâs, 114/5.

58 "Rûhanî bir lâtife-i rabbânî olan ve bütün şuur, vicdân, ihtisâsât ve idrâkâtımızın, kuvve-i âkılemizin ma'deni yâni ma'nevî âlemimizin merkezi bulunan lâmekân kalbdir ki nefs-i nâtıka dahi tâbir olunur. İnsanın asıl hakîkati bu kalbdir... Bu sanki ruhumuzun bir gözüdür. Basîret bunun nazarı, akıl bunun rûhu, irâde bunun kuvvetidir." *Hak Dîni Kur'ân Dili*, I, s. 210.

59 Mücâdele, 58/22.

60 Hac, 22/46.

61 Hac, 22/46.

62 "Şegaf: Yürek kabı, kalb zarı. Bir nâzik kılıftır ki yürek onun içinde bulunur. Bir sevginin şegafta bulunması ise o sevginin kalb perdelerini yırtarak tâ içerisine kadar işlemesi demektir." Ömer Nasûhî Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri*, III, s. 1557.

(sevgisi baştan aşmış).][63] kavl-i şerîfi delâlet etmektedir. Burası halka karşı muhabbet ve aşk ve şefkat ma'denidir.

Dördüncü tavır **fuâd**[64] ismiyle anılır. Burası da ma'den-i müşâhede ve mahall-i rü'yet-i ilâhiyyedir. Cenâb-ı Hak bunun hakkında مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى [*Gözleriyle gördüğünü gönlü yalanlamadı.*][65] kavl-i şerîfiyle işâret buyurmuştur.

Beşinci tavır **habbe**-i kalb[66] nâmı almıştır. Burası ma'den-i hazret-i ilâhiyyedir.

Altıncı tavra **süveydâ**-yı kalb[67] denilir, burası da mükâşefe-i gaybiyye ve mahall-i ulûm-i ledünniyye ve menba'-ı esrâr-ı ilâhiyyedir.

Yedinci tavır **mühcet**-i[68] kalbiyyedir. Burası da tecellî nûrlarının ma'den-i zuhûrudur.

Bil ki kalb âyîne gibidir, tozlanmayı ve paslanmayı kabûl eder. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz, "kalbler demir nasıl paslanırsa öylece paslanır" - إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيد buyurduğu zaman ashâb radıyallahu anhum kalbin cilâsı ne ile olur diye sormuşlar, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de "kalbin cilâsı zikrullah ve tilâvet-i Kur'ân ile olur" cevâbında bulunmuşlardır.[69]

---

63 Yûsuf, 12/30.

64 "Yüreğe denir, kalb ma'nâsına... [Kalbe] müteallik olan latîfe-i rabbâniyye ki mahall-i esrârdır, fuâd denir." *Kāmûs Tercümesi*, I, s. 658.

65 Necm, 53/11.

66 "Habbetü'l-kalb ve süveydâ dedikleri dâneye denir ki nokta gibi kancağızdır, merdümek-i dildir." *Kāmûs Tercümesi*, II, s. 788.

67 "Kalb nûru da süveydâ-yı kalb ta'bîr ettikleri, kan cinsinden olan katrede gizlenmiştir." *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, III, s. 331.

68 "Kana, hâssaten yürek kanına denir... Cana denir." *Kāmûs Tercümesi*, I, s. 442.

69 Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, III, s. 392 (1859). Ayrıca bkz. *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s. 217.

Hulâsa kalblerin cilâsı halvet ve uzlet ve zikre devâm ile hâsıl olur. Ne vakit kalbin pası silinirse rûh orada tecellî eder, sonra orada müşâhede-i envâr ve mükâşefe-i gaybiyye hem de hâlât ve makāmât hasebiyle tecelliyât-ı rubûbiyye zâhir olur.

Tecliye

Bu fasıl rûhun tecliyesi hakkındadır.[70]

Allah Teâlâ Hazretleri, يَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي [*Sana rûhtan soruyorlar. Onlara de ki: Rûh, Rabbimin bir emri, emir âleminden bir tecellîsidir.*][71] buyurmuştur. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ [*Ruhlar, saf saf olmuş ordulardır.*][72] buyurmuşlardır.

Ma'lûm olsun ki rûh bir cevher-i latîf-i nûrânîdir, yemekten ve içmekten gınâ ile muttasıftır. Ba'zı kimseler de rûh sûret-i âdemiyye ile hem de şahsın rûhu cesedinin sûretiyle musavverdir demişlerdir. Nitekim Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلَى صُورَتِهِ buyurmuştur.[73] Türkçesi, "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sûreti üzerine halk eyledi" demektir. Ben ise Allah Teâlâ Âdem aleyhi's-selâmın kalıbını rûhunun sûreti üzerine halk etmiştir derim. Sonra bu hilkat değil, ayn-ı inkişâf-ı tâmdır. Her ne kadar ba'zıları halk ta'bîrini kullanmış iseler de biz buna hilkat değil temsîl ile kāil oluruz. Çünkü Cenâb-ı Hak rûh hakkında فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا [*Ona tam bir insan şeklinde göründü.*][74] buyurmuştur.

---

70 *Tecliye*, cilâlamak, aydınlatmak, tecellîye hazır hâle getirmek anlamlarına gelir. Tasavvufta rûhun kemâl bulmasını ifâde sadedinde kullanılır. Burada müellifin konu hakkındaki özet îzâhları yine *Mirsâdü'l-İbâd*'dan mülhemdir (s. 210-225).

71 İsrâ, 17/85.

72 Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 2; Müslim, Birr, 49; Ebû Dâvûd, Edeb, 16.

73 Buhârî, İsti'zân, 1; Müslim, Cennet, 11.

74 Meryem, 19/17.

Hulâsa rûh âlem-i emrdendir, âlem-i emr için de mikdâr ve kemmiyet ve keyfiyet yoktur. Âlem-i emr kâf ile nûn [*kün* emri] vâsıtasıyla mevcûd olduğu hâlde, âlem-i halk mevâd vâsıtasıyla ve imtidâd-ı eyyâm ile zuhûra gelmiştir. Cenâb-ı Hak dahi خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ [*Gökleri ve yeri altı günde yarattı.*][75] buyurmuştur.

Sonra âlem-i emr için altı hâl mevcûddur.[76] Bunlardan birisi hâletü'l-ademiyyedir. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا buyurmuştur.[77] Türkçesi, "İnsana dehr-i mutlaktan bir şey ile mezkûr olmadığı bir ân, bir zamân geldi mi?" demektir.

Bir de rûhun âlem-i ervâhda hâlet-i vücûdiyyesidir. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz خَلَقَ اللهُ تَعَالَى الْأَرْوَاحَ قَبْلَ الْأَجْسَادِ بِأَلْفَيْ سَنَةٍ buyurmuşlardır.[78] Tercümesi, "Allah Teâlâ Hazretleri ervâhı ecsâmdan iki bin sene evvel yaratmıştır." demektir.

Bir de rûh için hâlet-i taalluk ve hâlet-i nefh vardır. Bunun hakkında da وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي [*Ve onun içine rûhumdan üfledim.*][79] buyurulmuştur.

Bir de hâlet-i müfârakat vardır. كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ [*Her nefis mutlakā ölümü tadacaktır.*][80] kavl-i şerîfi bu hakîkati müeyyiddir.

Bir de hâlet-i iâde vardır. سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى [*Biz, onu eski hâline iâde edeceğiz.*][81] kavl-i şerîfi bu iâde hakkındadır.

---

75 A'râf, 7/54; Yûnus, 10/3; Hûd, 11/7; Hadîd, 57/4.

76 Bu kısım *Mirsâdü'l-İbâd*'dan tâkip edilebilir (s. 400-405). İsmâil Hakkı Bursevî de tefsîrinde iktibas etmektedir. Bkz. *Rûhu'l-Beyân*, V, s. 197, 198 –İsrâ, 17/85–.

77 İnsan, 76/1.

78 Deylemî, II, s. 187 (2937); Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, XIII, s. 16 –En'âm, 6/61–; *Keşfü'l-Hafâ*, I, s. 111 vd.

79 Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.

80 Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

Sonra bu ahvâl-i rûhiyyenin her birinde birer fâide mevcûddur. Adem hâlinin fâidesi, kişide kendisinin hâdis, Sâni'inin kadîm olduğuna ma'rifet husûlünden; âlem-i ervâhda mevcûdiyeti hâlinin fâidesi kādiriyyet, âlimiyyet, hayâtiyyet, vücûdiyyet, sem'iyyet, basariyyet, mütekellimiyet ve mürîdiyyetin Allah Teâlâ'nın kendi zâtî sıfatları olduğunu bilmekten; rûhun cesede taalluku ve nefhinin fâidesi Cenâb-ı Hakk'ın rezzâkiyye, tevvâbiyye, gaffâriyye, rahmâniyye, rahîmiyye ve mun'imiyye ve muhsiniyye ve vehhâbiyye gibi sıfât-ı fi'liyyenin sâhibi olduğuna ârif olmaklıktan; bedenden müfârakat hâlinin fâidesi rûh için bedene olan taalluk ve musâhabeti yüzünden hâsıl olan habâisin def' u ref'i ve makām-ı indiyyette merzûk olmak şerefini elde eylemesi sûretiyle [*Gücü her şeye yeter ve hükmü her şeye geçer Hükümdarın huzûrunda, onur ve sadâkat meclisindedirler.*][82] âyet-i kerîmesinin sırrına mazhar düşmesinden; iâdenin fâidesi de tena'umât-ı uhreviyyeden istifâde husûlünden ibârettir. Cenâb-ı Hak bir hadîs-i kudsîde

أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

buyurmuştur.[83] Tercümesi, "Ben Azîmü'ş-şân kullarım için gözler görmedik, kulaklar işitmedik, kalb-i beşere hutûr eylemedik ni'metler hazırlamışımdır." demektir.

---

81 Tâhâ, 20/21.

82 Kamer, 54/55.

83 Buhârî, Bed'u'l-halk, 8; Müslim, Cennet, 1.

İsyân

Bu fasıl isyân hakkındadır.

Ne vakit nefs isyân ile iştigāl edip şeytâna tâbi' olursa rûhta kara bir nokta peydâ olur. Nefste isyân ziyâdeleştikçe rûhta da bu siyah nokta büyür. Nihâyet bu şekilde gitgide rûh tamâmıyla kararıp simsiyah kesilir. O zaman o rûha Allah Teâlâ'nın lütuf kapıları kapanır. Çünkü rûhun iki yüzü vardır. Bir yüzü âlem-i gayba, diğer yüzü âlem-i şehâdetedir. Sonra her feyz Allah Teâlâ tarafından rûha vâsıl olmakta, rûhtan da kalbe tevdî' olunmakta, kalb de o feyzi diğer a'zâlara taksîm eylemekte, sonra bu a'zâlardan aldıkları feyz ile mütenâsib fiiller zâhir olmaktadır. Hulâsa rûh tamâmıyla karardığı zaman üzerine bu feyzin kapıları kapanmış olur. Sonra rûhtaki bu sevâdın incilâsı, nasîbinde varsa îmân ile husûle gelir. Nitekim İmâm Ali kerremallahu vechehû Efendimiz,

إِنَّ الإِيمَانَ يَبْدُو لُمْظَةً فِي الْقَلْبِ كُلَّمَا ازْدَادَ الْإِيمَانُ اِزْدَادَتِ اللُّمْظَةُ

"îmân kalbde nükte-i beyzâ gibi, ya'nî beyaz bir benek şeklinde zâhir olur, her ne vakit îmân ziyâdeleşirse kalbdeki beyaz benek de tevessü' eder" buyurmuşlardır.[84] Îmân çoğaldıkça incilâ dahi o nisbette artıp gitgide kalb bilkülliye müncelî olur. Ve işte o zaman kalbin perdeleri kalkar, zâil olur. Ve her ne zaman kalbden hicâblar kalkacak olursa o kalbde o zaman müşâhedât-ı rûhâniyye ve gaybiyye zâhir olur.

---

84 *Nehcü'l-Belâga*, s. 446. Metindeki *nükte* kelimesi benek anlamındadır.

Halvet

Sekizinci bâb halvet ile halvetin şerâit ve âdâbı hakkındadır.[85]

Allah Teâlâ Hazretleri وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً [*Ve bir vakit Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik.*][86] buyurmuş, Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de

مَن أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَربَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ

sözleriyle halvetin sırrına işâret buyurmuşlardır.[87] Hadîsin tercümesi, "Kim kırk sabah Allah Teâlâ Hazretleri için ihlâs üzere kıyâm edecek olursa hikmet menba'ları o kimsenin kalbinden lisânına dökülmeye başlar" meâlindedir.

Bil ki Cenâb-ı Hakk'a vusûl halvetle ve halktan inkıtâ' ile olur. Halvetin de on şartı vardır:

Birinci şartı karanlık ve dar bir yerde oturmaktır.

İkinci şartı abdestli bulunmaktır.

Üçüncü şartı "lâ ilâhe illallah" kelime-i mübârekesiyle zikre devâmdır.

Dördüncü şartı bütün meşgūliyetlerden havâtırını çekmek, fâriğ olmaktır.

---

85 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 281-289.

86 Bakara, 2/51.

87 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, IXX, s. 77 (35485); *Hilyetü'l-Evliyâ*, V, s. 215 (6880); Kuşeyrî, *Risâle*, s. 333 –İhlâs Bâbı–; *İhyâ* –Kitâbu'n-Niyye ve'l-İhlâs ve's-Sıdk–, II, s. 1681.

Beşinci şartı oruca devâm eylemektir.

Altıncı şartı zikrullahtan gayrı bir şeye dilini tahrîk etmemek, ya'nî sâmit kalmak.

Yedincisi taleb-i himmet ve muâvenet için şeyhini kalben murâkabe etmek.

Sekizincisi kabz ve bast, elem ve râhat, sağlık ve hastalık husûslarında Allah Teâlâ'ya i'tirâz eylememek.

Dokuzuncusu bütün mâsivallahtan nazarını kat' eylemek.

Onuncusu şedâide sabr eylemektir. Bunun da evveli zikre kuvvet kalamayacak kadar cismi zaîf düşürmemek şartıyla taklîl-i taâm eylemek, ikincisi uzanıp yatmamak sûretiyle az uyumak, üçüncüsü bir lahza fâriğ olmamak şartıyla kalben zikrullah ile meşgūl olmak, dördüncüsü halvete devâm edip dışarı çıkmamaktır, sâde abdest ve kazâ-i hâcet zamanlarında ve namâzlarda cemâat ve cum'aya hâzır olmak için çıkmak müstesnâdır.

Zikir

Bu fasıl zikrin keyfiyeti hakkındadır.[88]

Allah Teâlâ Hazretleri يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللهَ ذِكْرًا كَثِيرًا [*Ey îmân edenler! Allah'ı zikredin, O'nu hep hatırlayın.*][89] buyurmuştur. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de سِيرُوا سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ [*Yürüyünüz! Tefrîd ehli öne geçtiler.*][90] emrini vermişlerdir. Sonra ashâbın "onlar kimlerdir?" suâline karşı da,

اَلَّذِينَ اهْتَزُّوا بِذِكْرِ اللهِ حَتَّى وَضَعَ الذِّكْرُ عَنْهُمْ أَوْزَارَهُمْ فَوَرَدُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِفَافًا

cevâbında bulunmuşlardır.[91] Ya'nî "Bu kimseler Allah'ın zikriyle ihtizâza gelenler, hattâ zikrullah onlardan ağırlıklarını tamâmıyla kaldırıp parmaklarının uçlarıyla hafîfce basıp yürümelerini te'mîn eden kimselerdir. [Bundan dolayı

---

88 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 271-280.

89 Ahzâb, 33/41.

90 Mehmed Ârif Bey'in tercümesiyle: "Hak yolunda seyr ü sefer ediniz! Bu yolda münferid olanlar müsâbakayı kazanmışlardır (s. 21)." Konunun îzâhı için ayrıca bkz. Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 488.

91 Müslim, Zikir, 1; Tirmizî, Daavât, 146; *Müsned*, XIV, s. 44 (8290) | XV, s. 192 (9332). Hadîsin son ibâresi matbû nüshada خفافا قوروا القيمة şeklindedir. Ancak yazma nüshalar, hadîs kitapları ve özellikle *İhyâ*'da geçtiği şekli (Acâibü'l-Kalb, I, s. 862; Kitâbu't-Tevbe, II, s. 1326) sebebiyle biz ibâreyi فوردوا يوم القيامة خفافا diye yazdık ve Hüseyin Şemsi Bey'in anlamı gâyet güzel yansıtan tercümesine son bir cümle ekledik. Zebîdî'nin *İhyâ*'daki rivâyet çerçevesindeki îzâhları için bkz. *İthâfü's-Sâde*, VIII, s. 465; X, s. 734.

kıyâmet gününde bir yükleri olmaksızın gelirler.]" demektir.[92] İşte bu kimseler Allah'ı zikirde "lâ ilâhe illallah" kelime-i mübârekesini tercîh ve ihtiyâr edenlerdir. Zîrâ bu kelime-i münciye-i mübârekede cemî'-i mâsivallahı nefy ve isbât-ı hazret vardır.

Ne vakit bir kimse zikri murâd ederse gusl edip bütün günahlarına tevbe eyledikten, elbiselerini de temizleyip kıbleye karşı dizüstü oturup ellerini dizlerinin üzerine koyduktan sonra gözlerini kapayıp ta'zîm ve ta'zîz ile zikre başlamalıdır. Hattâ "lâ ilâhe" ile sağ memesinin altından zikre başlayıp "illallah" ile kalbe darb sûretiyle devâmı muhâfaza eylemelidir ki zikrin te'sîrâtı bütün a'zâya sârî ve zikir bu şekilde kalbde müstekar olabilsin. Eğer zikirde hâtıra bir şey gelecek olursa "lâ ilâhe" kelime-i mübârekesiyle onu nefy ve tarh ederek yerine "illallah" ile Allah'ın –celle celâluhû– muhabbetini isbât etmelidir ki kalb hayâlâtdan bilkülliye fârig olup müşâhedât ile iştigāle yol bulabilmiş olsun.

---

92 Mehmed Ârif Bey hadîs-i şerîfle alâkalı olarak şu îzâhı düşer: "Zikrullah insanın üzerindeki ağır yükleri bıraktırır demek zikre devâm edenler nihâyet zevk-i müşâhede-i Hudâ ile bi'l-umûm ezvâk-ı dünyeviyye ve âmâl-i uhreviyyeden geçerek kendilerinde Allah'tan başka hiçbir taleb ve arzu kalmamak demektir ki, o gibi kimselerde dünyâya âid ağır yükten eser kalmaz ve kalbi Hak Teâlâ'dan başka her şeyden fârig olmuştur (s. 22)."

Mürîdin Sıfatları

Dokuzuncu bâb mürîdin sıfatları hakkındadır.[93]

Allah Teâlâ Hazretleri يُرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ buyurmuştur.[94] Tercümesi, "Ey ehl-i beyt! Allah'ın murâdı sizden ricsi, ya'nî pisliği uzaklaştırmaktır." demektir. İşte mürîde lâzım olan şey, kendinde tahâret-i kâmile husûlü mümkün olabilmek için aşağıda zikri geçecek olan yirmi makāma riâyette bulunmaktan ibârettir.

Bunların başında gelenleri **tevbe** ile **zühd**dür. Bu ikisine güzel sarılarak dünyanın azını da çoğunu da terk etmeye muvaffak olmaktır.

Sonra **tecrîd** gelir, taallukāt-ı dünyeviyyeden tamâmıyla kesilip mücerred kalmaya tecrîd denilir. Bu olmazsa kalbin dünyâ ile alâkası kesilmemiş olur.

Bir de **akîde-i hâlise**ye sâhib olup selef-i sâlihînin i'tikādları üzere rafzdan, i'tizâlden, cebrden, taassub ve cidâlden berî bulunmak gerektir.

Sonra **takvâ** gelir. Takvâ da, pâk ve mehârimden perhîzkâr ve müntezi', lokma ve kisve husûsunda azâim ile âmil olmaktan ibârettir.

Sonra **sabır** gelir. Çünkü tâatte sabûr ve mücâhid mertebesine yükselmek, nefsi de mücâhede licâmıyla sımsıkı

93 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 250-266.
94 Ahzâb, 33/33.

bağlayıp onun istediklerini vermemek, dâimâ arzu ve istekleri hilâfına harekette bulunmak için bir mürîdin sabra çok ihtiyâcı vardır.

Bir de mürîde **şecî'** davranmak lâzımdır. Ya'nî nefsin mekâidine, hîlelerine karşı şecî' ve kavî ve mukāvim bulunmak, hulâsa şeytanın ve ins ü cinnin sözlerine aldanmamak lâzım gelir.

Bir de mürîdin **bezl**e sâhib, ya'nî sehî, mübzil ve gayr-ı tâmi' ve gayr-ı mennân olması lâzımdır.

Sonra ashâb-ı **fütüvvet**ten olması îcâb eder. Tâ ki kerîm, cevâd ve mutî' ve gerek gayrın ve gerek kendinin hakkını müeddî olabilsin.

Bir de **sıdk**a sarılmak lâzımdır. Çünkü muhlis, her şeyden munkatı', bilkülliye Allah Teâlâ'ya müteveccih, mahlûkāta gayr-ı müteallik bulunmak, sıdktan doğan şeylerdendir.

Sonra **ilm** gelir. Ferâiz ve nevâfilde, tekâlîf-i şer'iyyede dînin usûl ve fürû'unda insanın muhtâc olduğu bilgileri elde eylemesi, hâsılı ilme çok ehemmiyet vermesi mürîde lâzım olan şeylerin başında gelenlerindendir.

Bir de mürîde **havf** ve **recâ**dan hâlî kalmamak lâzımdır. رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللهِ [*Hikmetin dayandığı esas Allah korkusudur.*][95] kavl-i şerîfi Allah korkusunun ehemmiyetine işâret etmektedir. Recânın da havfa mukārin düşmesi lüzûm-ı vücûbuna delîldir.

Allah Teâlâ'nın fazlından makāmlar dilemek, kabz dolayısıyla mücâhedeyi terk etmemek, ednâ mertebelere râzı olmamak, gönlüne karşı hasîs davranmamak mürîde düşen vazîfelerdendir. Çünkü aksi hâl mürîdi kurba nâil olmaktan mahrûm kılar.

---

[95] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, I, s. 202 (730). Ayrıca bkz. *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, s. 50.

Bir de vusûl için dâimâ tasadduk-ı **himmet**te bulunmak lâzımdır. Bu şekil hareket de mürîdi âlî hâlât ve makāmâta eriştirir.

Bir de mürîde sefîne-i nefsîni cihâd denizlerine tarh edebilmek için **tevekkül** lâzımdır.

Sonra hiç kimsenin sözüne, dediğine bakmamak [**melâmet**], hattâ insanların sözlerine aldırmayıp onlara karşı ne red ne kabûl ne adâvet ne muhabbette bulunmak lâzım gelir.

Bir de mürîdin kâmil bir **akl**a ihtiyâcı vardır. Çünkü âkıl, kâmil, halîm olmak Cenâb-ı Hakk'a karşı zelîl, hakîr ve mütevâzı, hem de harekâtına mazbût, sekenâtına merbût kalmak için bu türlü akla ihtiyâç kat'îdir.

Sonra mürîde **edeb** dâiresinde hareket lâzımdır. Allah Teâlâ ile dâimâ müeddeb olmak, şeyhine karşı edîbâne davranmak, sırrını adem-i ifşâ husûsunda kusûr eylememek, Cenâb-ı Hak'tan gayrı bir şeyde murâdı olmamak, şeyhinin hizmetinden çekinmemek, şeyhinin yanında sesini yükseltmemek, şeyhine i'tirâzda bulunmamak, şeyhi ile bulunduğu zaman hâlini hikâye eylememek, lisânını dâimâ hezeyândan hıfz eylemek, âdâba dâhil olan şeylerdendir.

Bir de mürîde **ahlâk-ı hasene** lâzımdır, tâ ki temiz tabîatlı, selîm nefsli, tekebbürden, noksândan baîd, câh u rif'at talebinden berî, muzâheme ve muhâlâtdan muhteriz olabilsin.

Bunlardan mâadâ mürîde bir de **teslîm** lâzımdır. Allah Teâlâ Hazretleri'nin nef'den, zarârdan, mihnetten ve şerden olan hükümlerine münkād, kazâsına râzı, ni'metlerine şâkir, belâlarına sâbir olmak için bir mürîdin yüksek bir teslîme mâlik bulunması şarttır. Çünkü Allah Teâlâ Hazretleri Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e,

مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَلَمْ يَصْبِرْ عَلَى بَلَائِي وَلَمْ يَشْكُرْ عَلَى نَعْمَائِي فَلْيَطْلُبْ رَبًّا سِوَايَ

buyurmuştur.[96] Hadîs-i kudsînin tercümesi, "Kim benim kazâlarıma râzı olmaz, belâlarıma sabr eylemez, ni'metlerime şükretmezse kendisine benden gayrı bir Rab arasın!" demektir.

Sonra mürîde bir de **tefvîz** îcâb eder. İşini Cenâb-ı Hakk'a tevfîz eylemek, Cenâb-ı Hakk'ın irfânına, kurbetine, ma'rifetine tâlib olmak, fakat bu talebi cennet arzusu ve cehennem korkusu gibi illetlerden sâlim bulunmak hep tefvîzin îcâblarındandır.

İşte bir mürîdde zikri geçen bu yirmi şeyden noksân bulunursa murâdı hâsıl olmaz.[97]

---

[96] Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, I, 377 (196); Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, s. 321 (807).

[97] Mehmed Ârif Bey bu kısmın sonuna şu notu düşer: "Bu gibi saâdetlerin husûlünde evvelâ mürşidin tâm ve kâmil olması sonra mürîdin niyetinin sağlam ve sahîh olması tahakkuk ederse tevfîk-i ezelî de böyle kula zahîr ve rehber olur. Çünkü Hak'ta buhl ve imsâk yoktur (s. 24)."

Vâkıât

Bil ki halvetteki fâideler beşe ayrılmıştır. Ya'nî halvet insan için beş türlü fâideyi mûcib olur. Bunlar da vâkıât ve müşâhedât ve mükâşefât ve tecellî ve vusûldür.[98]

Ne vakit bir sâlik riyâzetü'n-nefse başlarsa ona âlem-i mülk ve melekûtta ubûr hâsıl olur. Her makāmda o kimse bir takım hâlât ve vâkıât ile karşılaşır. Vâkıa, nevm ile yakaza beyninde veyâhud uykuda sâlike zâhir olan bir takım hâlâta denilir. Bundan, ya'nî vâkıâttan nazar-ı sâlikte üç türlü fâide mevcûd olur.

Evvelkisi, sâlik ziyâde ve noksândan, rif'atten ve vecdden, şevkten, menâzil ve makāmâttan, derecât ve derekâttan, ulviyyetten, süfliyyetten, hak ve bâtıldan kendinin ne mertebede olduğunu anlar. Hem bundan ahvâl-i nefsiyyesine muttali' ve hem de nefsânî ve şeytânî ve sebü'î ve kalbî ve rûhî ve melekî ve rahmânî vâkıalara vâkıf olup eğer bir kimse üzerine hırs, hased, buhl ve hıkd ve kibir ve gazab ve şehvet ve daha bunlara benzer sıfât-ı mezmûme-i nefsâniyye gālib olacak olursa bunların her biri bu kimseye rü'yâsında hayvânât sıfatları ile zâhir olur.

Eğer bir kimseye hırs sıfatı müstevlî olacak olursa bu sıfat rü'yâsında ona karınca ve fare sûretiyle zâhir olur. Eğer buhl sıfatı gālib ise kelb ve maymun sûretiyle, eğer kin sıfatı gālib ise yılanlar ve akrepler sûretiyle, eğer kibr sıfatı gālib ise

98 Vâkıalarla ilgili bu kısmı krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 289-299.

nemir ya'nî kaplan sûretiyle, eğer sıfat-ı şehvet gālib ise hamîr ya'nî merkeb sûretiyle, eğer sıfat-ı behîmiyye gālib ise ağnâm sûretiyle ve eğer sıfat-ı sebü'iyye gālib ise sibâ' sûretiyle, eğer sıfat-ı şeytâniyye gālib ve müstevlî ise sûret-i şeytâniyye ve ebâlîsiyye ve gaylâniyye ile, eğer mekr ve hîle sıfatı gālib ise tilki ve tavşan sûretleriyle zâhir olur. Eğer bir kimse rü'yâsında bunları kendi üzerine müstevlî görecek olursa bilmelidir ki bu yukarıda isimleri geçen mezmûm sıfatlar kendinde gālibdir. Eğer bu hayvanları kendine musahhar görecek olursa bu sıfatların gelip geçeceğine işârettir.

Eğer rü'yâsında berrâk sular, sâfî nehirler akıyor, göller, denizler, havuzlar, bostanlar, kasırlar, parlak aynalar, yıldızlar, aylar, semâda seyr eder bulutlar görecek olursa bilmelidir ki bu sıfatlar sıfât-ı kalbiyyedendir. Eğer nûrlar, suûd ve urûc ve tayy-ı arz, semâya ve fezâya doğru seyr ve zehâb, keşf-i maânî, ulûm-ı ledünnî ve havâs vâsıtasıyla olmayarak bir takım müdrekât görecek olursa bilmelidir ki bunlar da makāmât-ı rûhâniyyedendirler.

Eğer kendini, melekût âlemini mütâlaa ve melekleri müşâhede, hâtifden sadâlar istimâ', eflâk ve encüm, arş ve kürsî gibi şeyler müşâhede edecek olursa bunların da sıfât-ı melâikeden olduğunu ve kendinde sıfât-ı hamîde husûle geldiğini anlamalıdır. Eğer müşâhede-i envâr-ı gaybü'l-guyûb ve mükâşefât-ı sıfât-ı ilâhiyye ve ilhâmât ve işârât ve vahy ve tecellî-yi sıfât-ı rubûbiyye gibi şeyler görecek olursa bunların da ahlâk-ı rahmâniyye ile tahalluk makāmının sıfatlarından olduğunu bilmelidir.

İkincisi, vekāyi'-i kalbiyye ve rûhiyye ve melekiyyedir. Bu zevk ile olur. Bundan nefs için şirb ve kuvvet ve zevk hâsıl olur. Buna nâil olan kimse halktan, şehâdet âleminin lezzetlerinden, cismânî iştihâlarından teneffür eder. Bu kimseye âlem-i rûhânî ve mugayyebât ile istînâs hâsıl olur. Bir takım

maânî, esrâr ve hakāyık inkişâf eder. Ve bilkülliye âlem-i gayba teveccüh ve inkıtâ' husûle gelerek onun meşrebi bu gayb âleminden ibâret olur. Allah Teâlâ Hazretleri'nin قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ [*Herkes kendi su içeçeği kaynağı bilmiş oldu.*][99] kavl-i şerîfi bu beyân ile münâsebettârdır.

Üçüncüsü, bir sâlik ne vakit kendisi için şuûr olmayan bir makāma bâliğ olur ve sülûku inkıtâa uğrarsa o zaman ona bir şeyh lâzım gelir. Çünkü bu kimsenin sülûku sıfât-ı nefsde veyâ kalbde olur. Ba'zen bu gibi kimseler şeyhe de muhtâc olmazlar ise de bunların makām-ı rûhânîye bâliğ oldukları zaman oradan ubûrları mümkün olamayacağı için kendilerine sâhib-i velâyet bir zâtın tasarrufu kat'iyyen îcâb eder.

[99] Bakara, 2/60; A'râf, 7/160.

Müşâhedeler

Bu fasıl müşâhedât hakkındadır.[100]

Allah Teâlâ Hazretleri, مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى [*Gözleriyle gördüğünü gönlü yalanlamadı.*][101] buyurmuştur. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ [*İhsân, O'nu görüyormuş gibi ibâdet etmendir.*][102] buyurmuşlardır. Bil ki kalb âyinesi "lâ ilâhe illallah" ile sâfîleşip cilâlandığı vakit onda pastan aslâ eser kalmayacağı için o kalbe cilâsı ve sakāleti derecesinde envâr-ı gayb zâhir olur. Ve bu ibtidâ-yı hâlde şimşekler ve parıltılar gibi görünür. Sonra ziyâdeleşerek sirâc, şem' ve meş'ale şeklinde, sonra bu nûrlar ziyâdeleşerek yıldızlar, daha sonra hilâl ve bedr-i tâm ve hattâ güneş gibi zâhir olur. Bunlardan sonra envâr-ı gayb hayâlden mücerred olarak ba'zısı gök, ba'zısı yeşil ve ba'zısı beyaz zâhir olur. Ne vakit mir'ât-ı kalb bilkülliye sâfîleşirse o zaman nûr güneşin şuâı gibi doğmaya başlar. Ne vakit nûr-ı Hak nûr-ı rûhda in'ikâs ederse o zaman müşâhede zevk u şühûd ile imtizâc eder.

Ba'zı kere de nûr-ı Hak rûh ve kalb vâsıtaları olmaksızın zâhir olur. O zaman keyfiyyet de, misliyyet de, zıddıyyet de mürtefi' olup temkîn o nûrun lüzûmundan olur. Bu makāmda o zaman ne tulû' ve gurûb, ne yemîn ve şimâl, ne fevk ve taht, ne mekân ve zamân, ne kurb ve bu'd, ne gündüz ne de

---

100 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 299-309.
101 Necm, 53/11.
102 Buhârî, Îmân, 37; Müslim, Îmân, 1.

gece kalır. Esâsen ind-i ilâhîde sabâh ve akşam yoktur - لَيْسَ عِنْدَ اللهِ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاء. Burada bütün hicâblar mürtefi' olup كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ [*O'nun zâtı dışında her şey yok olmaya mahkumdur.*][103] kavl-i şerîfinin ma'nâsı zâhir olur. İşte bu letâfet âleminde zâhir olan envâr-ı sıfât-ı cemâl-i ilâhîdir.

Ammâ makām-ı şühûdda zâhir olan envâr-ı sıfât-ı celâl-i ilâhîye gelince bu sıfât, fenâ-i fenâyı iktizâ eder. Sonra evvelemirde yakıcı bir nûr zâhir olur. Bu nûrun zuhûrunu da Allah Teâlâ'nın لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ [*O, geride hiçbir şey bırakmaz, her şeyi yakar.*][104] kavl-i şerîfi iktizâ eder. Eğer sen fenâü'l-fenâda zâhir olacak olursan bu makām ref'-i vücûdu ve kesr-i rüsûmu iktizâ eder. Bil ki envâr-ı sıfât-ı celâliyye yakıcıdır. Ve envâr-ı sıfât-ı cemâliyye de işrâk edicidir. Ba'zı kere de envâr-ı sıfât-ı celâliyye muzlim, ya'nî karanlık olur.[105] O zaman akıl onun keyfiyetini idrâk edemez. Bunun şerhi çok suûbetlidir.

---

[103] Kasas, 28/88.

[104] Müddessir, 74/28.

[105] Mehmed Ârif Bey zikri geçen âyet ve ism-i celâl hakkında şu îzâhı yapar: "Bu âyet-i kerîme nâr-ı cehennemin şiddet-i harûriyyesini efkâr-ı beşere beyân sadedinde olup ifâde ettiği ma'nâ, cehennem aslâ acımaz ve hiçbir şey bırakmaz, ya'nî siler süpürür ve yalar yutar demektir. Envâr-ı sıfât-ı celâliyye de erbâb-ı vuslatta ne var ise hepsini mahv u ifnâ eder ve mahv u fenâyı da yakar mahveder. İsm-i celâlin zuhûr-ı envârı böyle muzlim ve istîlâîdir. إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكَدْ يَرَيهَا [Nûr, 24/40] Ya'nî, "elini şöyle bir çıkarsa kendisinin görmesi mümkün değildir" demektir. İsm-i celâl ile meşgûl olanlarca ma'lûmdur ki siyah renk bütün elvânı câmi'dir. Şu hâlde cemî'-i esmâ vü sıfâtı câmi' olan ism-i zâtın envârı da siyah olmak lâzım gelir. Fakat bunların zuhûrundan mütevellid hâlâtı idâme çok müşkildir (s. 29)."

Mükâşefeler

Bu fasıl mükâşefât beyânındadır.[106]

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ buyurmuştur.[107] Tercümesi, "İşte biz, senin gıtânı, ya'nî perdeni kaldırdık, şimdi senin basarın keskindir." demektir.[108] Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz dahi حِجَابُهُ نُورٌ لَوْ كَشَفَنَا لَاحْتَرَقْنَا buyurmuştur.[109] Ya'nî, "Cenâb-ı Hakk'ın hicâbı nûrdur, eğer açılacak olsa muhakkak biz yanmış olurduk." demektir.

Burada keşf kelimesi hicâbdan çıkmak ma'nâsınadır. Bu öyle bir çıkıştır ki sâhib-i keşf o çıkışta daha evvel kendisinde olmayan şeyleri idrâk eder. Hicâb dahi bir takım mânialardan ibârettir ki abd bunlar sebebiyle Allah Teâlâ Hazretleri'nden mahcûb kalır. İşte bu hicâblar hülle-i avâlimdir, dünyâ ve âhirette muhtelifdirler. Nitekim Aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz إِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ

---

106 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 310-315.

107 Kāf, 50/22.

108 Mehmed Ârif Bey'in âyeti îzâhı şöyledir: "Bu hâl, mevt-i sûrînin vukūu sırasında nazar bütün alâyık-ı kevniyyeden ayrılıp da rûhun müşâhedesine vazîfe taalluk edince görülecek hâlât-ı berzahiyye ve uhreviyyedir ki buna ehlullah feth-i mübîn diyorlar ki inkişâf-ı küllîden, ya'nî her hakîkatin zuhûrundan ibârettir. Bu hâl vefât eden herkese o esnâda zuhûr eder. Fakat meşâyıh hazerâtı bunun hayâtta zuhûrunu mürîdânı üzerinde te'mîne himmet buyururlar. مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا [*Ölmeden önce ölünüz.*] sırrının zuhûrundaki ma'nâlardan biri de budur (s. 30)."

109 Müslim, Îmân, 79; İbn Mâce, Mukaddime, 13.

مِنْ نُورٍ وَظُلْمَةٍ [*Allah'ın, nûrdan ve zulmetten yetmiş bin hicâbı vardır.*] buyurmuşlardır. [110]

Keşfin de beş mertebesi vardır. Bu beşin aklî ve kalbî ve sırrî kısımları mücâhedât hasebiyle açılan hicâblardır ki insan bunların her birine musâhib oldukça birer birer mürtefi' olurlar. Bunlardan başka keşfin bir de rûhî ve hafî kısımları vardır.

Keşfin **aklî** kısmı; bir sâlik mücâhedât ve riyâzât ile iştigāl edip de bu kısma âid hicâblar mürtefi' olunca ona maânî-yi ma'kūlât münkeşif olur, esrâr-ı mümkinât açılır, işte bu keşfe **keşf-i nazarî** tesmiye olunur.

Keşf-i **kalbî**ye gelince, bu makāmda sâlike müşâhededе vâki' olan şerh gibi envâr-ı muhtelife münkeşif olur. Buna da **keşf-i şühûdî** denilir.

Keşf-i **sırrî** vâki' olduğu zaman da sâlike esrâr-ı mahlûkāt açılır. Mevcûdâtın hilkatindeki hikmetler münkeşif olur. Bu keşfe de **keşf-i ilhâmî** denilir.

Keşf-i **rûhî**ye nâil olan sâlike de cennetlerle cehennemlerin arzı açılır, meâric münkeşif olur, melekler görünmeye başlar. Rûh bilkülliye kesb-i sâfiyet ve küdûrât-ı nefsâniyyeden tetahhur eylediği zaman avâlim-i gayr-ı mütenâhiye zâhir olur. Zamân ve mekân hicâbları, ihbârât-ı mâziye ile ahvâl-i istikbâle ıttılâ' husûle gelir. Hafiyyâta ıttılâ' hâsıl olur. Su ve âteş üzerinden yürür, tayy-ı arz ve daha bunlara benzer şeyler kendinde görünmeye başlar. Kezâlik âhirette de zaman ve mekân hicâblarıyla cihât hicâbları mürtefi' olup havâtır üzere işrâk-ı kerâmât zuhûra gelir. İşte bunlara da **keşf-i rûhânî** tesmiye olunur.

---

[110] Yukarıda zikri geçen hadîs-i şerîf ile bir bütün oluşturur, tasavvuf metinlerinde de birlikte anılır. Meselâ bkz. *İhyâ* –Kitâbu Tertîbi'l-Evrâd–, I, s. 395; *Fütûhât*, III, s. 239 –85. Bâb–. Nitekim *Mirsâdü'l-İbâd*'da da bu şekliyle yer alır.

Bir de keşf-i **hafî** vardır. Bu keşfe nâil olan sâlike de Allah Teâlâ Hazretleri makāmât ve hâlât hasebiyle yâ celâl veyâ cemâl sıfatıyla inkişâf eder. Hâlbuki hafî olan, rûhânî, mücerred bir nûrdur. Bunun husûlü Allah Teâlâ'dan, ibâdından dilediğine bir mevhibe tarzında vâki' olur. Allah Teâlâ Hazretleri أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ [*Onlar ki, Allah kalblerine îmânı nakşetmiş, kendi katından bir rûh ile onları desteklemiştir.*][111] buyurmuştur. İşte bu âyetteki rûhdan murâd rûh-ı hafîdir. Diğer bir âyette de يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ [*Kulları arasından dilediğine emir âleminden hayat kaynağı rûhu bırakır.*][112] vârid olmuştur. Bu keşfe de **keşf-i sıfâtî** denilir.

Eğer Cenâb-ı Hak abdine âlimiyyet sıfatıyla inkişâf edecek olursa o abdde ulûm-ı ledünniyye, sıfat-ı sem'iyye ile inkişâf edecek olursa istimâ'-ı kelâm ve hitâb, sıfat-ı basariyyetiyle inkişâf edecek olursa rü'yet ve müşâhede, celâl sıfatıyla inkişâf edecek olursa fenâu'l-fenâ, cemâl sıfatıyla inkişâf edecek olursa şevk ve şühûd-ı cemâl, sıfat-ı kayyûmiyyetiyle inkişâf ederse bekāu'l-bekā, sıfat-ı vâhidiyyetle inkişâf edecek olursa bilâ-ilm vahdet zâhir olur.

---

[111] Mücâdele, 58/22.
[112] Mü'min, 40/15.

Tecellî

Bu fasıl tecellî beyânındadır.[113]

Allah Teâlâ Hazretleri فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا [*Derken Rabbi dağa tecellîde bulundu ve dağı paramparça etti.*][114] buyurmuştur. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de إِذَا تَجَلَّى اللهُ لِشَيْءٍ خَضَعَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ buyurmuşlardır.[115] Hadîsin tercümesi, "Allah Teâlâ Hazretleri bir şeye tecellî etse, her şey o şeye inkıyâd eylemiş, ya'nî boyun eğmiş olur." demektir.

Tecellî kelimesi zât-ı ilâhî ile sıfâtının zuhûrundan ibârettir. Ba'zı kere de rûhun tecellîsi vâki' olur. Hâlbuki her sâlik tecellî-yi ilâhî ile tecellî-yi rûhî arasını fark edememektedir. Bunların arasındaki fark şöyledir: Eğer rûh tecellî edecek olursa hudûs nişânıyla zâhir olur. Çünkü rûhun tecellîsi için ifnâ kuvveti yoktur. Eğer bu ifnâ kuvveti rûhun zuhûru vaktinde hâsıl olacak olursa sıfat-ı beşeriyyeyi izâle eder. Ammâ ne zaman nefsin ibâdeti kendi tabîatına bürünüp ihticâb edecek olursa nefs için itmi'nân husûlüne imkân kalmaz. Hâlbuki tecellî-yi rabbânî bunun hilâfınadır. Çünkü tecellî-yi rabbânîde fenâu'l-fenâ vardır.

Binâenaleyh yukarıda zikri geçtiği vechile nefs bilkülliye meyyit olunca onun için itmi'nân husûle gelir. Sonra tecellî-yi rûhânî ba'zı kere de envâr-ı zikrin ve envâr-ı tââtın gale-

---

113 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 316-329.

114 A'râf, 7/143.

115 *Fütûhât*, II, s. 177 –69. Bâb–. Krş. *Müsned*, XXX, s. 295 (18351); Abdürrezzak b. Hemmâm, *Musannef*, III, s. 26 (4957); Kuşeyrî, *Risâle*, s. 150.

besi ile vâki' olur. Ne vakit envâr-ı bahr-ı rûhâniyye dalgalansa bi't-tab' dalgaları kalbin sâhiline çarpar.

Tecellî-yi rabbânîye gelince o da iki nev'e ayrılır. Biri zâtî, diğeri dahi sıfâtîdir. Zâtî olan tecellî, tecellî-yi ulûhiyyet ve rubûbiyyettir.

Tecellî-yi ulûhiyyet Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'e olan tecellî gibidir. Bunun hakkında Allah Teâlâ Hazretleri إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللهَ يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ [*Sana bîat edenler, gerçekte Allah'a bîat etmektedirler. Allah'ın eli, onların ellerinin üstündedir.*][116] buyurmuştur.

Tecellî-yi rubûbiyyet de Mûsâ aleyhi's-selâma vâki' olan tecellî gibidir. Bunun hakkında da Cenâb-ı Hak فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا [*Derken Rabbi dağa tecellîde bulundu ve dağı paramparça etti, Mûsâ ise baygın düştü.*][117] buyurmuştur.

Tecellî-yi sıfâtî dahi iki nev' üzerinedir. Bunlar da cemâlî ve celâlîdir. Ve bu ikisinden her birisi de zâtî ve kalbî olurlar.

Eğer sıfat-ı mevcûdiyetle tecellî edecek olursa fenâu'l-fenâ zuhûra gelir, Cüneyd'e vâki' olduğu gibi. Çünkü Cüneyd مَا فِي الْوُجُودِ إِلّا الله [*Varlıkta Allah'tan başkası yok!*] demiştir.

Eğer sıfat-ı vâhidiyyetle tecellî edecek olursa vahdet zâhir olur, Ebû Saîd'e[118] vâki' olduğu gibi. Çünkü o da مَا فِي جُبَّتِي سِوَى الله [*Cübbemin altında Allah'tan başkası yoktur.*] demiştir.

---

[116] Fetih, 48/10. Mehmed Ârif Bey'in âyet hakkında kaydettiği îzâh şöyledir: "Şecere-i Rıdvân altında yapılan bey'at-ı fedâkârâne esnâsında ellerini Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in mübârek elleri üzerine koyup uhûd-ı ma'lûme ve mevâsık-ı meşhûre üzerine söz veren zevât-ı ma'lûme hakkında gâye-i medh olup onların ellerinin üstünde Allah'ın eli vardır buyurmuştur. Şu hâlde pek vâzıh anlaşılır ki o mahalde ve o dakîkada olan tecellî, Allah'ın sûret-i Muhammediyye'de tecellîsinden ibârettir (s. 34)."

[117] A'râf, 7/143.

[118] Ebû Saîd el-Harrâz (v. 286/899) hakkında bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 420-426.

Eğer sıfat-ı kāimiyyetle tecellî edecek olursa nefs ile kıyâm zâhir olur, Ebû Yezîd'e[119] vâki' olduğu gibi. Çünkü o dahi bu tecellîde مَا أَعْظَمَ شَانِي [*Şânım ne yücedir!*] demiştir.

Eğer sıfat-ı âlimiyyetle tecellî edecek olursa ulûm-ı ledünniyye zâhir olur, Hızır aleyhi's-selâma vâki' olduğu gibi. Çünkü Cenâb-ı Hak bu tecellî hakkında وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا [*Ona nezdimizden Rabbânî bir ilim öğretmiştik.*][120] buyurmuştur.

Eğer sıfat-ı mürîdiyyet ile tecellî edecek olursa irâde zâhir olur, Ebû Osmân'a[121] vâki' olduğu gibi. O dahi "otuz senedir Allah'ın murâdı benim murâdımda tecellî eyledi – مُرَادُ اللهِ فِي مُرَادِي مُنْذُ ثَلَاثِينَ سَنَةً" demiştir.

Eğer sıfat-i kādiriyyetle tecellî ederse kudret zâhir olur, Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz'de vâki' olduğu gibi. Allah Teâlâ Hazretleri bu tecellî hakkında وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى [*Attığın zaman sen atmamıştın, bilakis Allah atmıştı.*][122] buyurmuştur.

Eğer bekā sıfatıyla tecellî edecek olursa isneyniyyet mürtefi' olur. Hüseyin ibn Mansûr el-Hallâc'a vâki' olduğu gibi. Çünkü o dahi,

بَيْنِي وَ بَيْنَكَ أَنِّي يُزَاحِمُنِي فَارْفَعْ بِجُودِكَ أَنَّنِي مِنَ البَيْنِ

demişlerdir.[123] Bunun tercümesi, "Yâ Rabbî, senin ile benim arama giren beyn beni rahatsız ve bî-huzûr etmektedir. Kendi

---

[119] Bâyezîd-i Bestâmî (v. 261/875) hakkında bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 171-210; Süleyman Uludağ, *Bâyezid-i Bestâmî*, Türkiye Diyânet Vakfı, 2006.

[120] Kehf, 18/65.

[121] Ebû Osman Hîrî (v. 298/910) hakkında bkz. Attâr, *Evliyâ Tezkireleri*, s. 435-442.

[122] Enfâl, 8/17.

[123] Krş. *Mecmûa-i Âsâr-ı Hallâc*, s. 346; *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 323. Mehmed Ârif Bey'in tercümesi: "Seninle benim aramda beni tazyîk eden bir ben vardır. Cûd u kereminle aradan bu 'ben'i kaldırıver (s. 35)."

cûd u kereminle ref' et de beni bundan kurtar. Çünkü benim bununla nasıl münâsebetim olabilir?" demektir.

Eğer sıfat-ı rezzâkiyyetle tecellî edecek olursa i'tâ-yı rızk zâhir olur, Hazret-i Meryem'e vâki' olduğu gibi. Bu tecellî hakkında da Cenâb-ı Hak وَهُزِّي إِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ [*Haydi, şu hurma dalını da kendine doğru çekerek silkele.*][124] kavl-i şerîfiyle işâret eylemiştir.

Eğer sıfat-ı hâlıkıyyetle tecellî edecek olursa halk ve îcâd zâhir olur, Îsâ aleyhi's-selâma vâki' olan bu tecellîye de Cenâb-ı Hak Kur'ân'da وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي [*Sen benim iznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapardın.*][125] âyetiyle işâret buyurmuştur.

Eğer sıfat-ı azamet ve kibriyâ ile tecellî edecek olursa mahv-ı âsâr-ı vücûdiyye zâhir olur. Eğer sıfat-ı ceberûtiyye ile tecellî edecek olursa son derece heybetli nûrlar zâhir olur. Sıfat-ı kahhâriyyet ile tecellî edecek olursa fenâu'l-fenâ zâhir olur. Eğer sıfat-ı azîziyye ile tecellî edecek olursa bu tecellîye mazhar düşecek olan kimse için dâreynden saâdet zâhir olur. Hulâsa sıfat-ı celâliyye ile tecellî dâimîdir. Çünkü bu makām makām-ı temkîndir. Hâlbuki sıfat-ı cemâliyye ile tecellî dâimî değildir. Bu makāma telvîn derler. Telvînde de devâm ve istikrâr olamaz.

Bil ki müşâhede hem tecellî ile birlikte ve hem de tecellîsiz vâki' olduğu gibi tecellî dahi hem müşâhede ile birlikte ve hem de müşâhedesiz vâki' olur. Ve bunların her ikisi ya'nî müşâhede ile tecellî ancak mükâşefe ile olur. Hâlbuki mükâşefe bu ikisinin dûnunda da ya'nî mükâşefe tecellîsiz de, müşâhedesiz de olabilir. Buradaki mükâşefe iki şeyin birbirine ayân ve âşikâr olması ma'nâsınadır.

---

[124] Meryem, 19/25.
[125] Mâide, 5/110.

Vusûl

Bu fasıl vusûl beyânındadır.[126]

Allah Teâlâ Hazretleri ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى، فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى [*Sonra aşağı doğru meyletti ve yaklaştı. Öyle ki birleştirilmiş iki yay aralığı bir mesâfe kaldı, hattâ daha da az.*][127] ve وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى [*Ve son durak Rabbinin huzûrudur.*][128] buyurmuştur. Nebî aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz de

أَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَام، فَقَالَ: يَا مُوسَى، تَجَوَّعْ تَرَنِي تَجَرَّدْ تَصِلْ إِلَيَّ.

buyurmuştur.[129] Hadîsin tercümesi, "Allah Teâlâ Hazretleri Mûsâ aleyhi's-selâma vahy ederek 'Yâ Mûsâ! Beni görmek istersen açlığı, bana vuslatı arzu edersen tecerrüdü ihtiyâr eyle' demiştir."den ibârettir.[130]

---

126 Krş. *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 329-339.

127 Necm, 53/8, 9.

128 Necm, 53/42.

129 *Mirsâdü'l-İbâd*, s. 330. Krş. İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Cû' –Hadislerde Açlık–*, s. 61, 75, 81 vd.; *Keşfü'l-Mahcûb –Hakîkat Bilgisi–*, s. 467-469.

130 Mehmed Ârif Bey hadîs ile ilgili şu hususlara işâret eder: "I) Hayvânî gıdâlardan perhîz ve savma devâm ile tezkiye-i nefs ve tasfiye-i rûh sûretiyle vuslat ve rü'yet. II) Gayr-ı hayvânî gıdâlardan ferâgat ve meselâ bir hurmaya kadar gıdâsını tenzîl ve devâm-ı savm ile ve tezkiye ve tasfiye ile vuslat ve rü'yet. III) Kesret-i ezkâr ile hayvâniyyet-i nefsiyyeyi ihrâk ve imhâ ve merâtib-i nefsiyye merâhilini kat' ve nisbet-i Muhammediyye husûlü sûretiyle vuslat ve rü'yet. IV) İsti'dâd-ı Hudâdâdın bir mürşid-i kâmil nazarıyla tenmiye edilerek bilâ-tekellüf husûle gelen vuslat ve rü'yet (s. 37)."

Bil ki Allah Teâlâ Hazretleri'ne vusûl, bir cismin diğer bir cisme yâhud bir arazın diğer bir araza yâhud ilmin ma'lûma yâhud fiilin mef'ûle vusûlü gibi değildir. Cenâb-ı Allah bu gibi mezmûm vasıfların hepsinden yüksek bir ulviyyetle münezzeh ve âlîdir.

İnde'l-ulemâ vusûl için iki mertebe i'tibâr olunmuştur. Birisi bidâyeten vusûldür, bu da hilyet-i Hakk'ın ya'nî sıfât-ı ilâhiyyenin abde inkişâfından ve abdin bunda müstağrak olmasından ibârettir. Eğer ârif kendi ma'rifetine nazar edecek olursa ârifin Allah olduğunu, eğer himmetine nazar edecek olursa Hak'tan gayrı kendi için hemm olmadığını görür. İşte bu sûretle abdin bütün varlığı Hak ile meşgūl olmuş olur, o zaman abd kendine iltifât edemez. Zâhirini ibâdetle, bâtınını tehzîb-i ahlâk ile ma'mûr etmeyi düşünemez.

Vuslatın ikinci mertebesi vusûlü'n-nihâyedir. Bu makāmda abd kendi nefsinden bilkülliye insilâh eder, ya'nî abd bu tecerrüdde فَيَكُونُ كَأَنَّهُ هُوَ [*Âdeta O olur.*] olur.[131] Fakat bu vusûl abd cânibinden değil, belki Allah'ın inâyetiyle ve tasarruf-ı cezebât-ı ilâhiyye ile husûle gelir. Sâde, abdin kesbi vuslatın husûlüne sebeb teşkîl eder. Allah Teâlâ Hazretleri bu mesele hakkında وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا buyurmuştur.[132] Âyetin tercümesi, "Bizim için, bizde, bizimle mücâhede edenlere elbette yollarımızı açar, hidâyet ederiz." demektir.

Vâsıl için de üç mertebe vardır. Vâsıl ya meczûb-ı mutlak veyâ meczûb-ı sâlik veyâhud sâlik-i mutlak olur. Evvelkisi

---

[131] Mehmed Ârif Bey vusûlün bu kısmı hakkında şu îzâhı yapar: "Vusûl-i intihâîde beyân ve tasvîr edilen tecerrüd-i küllî ile vusûl ki, إِنَّ اللهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ [Tevbe, 9/111] âyetinde beyân buyurulan tecerrüd ve insilâha işârettir. 'Cennet, ya'nî kurb-ı Hak kendilerine verilmek şartıyla Hak Teâlâ mü'minlerden hayât ve mallarını satın almıştır.' demektir. Bu, âlem-i ezeldeki bir pazarlık olup o zaman veren vermiş, vermeyen mahrûm kalmıştır (s. 38)."

[132] Ankebût, 29/69.

olan meczûb-ı mutlak şol bir kimsedir ki Cenâb-ı Hak onu kendi inâyetiyle kendine cezb ve kendi yoluna hidâyet ve kendi kurbetine vâsıl kılarak ona zahmetsizce, riyâzât ve halvetle iştigāline şerîf makāmlar i'tâ eder. İkincisi meczûb-ı sâliktir, bu kimse mücâhede ile meşgūl olur, halvette oturur, halktan kesilerek Allah Teâlâ'ya teveccüh eder. Allah Teâlâ Hazretleri de nazar-ı rahmetle nazar edip onu kendi lütuf ve ni'metiyle te'yîd ederek feyze, bir müddet de kolay bir mücâhede ile makāmât-ı âliyeye vâsıl kılar. Üçüncüsü sâlik-i mutlaktır. Bu kimse dahi ciddî mücâhedât ve riyâzâta sâlik ve cemî'-i vekāyi' ve hâlâta muttali', hattâ mücâhedât-ı şedîde ve erbaînât-ı adîde ile makāmât-ı azîmeye müntehî olur.

Ma'rifet, Hâl ve Makām

Onuncu bâb ma'rifet ve hâl ve makām beyânında ve hâl ile makām lafızlarının tefsîri hakkındadır.

Allah Teâlâ Hazretleri فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ [*Şu hakîkati bil ki, Allah'tan başka ilah yoktur.*][133] buyurmuştur. Bil ki ma'rifetin iki mertebesi vardır. Birisi avâmın ma'rifeti, diğeri de havâssın ma'rifetidir. Avâmın ma'rifeti istidlâl tarîkiyle hâsıl olan kısımdır ki buna ilme'l-yakîn ismi verilmiştir. Havâssa mahsûs olan ma'rifet de iki kısma ayrılmıştır. Birisi ma'rifet-i ayne'l-yakîn, diğeri de ma'rifet-i hakka'l-yakîndir. Ayne'l-yakîn ismini alan birinci kısım ma'rifet-i şühûd vâsıtasıyla husûle gelen ma'rifettir. Bu da havâss-ı evliyâ makāmıdır. İkinci kısım ma'rifet ki hakka'l-yakîn ismiyle ma'rûftur, bu ma'rifet rûh için ayn-ı müşâhede ile husûle gelir. Bu da havâss-ı [حواس] kalbiyyenin kâffe-i küdûrât-ı nefsâniyyeden selâmeti ve taallukāt-ı bedeniyyeden tecerrüdü ve sıfât-ı beşeriyyeden tetahhur ederek sâfiyete neyli indinde hâsıl olur. O zaman rûh için ayn-ı müşâhede ile Allah Teâlâ'nın ma'rifeti zâhir olur. Nitekim aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimiz

جَوِّعُوا بُطُونَكُمْ وَ أَعْرُوا ظُهُورَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَرَوْنَ رَبَّكُمْ بِقُلُوبِكُمْ

buyurmuştur.[134] Hadîsin tercümesi, "Bâtınlarınızı açlıkla, zâhirlerinizi üryân kılmakla pâk ederseniz, kalblerinizle

---

[133] Muhammed, 47/19.

[134] *Kūtu'l-Kulûb*, I, s. 274 –27. Fasıl–; *İhyâ* –Kitâbu Riyâzeti'n-Nefs–, I, s. 921.

Rabbinizi görebilirsiniz.” demektir. Emîrü’l-Mü’minîn Ali ibn Ebû Tâlib radıyallahu anha rü’yetten sorulduğu zaman ba’de’l-kelâm

لَمْ تَرَهُ الْعُيُونُ بِمُشَاهَدَةِ الْعِيَانِ وَلَكِنْ رَأَتْهُ الْقُلُوبُ بِحَقَائِقِ الْإِيمَانِ

“Cenâb-ı Hakk’ı ayân bir müşâhede ile gözler göremezler, lâkin kalbler hakāyık-ı îmân ile rü’yet edebilirler.” buyurmuştur. Ömer radıyallahu anh hazretleri de “kalbim, Rabbimi gördü” - رَأَى قَلْبِي رَبِّي demişlerdir. İşte bu evliyânın hâssu’l-hâssına mahsûs bir makāmdır.

Bir de nazar ve istidlâl tarîkiyle husûle gelen bilgilere ilme’l-yakîn, keşf ve nevâl tarîkiyle hâsıl olanlara ayne’l-yakîn, çirkâb-ı mâsivâdan bilkülliye infisâl ve nâil-i visâl tarîkiyle olana da hakka’l-yakîn denilmiştir.

Bil ki ilme’l-yakîn Allah Teâlâ Hazretleri’nin esrâra vedîa kıldığı şeylere taalluk eden bilgilerden ibârettir. Sonra ilim eğer yakîn vasfından müferrez ve mücerred bulunursa ona şüpheli bir ilim, eğer yakîn vasfı ilme munzam bulunursa şüphesiz bir ilim de denilir.

Bir şey ki ona işâret vâki’ olur ayne’l-yakîn, abdin bir şeyle tahakkuk eylemesine de hakka’l-yakîn ismi verilmiştir. Bir de hakka’l-yakîn sâhipleri göz önünde duran şeyleri nasıl ayân müşâhede ederlerse guyûbu da öyle müşâhede ederler. Onlar gayba hükmederler ve gaybdan doğru haberler verirler.

Bir de yakîn için isim ve resm ve ilim ve ayn ve hak vardır demişlerdir. Bunlardan isim ile resm avâm için, ilim ile ayn evliyâ için, hak da enbiyâ içindir. Bir de hakîkatü’l-hak vardır ki o da Seyyidimiz Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz’e mahsûstur.

Sonra hâl için istikrâr yoktur. Ammâ makām için istikrâr mevcûddur. Ba’zı kere de bir şey hâl iken sonra makām olur. Meselâ bir kimsenin kalbinde muhâsebe için bir arzu uyanır. Sonra bu dâiye, ya’nî bu istek sıfât-ı nefsiyyenin galebesiyle

zâil olur. Biraz sonra yine gelir, yine zâil olur. Bu yüzden abd hiçbir zaman hâl-i muhâsebeden hâlî kalmaz. Bu hâl abde kerîm olan Rab Teâlâ tarafından ma'rifet ihsân oluncaya kadar böyle devâm eder. O zaman muhâsebe kabz ile bast makāmı olur. Bunun, ya'nî kabz ile bastın mevsimi de muhabbet-i hâssa hâlinin evveline tesâdüf eder. İntihâsında bunlar olmaz. Muhabbet hâlinden evvel de bunlar için mevcûdiyyet yoktur. Kim ki avâmın muhabbeti makāmına kāim ola, onun için ne kabz ve ne bast vardır. Bu gibi kimselerde havf ve recâdan başka bir şey bulamazsın. Çünkü kabzın vücûdu nefsin, bastın vücûdu da safâ-yı kalbin zuhûr ve galebesi ile olur. Ba'zı kere de kalbe kabz da, bast da gelir. Fakat esbâbı ma'lûm olmaz. İşte kim kabz ve bast kendisinde ma'dûm olup ikisinden de terakkî ederse onun nefsi mutmainne olur.

Âmir bin Abdullah[135] dahi "önüme bir kadın çıksa yâhud bir duvar görsem aralarını fark edip kayırmam." demiştir. Bu mertebe mertebe-i fenâdır. Fenâ dahi kişiden huzûzun bilkülliye fânî olmasından ibârettir. Çünkü fânî olan bir kimsede hazz ve nasîbden eser kalmaz. Bekāya gelince o da kişinin amelini kendinden fânî kılıp Allah Teâlâ'ya ibkā eylemesinden ibârettir. Ba'zı kimseler de fenâyı, Rabbi cebele göründüğü zaman Mûsâ aleyhi's-selâmın fânî olduğu gibi abdin eşyâdan bilkülliye zühûlünden ibârettir şeklinde ta'rîf ve Cüneyd kuddise sırruhû dahi her şeyin senin evsâfından hulüv ve isti'câmından ve bunların sende bilkülliye fenâ-yı zâhirî ile iştigālinden ibârettir sûretinde tavsîf etmişlerdir.

Hulâsa fenâ Cenâb-ı Hakk'ın tarîk-i ef'âl ile abde tecellî ederek, abdi de, ebsârını da selb etmekle olur. O zaman abd ne kendini ne de başkalarını fâil göremez. Bu kimse nazarında fâil sâde Hak'tır. Fenâ-yı bâtınî dahi ba'zı kere sıfâtın

---

[135] Tâbiîn neslinin önde gelenlerinden Âmir b. Abdullah (v. 55/675) için bkz. Ahmet Önkal, "Amir b. Abdullah", *TDVİA*, III, s. 65.

inkişâfı ile ve ba'zı kere de âsâr-ı azamet-i zât-ı ilâhiyyenin müşâhedesi ile olur. O zaman o kimsenin bâtınına nûr-ı Hak o derece müstevlî olur ki onda hâcis ve vesâvis nâmına bir şey kalmaz.

Fenâ-yı zâhirî erbâb-ı kulûb ve ahvâl içindir. Fenâ-yı bâtınî dahi visâk-ı ahvâlden, ya'nî ahvâl bağ ve bendlerinden tamâmıyla âzâde ve mutlak kalarak kâffe-i ahvâlde Allah Teâlâ ile olan kimse içindir. O zât o zaman kalbinden çıkarak onun mukallibi Allah Teâlâ Hazretleri olmuş olur.[136]

Onun için Allah Teâlâ Hazretleri'nden bütün suâl ve isteklerimizin en başında geleni kalblerimize din üzere sebât ve metânet i'tâsından ve kavl-i sâbit ile dünyâ hayâtında da âhiret hayâtında da bizi muhkem ve pâyidâr kılmasından ibârettir.[137]

اَللّٰهُمَّ اسْتَجِبْ، اَللّٰهُمَّ اسْتَجِبْ، اَللّٰهُمَّ اسْتَجِبْ، والحَمْدُ لِلّٰهِ أَوَّلًا وَ اٰخِرًا ظَاهِرًا وَ بَاطِنًا، وَ صَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَ اٰلِهِ وَ صَحْبِهِ وَ سَلَّم.

[*Allah'ım icâbet eyle! Kabûl ve makbûl eyle! Hamdin her türlüsü, evvelde ve âhirde, zâhirde ve bâtında ancak Allah'a lâyıktır. Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve ashâbına salât ü selâm et!*]

Hâdimü'l-fukârâ-yı Melâmiyye

Şemsî Sofyevî

---

136 Krş. *Avârifü'l-Maârif*, s. 643-649 –61. Bâb–.

137 Müellif bu son cümlesiyle hem Hz. Peygamber'in bir duâsına, hem de bir âyet-i kerîmeye atıf yapmaktadır. Kalblerin din üzere sebâtı Hz. Peygamber'in bir duâsıdır: ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ "(Ey kalbleri dilediğince hâlden hâle çeviren!) Kalbimi dînin üzere sâbit kıl." Tirmizî, Daavât, 95. *Kavl-i sâbit* ise İbrâhim sûresinde geçer (14/27): "Allah, îmân etmiş bulunanları, değişmez, sağlam ve gerçek söze olan bağlılıkları sebebiyle dünyâ hayâtında da âhirette de yerlerinde sâbit tutar ve ayaklarını kaydırmaz."

Zeyl*

Ma'lûm buyurula ki ekser-i dervîşân ve belki kendinde kemâl addeden nâkısânın nâr-ı firkate düşmesine ve Cenâb-ı Hakk'ı taleb etmesine mâni' olup serkeş olması velhâsıl saâdet-i dâreynden mahrûm ve geri kalmasına sebeb mazarrâttan beş nesnedir: Biri gaflet ve biri enâniyyet ve biri bilirlik ve biri hubb-ı dünyâ ve biri sû-i zandır. İlâcı âgâh olup tevâzû ve muhabbet ve teslîm ve inkıyâda yüz tutup a'mâl ve ahlâk ve i'tikād ve ef'âl ve akvâl ve harekât ve muâmelâttan rızâullaha muvâfık olanı ahz ve hilâfını terk ile hâsıl olur.

Bu takdîrce ilm-i bâtın ki ilm-i ledün derler, bu ilme âlim ve bu sırra ârif olmaklık îcâb-ı hâldendir. İlm-i bâtın dahi ilm-i zâhire mutâbık düşmüştür. Ol ecilden كُلُّ بَاطِنٍ يُخَالِفُهُ ظَاهِرٌ فَهُوَ بَاطِلٌ [*Zâhire muhâlif düşen her bâtın bâtıldır.*] buyrulmuştur. Zîrâ rızâ ve adem-i rızâ şerîat-ı mutahharada sekiz mesele ile bilinmiştir: Farz, vâcib, sünnet, müstehab, mendub, mübâh, mekrûh ve harâm ki altısı amel-i rızâya ve ikisi adem-i rızâya dâldir ki bu ikisinden ihtirâz lâzımdır. Hakku'l-insâf bunları âlim olup muktezâlarıyla âmil ve

---

* Bu zeyl, Atatürk Kitaplığı, O. N. Ergin Yazmaları, nr. 1590 nüshasının sonunda vr. 15[a]-16[b] arasında yer alan ve muhtemelen yazmanın müstensihi Derviş Ali el-Mevlevî'ye yâhut yazmada eserin müellifi olarak gösterilen Şâban Efendi en-Nakşbendî'ye âit nasîhatlardan oluşmaktadır. *Tuhfetü's-Sefere*'nin kimler tarafından hangi duyarlılıklarla okunduğu ve okuyanını nasıl bir üslûba çağırdığı hakkında fikir vermesi sebebiyle buraya ilâve etmeyi uygun gördük.

muhlis olan kimseler tezkiye-i nefs eder. Lâkin tasfiye-i kalb hâsıl edemezler. Meselâ bunları bilcümle cüz'iyyâtıyla ihâta ve her biriyle başka başka amel mümkün olamaz. Zîrâ ba'zı kere hîle-i nefs zuhûr edip harâmı farz sûretinde gösterir, istihkāk meselesi gibi.

Ammâ ilm-i bâtına vâkıf ve tarîkat-ı aliyyeye sâlik ve ârif olan zevât imtisâl-i emr ve iştigāl-i zikr etmeklikle tasfiye-i kalbe nâil olup a'mâl ve ef'âl ve ahlâklarını tashîh ederek vâsıl-ı rızâ-yı Hak olurlar. Lâkin ilm-i bâtında dahi ilm-i şerîat gibi edeb lâzımdır. Ol cihetten الطَّرِيقَةُ كُلُّهَا أَدَبٌ [*Tarîkat tamamıyla edebden ibârettir.*] buyurulmuş. Zîrâ ednâ edeb terkiyle sâlik muâhaze olunur.

Ammâ إِذَا صَحَّتِ الْمَحَبَّةُ سَقَطَ شُرُوطُ الْأَدَبِ [*Muhabbet dürüst olduğunda edeb şartı hükümsüz kalır.*] buyurulmuştur. Bu takdîrce muhabbete endâze yoktur. Mahbûb ne yüzden tecellî eder ise zarûrî muhib ol tarafa meyleder. Gerek celâl olsun gerek cemâl olsun. الضَّرُورَاتُ تُبِيحُ الْمَحْذُورَات [*Zarûretler, mahzurlu olanları mübah kılar.*]

Ve bu makām sâhibine ehl-i dert derler, dûçâr olmayan bilmez. مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ [*Tatmayan bilmez.*] hâlleridir. Ve حَسَنَاتُ الْأَبْرَار سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِين [*Ebrâr mertebesindekilerin iyilikleri, mukarreblerin kötülükleri hükmündedir.*] şânlarıdır. Zirâ الْعِشْقُ نَارٌ فِي الْقُلُوبِ يُحْرِقُ سِوَى الْمَحْبُوبِ [*Aşk, kalblerde sevgiliden başkasını yakıp yok eden bir ateştir.*] mazmûnu üzere gönülde mahbûbdan gayrısını mahv eder.

Ve bu makāma vâsıl olan dervîş-i sâdıkın hâli hakka'l-yakîn mertebesidir. Sa'y u gayret ile buraları bulup ve zevk ile bu hâlleri bilip وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى [*Senin için bir sonraki ân, bir önceki ândan hayırlıdır.*][138] âyet-i kerîmesi mefhûmu üzere ilerisi olan makām-ı fenâ fillaha ve âlem-i

[138] Duhâ, 93/4.

lâhûta vâsıl olmaklığa sa'y-i belîğ eden sâlik-i sâdıka Cenâb-ı Hak dahi muîn ve nâsırdır.

يَسَّرَنَا اللهُ وَإِيَّاكُمْ وَحَفِظَنَا اللهُ عَنِ الْغَافِلِين، آمين.

حُرِّرَ هَذَا الْمَقَال، هَدِيَّةً مِنِّي إِلَى أَهْلِ الْحَال. سنة ١٢٦٨

[*Allah bizler ve sizler için bu yolu kolaylaştırsın. Bizleri gaflete düşmüş kimselerden muhâfaza buyursun. Bu metin, benden hâl ehline bir hediye olması için yazıldı.*]

Bibliyografya*

Abdürrezzak bin Hemmâm, *el-Musannef I-X* (thk. Eymen Nasreddin el-Ezherî), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

el-Aclûnî, İsmâil bin Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ I-II*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.

Ankaravî, İsmâil Rusûhî, *Minhâcü'l-Fukarâ* (haz. Safi Arpaguş), İstanbul: Vefa, 2008.

Âsım Efendi, *Kāmûs Tercümesi I-III*, Matbaatü'l-Osmâniyye, 1305/1887.

---

* Metni hazırlarken kullandığımız *Tuhfetü's-Sefere* yazma ve baskılarının künyeleri şöyledir:

Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 4786, vr. 24^b-39^b [903/1497].

Süleymaniye Ktp. Mihrişah, nr. 203, vr. 26^a-36^b [1090/1680].

Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 278, vr. 72^a-84^a [1080/1668].

Millî Kütüphane, nr. 427, vr. 62^b-79^a [1137/1723].

Atatürk Kitaplığı, O. N. Ergin Yazmaları, nr. 1590, vr. 1^b-16^b [1267/1850].

Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere, İstanbul: Mekteb-i Sanâyî Matbaası,1300/1883.

İbrâhim Halil Bey, *Terceme-i Kitâb-ı Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere*, İstanbul: İzzet Bey Matbaası, 1303/1886.

Mehmed Ârif Bey, *Tarîk-i Hüdâda Sefer Edenlerin Erbâb-ı Tâate Hediyesi*, Süleymaniye Ktp. Tâhir Ağa Tekkesi, nr. 610.

Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere (haz. Muhammed Riyâz el-Mâlih), Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnânî, 1973.

"Tuhfetü's-Sefere ilâ Hazreti'l-Berere" (çev. Kāsım Ensârî), *Ferheng*, c.VIII-1370/1991, s. 265-318.

Tuhfetü's-sefere: Bir Hediye (çev. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul: Kitsan, 1998.

Hakikat Yolcusuna Kılavuz (çev. Muhammed Bedirhan), İstanbul: Hayykitap, 2009, s. 69-98.

Attâr, Ferîdüttin, *Evliyâ Tezkîreleri* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Kabalcı, 2007.

Beyhakî, Ebûbekir Ahmed bin Hüseyin, *Zühdü'l-Kebîr* (thk. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut: Dârü'l-Cinân, 1987.

_____, *Şuabu'l-Îmân I-XIV* (thk. Muhtâr Ahmed en-Nedvî, Abdülalî Abdülhamîd Hâmid), Riyâd: Mektebetü Rüşd, 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsîri I-VIII*, İstanbul: Bilmen, 1964.

Bursevî, İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* I-X, İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye, 1330/1911.

Deylemî, Ebû Şücâ Şîreveyh, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb I-VI* (Saîd b. Besyûnî Zaglûl), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.

Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kūtu'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb I-III* (thk. M. İ. Muhammed Rıdvânî), Kāhire: Mektebetü Dari't-Türâs, 2001.

Gazâlî, Ebû Hamid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn I-II*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004.

el-Gumârî, Ebu'l-Feyz Ahmed, *Avâtifu'l-Letâif min Ehâdisi Avârifü'l-Maârif I-II*, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2001.

Hucvirî, Ali bin Osman, *Keşfu'l-Mahcûb* (thk. Mahmud Abidî), Tahran: Sürûş, 2006 [*Keşfu'l-Mahcûb –Hakîkat Bilgisi–* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 1982].

el-Isfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakātü'l-Asfiyâ I-XII* (thk. Mustafa Abdülkādir Atâ), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye I-IX* (haz. Ahmet Şemsettin), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef I-XXVI* (thk. Mahmut Avvâme), Beyrut: Dâru Kurtuba, 2006.

İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Cû –Hadislerde Açlık–* (çev. Kadir Kabakçı), İstanbul: Ocak, 2007.

İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned I-LV* (thk. A. Abdülmuhsin et-Türkî, Şuayb el-Arnavut vd.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.

Konuk, Ahmet Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi I-XIII* (haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın vd.), İstanbul: Kitabevi, 2008.

el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (thk. Abdükerim Atâ), Şam: Mektebetü Ebî Hanîfe, 2000 [*Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh, 2003].

Kütüb-i Sitte: Buharî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce ve Muvatta'. Stuttgart: Cem'iyyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2001.

Mecmûa-i Âsâr-ı Hallâc (thk. Kāsım Mîrâhûrî), Tahran: Bâdâverân, 1378/2000.

el-Muttakî, Ali, *Kenzü'l-Ummâl I-XVI* (thk. Bekrî Hayyânî, Saffet es-Sakkā), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Nehcü'l-Belâga (th. Muhammed Abduh), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Râzî, Necmüddîn, *Mirsâdü'l-İbâd fî Mebde' ve'l-Meâd* (thk. M. Emîn Riyâhî), Tahran: Bungâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb, 1986.

es-Suyûtî, Celâleddîn, *ed-Durrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr I-XVII* (thk. A. Abdülmuhsin et-Türkî), Kāhire: Merkezü Hicr, 2003.

Sühreverdî, *Avârifu'l-Maârif –Tasavvufun Esasları–* (çev. H. Kâmil Yılmaz, İ. Gündüz, M. Uzun), İstanbul: Erkam, 1989.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Âdâbu's-Sohbe* (thk. Mecdî Fethi İbrâhim), Tanta : Dârü's-Sahâbe, 1990.

Taberânî, Ebu'l-Kāsım Muhammed, *Mu'cemu'l-Kebîr I-XXV* (thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî), Kāhire: Mektebetü İbn Teymiye, 1983.

et-Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *el-Luma'* (thk. Abdülhalîm Mahmûd), Kāhire: Mektebetü's-Sekāfeti'd-Dîniyye, 2002 [*el-Luma' –İslâm Tasavvufu–* (çev. H. Kâmil Yılmaz), İstanbul: Altınoluk, 1996].

Ünal, Ali, *Allah Kelâmı Kur'ân-ı Kerîm*, İstanbul: Define, 2007.

Yardım, Ali, *Şihâbu'l-Ahbâr Tercümesi*, İstanbul: Damla, 1999.

Yazır, Elmalılı Ahmet Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili I-X*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtazâ, *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttakîn bi-Şerhi İhyâi Ulûmi'd-Dîn I-XIV*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İndeksler

Âyet İndeksi

A'râf, 7/54 63
A'râf, 7/143 ..... 82, 83
A'râf, 7/160 76
A'râf, 7/179 57
Ahzâb, 33/33 70
Ahzâb, 33/41 68
Âl-i İmrân, 3/14 52
Âl-i İmrân, 3/31 43
Âl-i İmrân, 3/185 63
Ankebût, 29/57 63
Ankebût, 29/69 87
Bakara, 2/51 66
Bakara, 2/60 76
Beyyine, 98/5 41
Duhâ, 93/4 94
Enbiyâ, 21/35 63
Enfâl, 8/17 84
Fetih, 48/10 83
Hac, 22/46 ..... 57, 59
Hadîd, 57/4 63
Hicr, 15/29 63
Hûd, 11/7 63
İbrâhim, 14/27 92
İsrâ, 17/85 62
Kāf, 50/22 79
Kamer, 54/55 64
Kasas, 28/88 78
Kehf, 18/110 42
Kehf, 18/65 84
Mâide, 5/54 43
Mâide, 5/110 85
Meryem, 19/17 62
Meryem, 19/25 85
Muhammed, 47/19 89
Mü'min, 40/15 81
Mücâdele, 58/22 ..... 59, 81
Müddessir, 74/28 78
Nahl, 16/106 59
Nâs, 114/5 59
Necm, 53/8 86
Necm, 53/11 ..... 60, 77
Necm, 53/42 86
Nisâ, 4/17 35
Nûh, 71/14 58
Nûr, 24/31 35
Nûr, 24/40 78
Sâd, 38/72 63
Şems, 91/7 53
Şuarâ, 26/88, 89 56
Tâhâ, 20/21 64
Tevbe, 9/111 87
Yûnus, 10/3 63
Yûsuf, 12/30 60
Yûsuf, 12/53 54
Zümer, 39/3 41
Zümer, 39/22 59

Hadis İndeksi

إِذَ تَجَلَّى اللهُ لِشَيْءٍ خَضَعَ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ ، 82

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَجِيءُ الْإِخْلَاصُ ، 41

أَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ ، 54

أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ ، 64

إِنَّ الإِيمَانَ يَبْدُو لُمْظَةً فِي الْقلْبِ ، 65

إِنَّ الْقُلُوبَ تَصْدَأُ كَمَا يَصْدَأُ الْحَدِيد ، 60

إِنَّ فِي جَسَدِ بَنِي اٰدَمَ مُضْغَةً ، 56

إِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِينَ أَلْفَ حِجَابٍ مِنْ نُورٍ وَظُلْمَةٍ ، 79

إِنَّهُ لَيُغَانُ عَلَى قَلْبِي ، 36

إِنِّي قَدْ أَحْبَبْتُ فُلاَنًا فَأَحِبَّهُ ، 43

اَلإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ ، 77

اَلْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ ، 62

تَجَوَّعْ تَرَنِي تَجَرَّدْ تَصِلْ إِلَيَّ ، 86

جَوِّعُوا بُطُونَكُمْ وَ أَعْرُوا ظُهُورَكُمْ ، 89

حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ ،52

حِجَابُهُ نُورٌ لَوْ كَشَفَنَا لَاحْتَرَقْنَا ، 79

خَلَقَ اللهُ اٰدَمَ عَلَى صُورَتِهِ ، 62

خَلَقَ اللهُ تَعَالَى الْأَرْوَاحَ قَبْلَ الْأَجْسَادِ بِأَلْفَيْ سَنَة ، 63

رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ الله ، 71

سِرٌّ مِنْ سِرِّي اسْتَوْدَعْتُهُ قَلْبَ مَنْ أَحْبَبْتُهُ مِنْ عِبَادِي ، 42

سِيرُوا سَبَقَ الْمُفَرِّدُونَ ، 68

لَمْ تَرَهُ الْعُيُونُ بِمُشَاهَدَةِ الْعِيَانِ ، 90

لَيْسَ عِنْدَ اللهِ صَبَاحٌ وَلَا مَسَاء ، 78

مَن أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَربَعِينَ صَبَاحًا ، 66

مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَائِي وَلَمْ يَصْبِرْ عَلَى بَلَائِي ، 72

مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُواتُوا ، 79

يَا أَيُّهَا النَّاسُ تُوبُوا إِلَى رَبِّكُمْ قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا ، 35

Karma İndeks

abd, 36, 51, 79, 81, 87, 90, 91
abdin kesbi, 51
Abdülvâhid bin Zeyd, 42
adem, 63
ahlâk, 72, 75
ahvâl-i nefsiyye, 74
ahvâl-i rûhiyye, 64
akıl, 72
aklın muhabbeti, 52
âlem-i emr, 63
âlem-i ervâh, 35, 36, 63, 64
âlem-i gayb, 65, 76
âlem-i halk, 63
âlem-i lâhût, 95
âlem-i melekût, 74
âlem-i mülk, 74
âlem-i rûhânî, 75
âlem-i şehâdet, 65
amel-i kalbî, 41
Âmir bin Abdullah, 91
Antâkî, 49
ârif, 36, 64, 87, 93, 94
aşk, 50, 60
avâm, 35, 39, 90
avâma mahsûs olan muhabbet, 51
avâmın ma'rifeti, 89
ayn, 62
ayne'l-yakîn, 89
azm eylemek, 36

Bâyezîd-i Bestâmî, 84
bekāu'l-bekā, 81
bevâis, 51
bezl, 71
cevher-i latîf-i nûrânî, 62
cezebât-ı ilâhiyye, 87
Cüneyd-i Bağdâdî, 44, 83, 91
darb, 69
derecât ve derekât, 74
dünyâ muhabbeti, 52

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, 42
Ebû Osmân Hîrî, 84
eczâ-yı beden, 54
edeb, 72
ehl-i sünnet, 40
envâr-ı bahr-ı rûhâniyye, 83
envâr-ı sıfât-ı celâliyye, 78
envâr-ı sıfât-ı cemâliyye, 78

fenâ, 91
fenâu'l-fenâ, 78, 81, 85
ferâiz, 71
ferâiz-i ibâdet, 36
fesâd, 56
feyz, 65
fuâd, 60

gaflet, 35, 93
gayn, 36
gazab, 54

habbe-i kalb, 60
hakîkat-ı muhabbet, 43
hakîkatü'l-hak, 90
hakka'l-yakîn, 89, 94
hâl, 38
Hallâc-ı Mansûr, 39, 45, 50, 84
halvet, 66
harâm, 46
Hasan el-Basrî, 42
hâssu'l-hâs, 36, 90
havâs, 35, 39, 50
havâssa mahsûs olan muhabbet, 51
havâss-ı kalb, 57
havâssın ma'rifeti, 89
havf ve recâ, 71, 91
hayâ, 38, 55
hayret, 49, 50
hevâ, 51
heyemân, 49
Hızır, 84
hicâb, 79
hikmet, 66
hilkat, 62
himmet, 67
hubb-i ilâhî, 52
hubb-i zâtî, 51
hutûr, 64

iâde, 63
ibâdet ü tâat, 36
ihlâs, 41, 42, 66
ihtiyâr-ı muhabbet, 52
ilme'l-yakîn, 90
îmân, 65
inâbe, 35, 38
inkıtâ', 66
irfân, 36, 73
Îsâ (a.s.), 85
istidlâl, 90
i'tidâl, 55
i'tikād, 39, 70, 93

kâfir, 36
kalb, 59, 65
kalbî muhabbet, 52
kavl-i sâbit, 92
kelime-i mübâreke, 69
kesb, 51, 87
kesr-i rüsûm, 78
keşf-i ilhâmî, 80
keşf-i nazarî, 80
keşf-i rûhânî, 80
keşf-i sıfâtî, 81
keşf-i şühûdî, 80
kurbiyyet, 38
küdûrât-ı nefsâniyye, 80, 89
küdûret, 56

ma'kūlât, 57, 80
mahall-i matlûb, 50
mahall-i nûr-ı akl, 59
mahall-i rü'yet, 59
mahall-i ulûm-i ledünniyye, 60
makām, 38, 70, 75, 77, 88, 90
makāmât ve hâlât, 61, 81
makāmât-ı âliye, 53, 88
makāmât-ı azîme, 88
makāmât-ı rûhâniyye, 75
makām-ı indiyyet, 64
makām-ı şühûd, 78
mâsivâ, 69
meczûb-ı mutlak, 87
meczûb-ı sâlik, 87
menâzil ve makāmât, 74
merâtib-i muhabbet, 51
Meryem (Hz.), 85
mevhibe, 50, 51, 81
mezheb, 39
muhabbet, 43, 46, 48, 51
muhabbet-i ilâhiyye, 43
muhabbetullah, 46
Mûsâ (a.s.), 83
mücâhede, 52, 70
müfârakat, 63
mühcet, 60

mükâşefe, 85
mükâşefe-i gaybiyye, 61
müşâhedât-ı rûhâniyye, 65
müşâhede, 85, 89
müşâhede-i envâr, 61

Nasrâbâdî, 49
nazar, 90
nedâmet eylemek, 36
nefh, 63
nefs, 54, 65
nefsin muhabbeti, 52
nefy ve isbât, 69
nevâfil, 71
nisyân, 35

Râbiâ-i Adeviyye, 45, 46
ref'-i vücûd, 78
riyâ, 42
rûh, 62
rûh-ı hafî, 81
rücû, 35, 38

sabır, 70
sadr, 58
safâ, 56
sâhib-i velâyet, 76
salâh, 56
sâlik-i mutlak, 87
sekerât, 51
selâmet, 57
selef-i sâlihîn, 40, 70
sıdk, 71
sıfât-ı hamîde, 54
sıfât-ı kalbiyye, 75
sıfât-ı mezmûme-i nefsâniyye, 74
sır, 42, 72
süveydâ, 50, 60

şefkat, 60
şegaf, 59
şehvet, 51, 54
şevk, 48
şeytân, 65
şirk, 41

tahalluk, 75
takvâ, 70
tasfiye-i kalb, 56
tecellî, 82
tecelliyât-ı rubûbiyye, 61
tecellî-yi rubûbiyyet, 83
tecellî-yi ulûhiyyet, 83
tecerrüd, 89
tecrîd, 70
tefrîd, 68
tefvîz, 73
tekâlîf-i şer'iyye, 71
telvîn, 85
temkîn, 85
temsîl, 62
teslîm, 72
tevbe, 35, 38, 69, 70
teveccüh, 42, 76, 88
tevekkül, 72
tezkiye-i nefs, 53, 54

usûl ve fürû, 71

vâkıa, 74
vâsıl, 87
vuslat, 87
vusûl, 87
Yahyâ bin Muâz, 46
yakaza, 74
yakîn, 90
zikir, 68

Lügatçe

Bu lügatçede metni okuyacak olanlara kolaylık sağlaması amacıyla sâdece kelimelerin anlamları verilmiştir. Genel olarak bu türlü metinlerin daha verimli okunabilmesi için şu temel kaynakları öneriyoruz: Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı, 2002; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2008.

Adâvet: Düşmanlık, husûmet.
Adem: Var olmama, yokluk.
Ağnâm: Koyunlar.
Ahvâl: Hâller, olup bitenler.
Ahz: Alma, tutma, elde etme.
Ale's-seviyye: Eşit bir biçimde.
Âlî: Yüksek, yüce, şerefli.
A'mâl: Ameller, işler.
Avâlim: Âlemler.
Atâyâ-yı cezîle: Bol lütuflar.
Ayn: Kaynak, bir şeyin aslı, zâtı.
Azâim: Vazîfeyi azimle yerine getirmek, *azîmet*in çoğulu. Büyük olaylar, mühim meseleler.
Azm: Kesin karar verme.

Bâğ-ı cinân: Cennet bahçeleri.
Baîd: Uzak, ırak.
Basar: Göz, görme duyusu, anlayış.
Bâtın: İç yüz, gizli, sır.
Bedr: Dolunay.
Behîmî: Hayvanca, hayvânî.
Bevâis: Sebepler, sevk edenler.
Beyn: Ara, aradalık.
Bezl: Esirgemeden bol bol verme.
Bidâyet: Başlangıç.
Bu'd: Uzaklık.
Buhl: Cimrilik, tamahkârlık, pintilik.
Bühtan: Yok yere ithâm etmek, iftirâ atmak.

Câh: Yüksek mevkî, makām, rütbe.
Cebel: Dağ.
Ceberût: Allah'ın büyüklüğü, azamet ve kibriyâsı; ilâhî isim ve sıfatların âlemi.
Cemî': Bütün, cümle, hepsi.
Cevher: Öz; kendi kendine bir varlığı olup gerçekleşmesi için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan.
Cihât: Cihetler, taraflar, yönler.
Cûd: Cömertlik, karşılıksız vermek.
Cübn: Korkaklık, yüreksizlik.
Cülûs: Oturma, kurulma.

Çirkâb: Çirkef, kir.

Dâr: Ev, yurt, yer.
Dâreyn: Dünyâ ve âhiret.
Denâet: Zillet, alçaklık, aşağılık.
Dereke-Derekât: Aşağı derece/ler.
Duhûl: Girme, giriş, dâhil olma.
Dûn: Alçak, soysuz, aşağı.

Ebâlîs: İblîsler.
Ebsâr: Gözler.
Ecsâm: Cisimler.
Eczâ: Cüzler, parçalar, kısımlar.
Ednâs: Kirler, lekeler.
Ef'âl: Fiiller, işler.

Ehl-i semâ: Gök ehli, melekler.
Encüm: Yıldızlar.
Enîs: Dost, arkadaş, hemdem.
Envâr: Nûrlar.
Erbâînât-ı adîde: Kırk gün süren halvetler.
Ercâs: Maddî ve mânevî kirler.
Ervâh: Rûhlar.
Eslâf: Selefler, örnek alınası ulu kimseler.
Eşed: Daha kuvvetli, daha şiddetli.
Evân: Zaman, vakit.
Eyyâm: Günler. Zaman, devir.

Fahr: Övünme, iftihâr, gururlanma.
Fâriğ: Vazgeçmiş, el çekmiş.
Fazl: Lütuf, kerem, meziyet.
Felâh: Kurtuluş, selâmet.
Ferâiz: Farz olan şeyler.
Fesâd: Bozulma, fenâlık.
Fevk: Üst taraf, yukarı.
Fevt: Kaybetme, kaçırma; ölme.
Fuzûl: Gereksiz, fazla şey.
Fürû': Dallar, budaklar, asıldan ayrılanlar.

Gavâil: Gāileler, dertler, musîbetler.
Gavvâs: Dalgıç.
Gayb: Gizli, gizlilik, görülmezlik, şehâdet mukābili.
Gaylân: Cin; bir şeytan türü; şekilden şekle giren şerli yaratık; gulyabânî.
Gayr: Başka; Hak'tan başkası, *mâsivâ*.
Gazab: Hiddet, kızgınlık, nefse hoş gelmeyeni red, tehlikeli ve faydasız durumlara karşı insanın kendisini korumasına yarayan kuvvet.
Gınâ: Zenginlik, gözü tok olma.
Gıybet: Koğuculuk, arkadan çekiştirmek, dedikodu.
Gubâr: Toz.
Gurûb: Batma, güneşin batışı.
Guyûb: Gayblar.

Habâis: Kötü şeyler, kötü işler.
Hâcis: İnsanın iç âlemine gelen hitâb, gönüle gelen, zihinden geçen şey.
Hâdis: Sonradan meydana çıkan, zuhûr eden.
Hafî: Gizli.
Hâim: Şaşmış, hayrete düşmüş.
Hakîr: Değersiz, îtibarsız.
Hâlî: Boş, kayıtsız.
Halîm: Yumuşak huylu.
Halk: Yaratma; mahluk, yaratılmış.
Hamîde: Övülmeye lâyık, övülmüş.
Hanîn: Şevk, arzu, iştiyak, istek, şiddetli arzudan doğan feryâd, inilti.
Hasîs: Cimri, pinti, kıymetsiz.
Hâssu'l-hâs: En seçkin, en özel.
Havâs: Hasseler, duyular; ileri gelenler, seçilmişler, Allah'ın has kulları.
Havâtır: Kalbe doğan şeyler.
Havl: Etraf, güç, kuvvet, takat.
Haylûlet: Araya girme, engel olma.
Hemm: Üzüntü, gam, keder.
Heyemân: Hayret, coşkunluk.
Hıkd: Gizli düşmanlık, öc alma arzusu.
Hilkat: Yaratma, yaratılış.
Hilm: Yumuşak huyluluk.
Hilye: Süs, zînet, güzel nitelikler.
Himmet: Gayret, emek, manevî güç.
Hisset: Cimrilik, pintilik, bayağılık, soysuzluk.
Hubb: Sevgi, tutku.
Hudâdâd: Allah vergisi.
Hudûs: Meydana gelme, ortaya çıkma, sonradan yaratılma.
Hulûv: Boşluk, bir şeyle meşgūl olmamak, hâlî kalmak.
Hutûr: Hâtıra gelme, kalbe doğma.
Huzûz: Hazlar, zevkler.
Hülle: Elbise, kıyâfet.

İbâd: Allah'ın kulları.

İbkā: Sürekli kılma, olduğu gibi bırakma.
Îcâd: Vücûd verme, var etme.
İctinâb: Kaçınma, sakınma, çekinme.
İfnâ: Yok etme.
İhbârât-ı mâziye: Geçmişe âit haberler.
İhtizâz: Titreme, titreşim; sallanma, hareket.
İmtidâd: Uzama. Mekân. Uzam.
İmtisâl: Uyma, benimseme.
İmtizâc: Uyuşma, kaynaşarak karışma.
İncilâ: Parlama, görünme, belli olma.
İnfisâl: Ayrılma.
İn'ikâs: Yansıma, yankılanma, aksetme.
İnkıtâ': Devâm etmeyip kesilme.
İnkızâ: Müddeti tamam olma.
İnkişâf: Açılma, âşikâr olma.
İnsilâh: Soyulup çıkarılma.
İrtikā: Daha yüksek seviyeye çıkma.
Îsâr: Kendinden çok başkalarını düşünme, başkalarını tercîh etme.
İsneyniyyet: İkilik. Allah'ın karşısında ikinci bir varlık kabul etme.
İsti'câm: Sükût etmek, cevap vermemek, kādir olmamak.
İstidlâl: Sonuç çıkarma, dolayısıyla anlama.
İstimâ': Kulak verme, dinleme.
İstînâs: Alışma, yakınlaşma.
İşrâk: Işıklandırma, doğup aydınlatma.
İştiâl: Tutuşma, alev alma.
İ'tâ: Verme.
İttibâ': Uyma, tâbî olma.
İ'tidâl: Yavaşlık, dengede olma, iki aşırı ucun ortasında bulunma.
İttihâz: Kabûl etme, öyle sayma.
İttikā: Sakınma, Allah'tan korkma.
Ittıla': Bilme, öğrenme, haberdâr olma.
İttisâf: Sıfatlanma.
İttisâl: Bitişme, dokunma, kavuşma, yapışma.
İzhâr: Gösterme, meydana çıkarma.

Jeng: Pas, küf.

Karâr-ı kalb: Kalbin sebât üzere olması.
Kesbî: Kazanılan, edinilen.
Kesr: Kırmak, hükümsüz kılmak.
Keyfiyyet: Nitelik, husus.
Kıdem: Kadîm olma; evveli olmama.
Kıyâm: Ayakta durma, var olma.
Kizb: Yalan.
Küdûret: Bulanıklık, tasa, kaygı.
Kulûb: Kalbler.
Kurb-Kurbiyyet: Yakınlık.

Ledünnî: İlâhî, sır dolu, Hak katından.
Letâif: Latîfeler, incelikler, mânevî melekeler.
Licâm: Dizgin, gem.

Mâadâ: Başkası, gayrısı.
Maânî: Mânâlar.
Ma'dûm: Yok, mevcûd olmayan.
Mâfevk: Üst taraf, mevkîce üstte olan.
Mahbûb: Sevgili.
Mahfî: Gizli, saklı.
Mahsûs: Varlığı beş duyu ile anlaşılan; bir şeye, bir yere âit, has, özgü.
Mahz: Saf, sırf, hâlis.
Makāmât: Makâmlar.
Mânia: Engel, zorluk.
Ma'siyet: Günâh, itaatsizlik.
Mazbût: Düzenli, düzgün.
Meâric: Mi'râclar.
Mebde: Başlangıç, ilke, ilk unsur.
Mebnî: Bina olunmuş, yapılmış, kurulmuş; bir şeye dayanan; ...den dolayı.
Medhal: Giriş.
Mehâmid: Övgüler, medihler.
Mekâid: Aldatmalar, düzenleri hîleler.
Melekût: Hükümdarlık, saltanat, azamet; ruhların ve meleklerin âlemi.
Menâzil: Menziller, duraklar, konak yerleri.

Merâtib: Mertebeler.
Merbût: Bağlı, bağlanmış.
Mestûr: Setr olunmuş, örtülmüş.
Meşîet: Dileme, isteme.
Mevâd: Nesneler, unsurlar, maddeler.
Mevâsık: Sözleşmeler, ahidler.
Mevcûdât: Var olanlar, vücûd bulmuş olanlar.
Meveddet: Sevme, sevgi.
Mevhibe: İhsân, bağış.
Mevt: Ölüm.
Meyân: Orta, ara, aralık.
Mezâhib: Mezhepler.
Mezîd: Artma, çoğalma.
Mezmûm: Yerilmiş, kötülenmiş.
Miftâh: Anahtar.
Mir'ât: Ayna.
Misliyyet: Eşlik, benzerlik.
Muâvenet: Yardım, destek.
Mugayyebât: Beş duyu ile bilinmeyenler, ilâhî sırlar, ledünniyât.
Muhâlât: Olmayacak şeyler, muhal şeyler.
Muhib: Seven.
Muhsin: İyilik eden, güzel işler yapan.
Muhteriz: Ölçülü hareket eden, çekingen.
Mukallib: Değiştiren, hâlden hâle çeviren.
Mukārin: Bitişik, yakın, birlikte olan.
Mukāvim: Dayanıklı, dirençli.
Munkatı': Kesilmiş, kesik, fâsılalı.
Munzam: Sonradan katılan, eklenen, ek.
Murâkabe: Denetleme, gözetme.
Musâhabet: Sohbet, karşılıklı konuşma.
Musâhib: Sohbet arkadaşı, hoşsohbet.
Mutahhar: Temizlenmiş, arınmış.
Mu'tedil: Dengede bulunan; münasip, uygun.
Muttali': Vâkıf ve haberdâr olan.
Muvânis: Arkadaşlık eden, ahbaplık kuran.
Muzlim: Karanlık.
Mübâşeret: Bir işe başlama, girişme.
Mücâhede: Uğraşma, gayret etme, nefisle mücâdele etme.
Müdrek: İdrâk edilen.
Müdrik: İdrâk eden.
Müeddeb: Edepli, terbiyeli.
Müeddî: Sebebiyet veren, doğuran.
Müeyyid: Teyid eden, kuvvetlendiren; doğrulayan, yardım eden.
Müfârakat: Ayrılık.
Müfesser: Açıklanmış, îzâh edilmiş.
Müferrez: Ayrılmış, elenmiş.
Mükâşefe: Âşikâr etme, meydana çıkarma, kalb gözüyle bilme.
Müncelî: Parlayan, parlak, âşikâr.
Münciye: Kurtaran, kurtarıcı.
Mündefi': Savulmuş, savuşturulmuş.
Münezzeh: Tenzîh edilmiş, temiz, pak, uzak.
Mün'im: Cömert, velînîmet.
Münkād: Boyun eğen, itaatkâr.
Münkeşif: Açılmış, meydana çıkmış.
Müntehî: Son bulan, zirveye erişen.
Müntezi': Alınmış, çekilmiş.
Mürtefi': Ortadan kaldırılan, yükseltilen.
Mürüvvet: İnsanca davranma, lütufkârlık.
Müsellem: Hakikati inkâr olunamayan.
Müstekar: Karargâh, istikrarlı.
Müstelzim: Gerekli kılan, gerektiren.
Müstevlî: İstilâ eden, hükmü altına alan.
Müşâhede: Görme, şâhit olma.
Mütehayyir: Hayrete düşmüş, şaşmış.
Mütenevvi': Çeşitli, türlü türlü.

Naks: Eksiklik, noksanlık.
Nakz: Bozma, çözme, kırma; bir sözleşmeyi yok sayma.
Nâr: Ateş; cehennem.
Nedâmet: Pişmanlık, yaptığına hayıflanma.
Nef': Fayda, menfaat.
Nefh: Üfleme.
Neşât: Neşe, sürûr.

Nevâfil: Farzların dışında sırf Allah rızâsını kazanmak için yapılan ibâdetler.
Nevâl: İhsân, tâlih, atâ.
Nevm: Uyku.
Neyl: İsteğine ulaşma, merâma erme.
Nisyân: Unutma, gaflet.
Nüfûs: Nefisler; canlar; insanlar.

Pehnâ: Genişlik, enlilik.

Ref': Kaldırma, yükseltme.
Resm: Tasvîr, tarz, usûl, târif.
Rif'at: Yücelik, yükseklik.
Riyâzet: Dünyâ lezzetlerinden sakınma, perhizle, kanaatla yaşama.
Rücû': Dönme, geri dönme.
Rüsûm: Sûretler, şekiller, resimler.
Rü'yet: Görme, bakış, temâşâ.

Sabûr: Sabrı çok olan.
Sakālet: Parlaklık, cilâlılık.
Salâh: İyileşme, huzûr içinde olma.
Sâlim: Sağlam, sıhhatli, hatâsız.
Sâmit: Susan, konuşmayan, sessiz.
Sebîl: Yol, tarîk.
Sebü'î, Sebü'iyye: Yırtıcı, vahşî hayvanlara has.
Sefîne: Gemi.
Sehv: Kasten değil yanılma kaynaklı yanlış, hatâ.
Sekenât: Durma, duruş, hareket etmeme.
Selb: Ortadan kaldırma, giderme; nefy etme, olumsuz kılma.
Selef-i sâlihîn: Örnek alınan eskiler, sahâbe ve onları görenlerin ortak ismi.
Sem': Dinleme, kulak verme; işitme duyusu.
Sevâd: Siyahlık, karanlık.
Sibâ': Yırtıcı hayvanlar.
Sirâc: Kandil, ışık.
Suûbet: Zorluk, güçlük, zahmet.
Suûd: Yükselme, yücelme.
Süflî: Aşağı, bayağı, değersiz.
Sürâdık: Perde, çadır.
Süveydâ: Kalbdeki siyah nokta, ilâhî tecellînin odak noktası.

Şâkir: Şükreden kimse, şükredici.
Şedâid: Eziyetli, zahmetli durumlar.
Şehâdet: Görme, tasdîk etme.
Şehvet: Aşırı istek ve arzu.
Şem': Mum.
Şerîr: Kötü, kötülük işleyen, fesatçı.
Şimâl: Sol taraf.
Şirb: İçmek. Tecellîyi zevketmek.
Şirret: Kötülük, edepsizlik, yaygaracılık.
Şuâ': Işın.
Şürû': Başlama.

Tahalluk: Ahlâklanma, huy edinme.
Taht: Alt taraf, aşağı.
Taklîl: Azaltma, indirme.
Tarh: Tanzîm etme, bırakma, koyma.
Tavır: Hâl, vaziyet. Bir şeyin ortaya çıkış biçimi.
Tavsîf: Vasıflandırma, niteleme.
Tayy: Dürüp bükme, aşma, üzerinde geçme.
Ta'zîm: Saygı gösterme.
Ta'zîz: Yüceltme, ululama.
Tecâvüz: Sınırı aşma, saldırma.
Tecerrüd: Soyutlanma, her şeyden yüz çevirip Allah'a yönelme.
Tefevvuk: Üstün olma.
Tefrîd: Yalnız Allah ile olma.
Tehzîb: Düzeltmek, ıslâh etmek.
Tekâlif: Teklifler, yükümlülükler.
Tekebbür: Kibir, gurur.
Telvîn: Renklenme, hâlden hâle veyâ makāmdan makāma geçme.
Temkîn: İhtiyatlı ve tedbirli olma; kemâle ererek karâr bulma.
Tena'um: Nîmet içinde bulunma.
Teneffür: Nefret etme, iğrenme.
Tenmiye: Nemâlandırma, arttırma.
Tetahhur: Temizlenmek, arınmak.

Tevakkî: Çekinme, sakınma.
Tevdî: Emânet etme, teslîm etme.
Tevsîm: Adlandırma.
Tevessü': Genişleme, yayılma.
Tezkiye: Arıtıp temiz duruma getirme, aklama.
Tûl-i emel: Bitmek bitmez istek, sonu gelmez arzu, tükenmez hırs.
Tulû: Doğma, doğuş.

Ubûr: Bir yerden öbür tarafa geçme.
Ucb: Kendini beğenme, gurur.
Uhrâ: Başka, diğer. Öteki dünyâ.
Ulvî: Yüce, yüksek, semâvî.
Urûc: Yükselme, yukarı çıkma.
Ünsiyet: Yakınlık, dostluk, ülfet.

Vâyedâr: Nasipli, kısmetli.
Vaz': Ortaya koyma, tâyin etme.
Vecd: Aşk ile kendinden geçme.
Vedîa: Emânet.
Vekāyi': Vakıalar, olaylar.
Vesâvis: Vesveseler.
Vusûl: Ulaşma, erişme, kavuşma.
Vücûb: Yapılması gerekli, zorunlu olma, terkedilmesi mümkün olmama.
Vücûd: Varlık, var olma; bulunma; beden.
Vüs'at: Genişlik.

Yakaza: Uyanıklık, âgâhlık.
Yed: El.
Yemîn: Sağ taraf.

Zâil: Zevâl bulan; geçip giden, kaybolan, yok olan.
Zehâb: Zan, bir düşünceye uyma.
Zelîl: Hor görülen, hakîr.
Zenb: Günâh, kabahat, suç.
Zevât: Zâtlar, saygı değer kimseler.
Zevk: Lezzet, tecellîlerin başlangıcı.
Zulmet: Karanlık.
Zühûl: Dalgınlıkla unutma, atlama.
Zünûb: Zenbin çoğulu, günâhlar.

EK

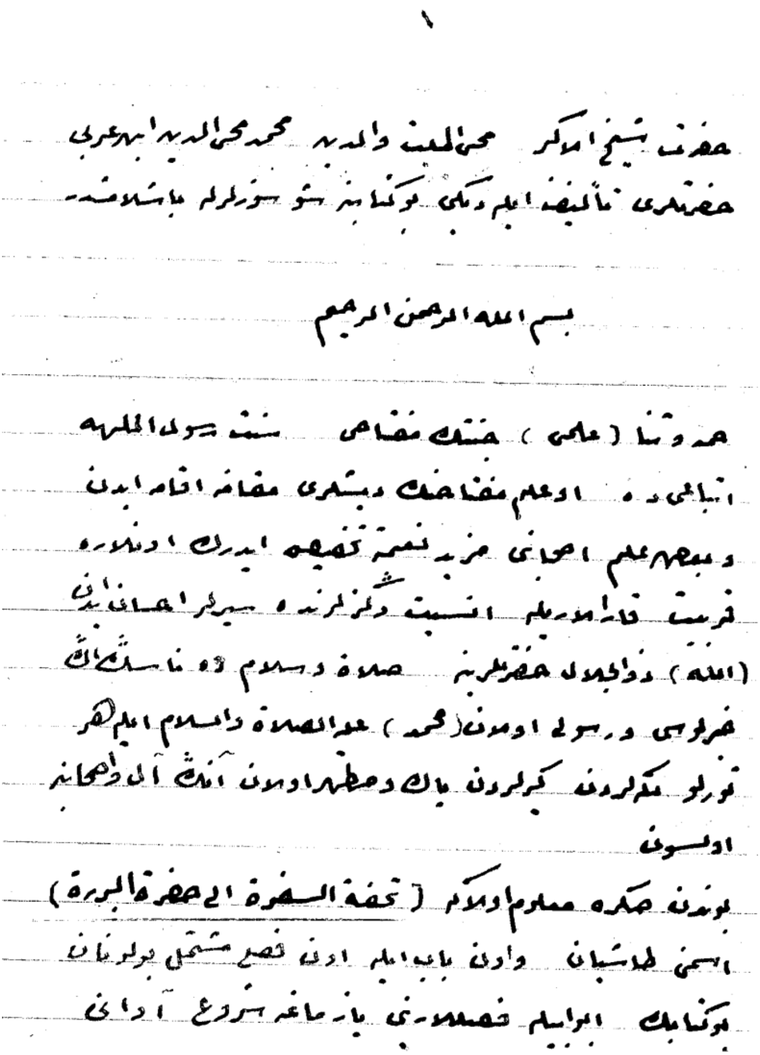
١

حضرت شیخ اکبر محی الملة والدین محمد محی الدین ابن عربی
حضرتلری تألیف ایلدکلری بو کتابلرینه شو سوزلرله باشلامشدر

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد و ثنا (علی) جنابک مقامی سنت رسول المطهره
اتباعی ده اولدیغی مقاماتک بشری مقامه اقامه ایدن
و بعض علم احوالی مزید نعمت تفهیم ایدرک اونلاره
قربیت قدرالدیلر انسیت دکرلرنده سیرلر احسان ایدن
(الله) ذوالجلال حضرتلرینه صلاة و سلام ده ماسک
قرلوسی و رسولی اولدیغی (محمد) علیه الصلاة والسلام ایله هر
تورلو مکرلردن کیرلردن پاک و مطهر اولان آنک آل و اصحابنه
اولسون
بوندن صکره معلوم اوله که (تحفة السفرة الی حضرة البررة)
اسمنی طاشیان و اون بابه ایله اون فصل مشتمل بولونان
بو کتابک ابوابیله فصللرینی یازمغه شروع ایدی

Hüseyin Şemsi Bey’in El Yazısı –Eserin İlk Sayfası–

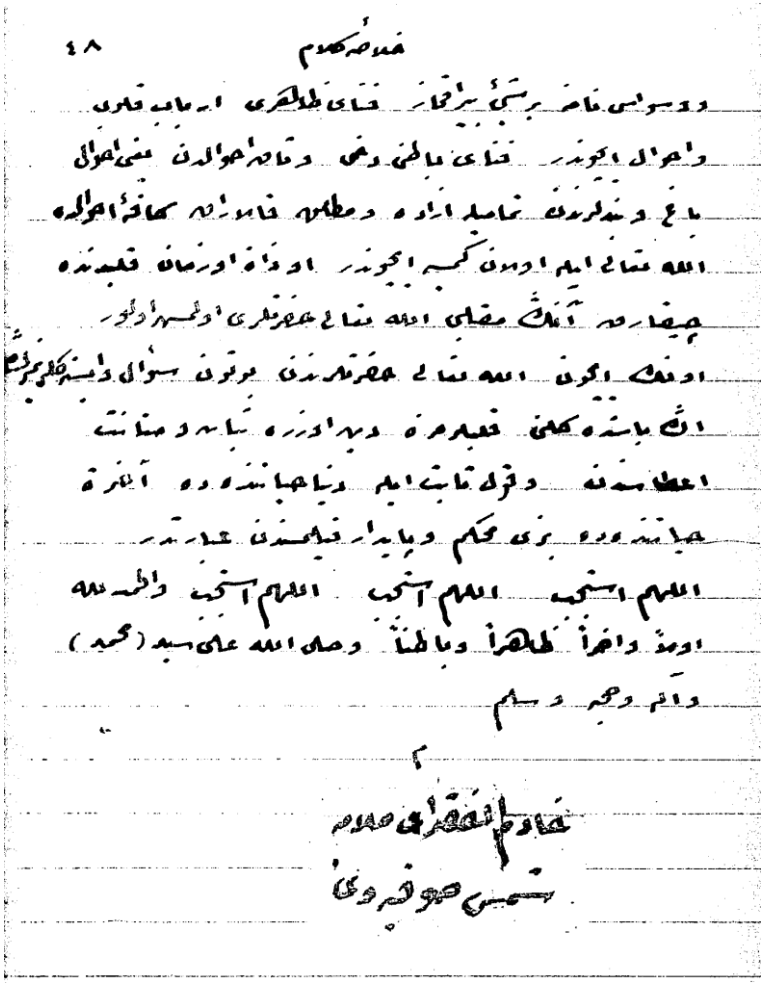

–Eserin Son Sayfası–